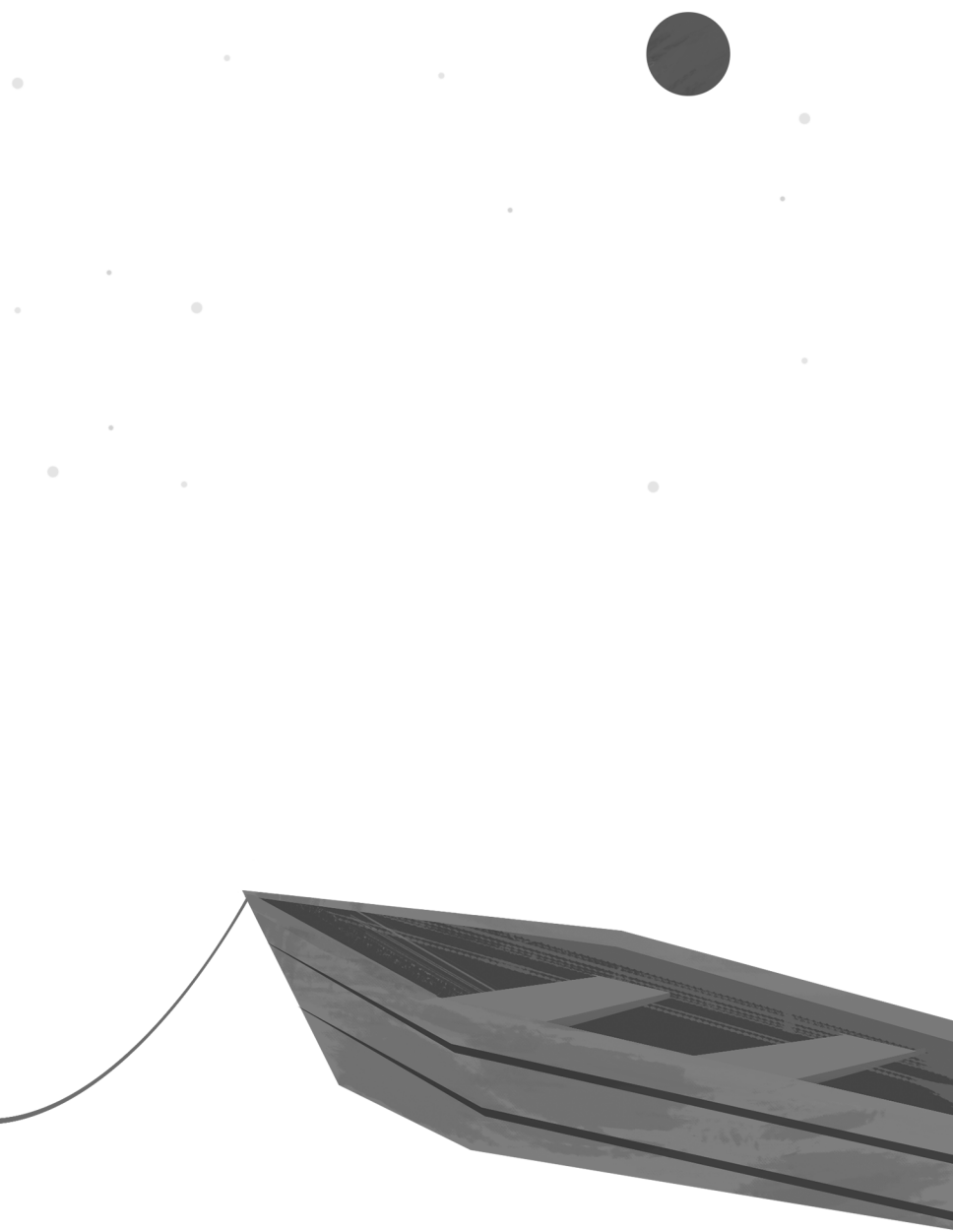

Ф0331

A stylized illustration of a red boat on a blue sea with mountains in the background under a blue sky with a red sun and white stars.

ЧОРНИЙ ХЛІБ

Ф0331

ЧОРНИЙ ХЛІБ

Роман

ХАРКІВ **КЛУБ**
2021 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.161.2
Ф74

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Обережно! Ненормативна лексика!

Дизайнер обкладинки *Петро Вихорь*

ISBN 978-617-12-8815-7 (PDF)

- © Сидоренко О., 2021
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2021
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2021

ЧАСТИНА ПЕРША

1

Чекати автобуса довелося довго. Вони вже понад годину топтали зупинку, намагаючись зігрітися, — високий хлопець у зеленій штормівці та його товстенький товариш у короткій чорній демісезонній куртці «під шкіру».

З моря, транзитом через пам'ятник першому ревкому, дув різкий холодний вітер, нагадуючи, що тутешнє літо — річ дуже тимчасова, штучна, майже вигадана. І сховатися було ніде — тільки залізний знак з розкладом маршруту, жодного навісу чи лавки, і можна тільки уявити, як весело тут стоялося взимку.

Перший рейс мав бути о сьомій, але вже минула восьма, а він усе не їхав. З десяток місцевих мешканців чалилися навколо, не виказуючи незадоволення від порушення графіку — бічі, чукчі, один похмільний мореман у тільнику, дві жінки, схожі на шкільних завучок чи бухгалтерок. Мабуть, тут не звикли до дотримання розкладу, у Півночі — свої терміни, навіть у сезон.

Туман розсіявся, сонце відчепилося від горизонту, і звідкись налетіла мошка, яка в цих місцях з'являється відразу після комарів і за місяць-півтора доводить живих істот до

сказу. Але це в тундрі, а на узбережжі ще можна якось жити, тому вітер раптом перетворився на союзника.

Зверхньо поглядаючи на місцевих, високий закурив і широко видихнув дим перед обличчям:

— Цих комарів навіть куриво не бере.

Його товариш закашлявся, замахав руками, розганяючи дим, і погодився:

— Цих ніщо не візьме. Ці Хіросіму переживуть.

Вони крутилися то так, то так, намагаючись упіймати вітер, аби той зносив мошку мимо, і простирчали на зупинці ще з пів години, аж поки серед бараків не з'явився чорний від бруду ЛіАЗ і під'їхав до зупинки, обережно оминаючи на дорозі особливо небезпечні горбки.

Народ ломонувся через передні двері, але досвідчений морячок велично постукав у задні, і після короткої паузи вони відчинилися — мабуть, водій придивився в дзеркало заднього огляду та впізнав знайомого. Через цю щасливу неочікувану обставину двоє друзів змогли всістися ззаду, поки натовп купляв у водія квитки та просувався по салону вузьким проходом, обабіч якого вільних місць майже не було.

Нарешті рушили. Товстунчик передав монети чукчі, який сидів перед ними: «За проїзд». Глянув на затоку, поправив фотоапарат, що висів у нього на грудях, усміхнувся й, нахилившись до товариша, тихенько прошепотів:

— Що думаєш, моржа візьмемо сьогодні?

— Ти б ще на кита прицілився! Ти моржа хоч бачив? Він же наче слон, як його з човна брати? Нерпу, крилатку ще можна, а моржа нам слабо.

— Крилатку?

— Тюлень місцевий. Добре, якщо взагалі хоч щось знайдемо — вони ж на крижинах пасуться.

— Можна й не вбивати, я сфотографую, а сину скажу, що взяли найбільшого. — Товстун сумно зітхнув і вперся поглядом у брудне віконечко, за яким стрибали на ямах жовті сопки, деякі з них красиво курилися димом сезонних пожеж, і він шкодував, що не зможе зробити фото на ходу.

Їхати їм було недалеко, кілька кілометрів уздовж води, але розбита важкою технікою дорога дозволяла ледь повзти, тому їхні страждання тривали ще довго.

На першій же зупинці, між сопок, які спускалися до моря, вони вийшли й опинилися біля невеличкого селища, що тягнулося вздовж берега. У ньому переважали яранги, але серед них подекуди стирчали і якісь більш-менш традиційні халабуди, схожі на закинуті сараї. Вітер і тут працював на повну, по небу носилися сотні чайок і різко кричали про щось важливе.

Після швидкого рекогностування гості попрямували до будинку, біля якого сидів на землі й кутив якийсь похмурий чукча. Він не спирався на стіну, але тримав спину строго вертикально — витягнувши ноги по землі, він утворював ледь не ідеальний прямий кут.

Підійшовши ближче, вони зрозуміли, що абориген геть п'яний, але інших варіантів не було, і високий запитав:

— Землячок, а де нам Андрія знайти? Того, що по морському промислу.

Чукча не відразу, але сфокусувався на прибульцях і наче з останніх сил вказав рукою собі за спину, у бік берега.

У принципі, це було логічно — де ж іще шукати фахівця з морського полювання, як не біля води? Але берег був довгий і хотілося більш адресної підказки. Відчуваючи, що товариш зараз почне нервуватися, його компаньйон працював на випередження і запитав:

— А ікра? Є ікра, командир?

Чукча повільно перевів погляд на нього, потім витрусив об долоню люльку, важко підвівся і пішов до будинку. Не знаючи, як бути, хлопці мовчки спостерігали за ним, але біля дверей він озирнувся й зазивно махнув рукою: «Сюда ходи».

Будинок зовні мав вигляд звичайної халупи, але всередині все було значно гірше — темно, димно, спекотно, неприємно. Посеред єдиної кімнати поралася зі шкірою і голкою якась товста жінка. Вона була гола, спітніла, ще й з вибритою маківкою — чиста тобі індіанка. Точніше, брудна.

Жінка щось різко спитала, але господар мовчки попрямував до протилежного від входу кутка кімнати, надбав якесь темне простирадло і потягнув його вбік — там стояла велика металева бочка з-під пального. Вони підійшли ближче й побачили, що вона повна ікри. Теж брудної, зовсім не схожої на помаранчеву мрію мешканців Великої землі — ікра була темна, слизька, зі шматками грубої солі. Але це справді була вона, і лишалося тільки сподіватися, що ікра свіжа, цього сезону. Питати в господаря не було сенсу — чукча скаже все, що йому заманеться, аби давали гроші.

Як з'ясувалося, товстунчик мав у рюкзаку бідон. Сторгувалися за двадцять карбованців, хоча бували сусіди в стройотряді й стверджували, що тут усе коштує копійки. Віддавши гроші й закривши бідончик кришкою, він усміхнувся товаришу:

— Може, досить? Здобич є, додому поїдемо?

Високий заперечив:

— Ти що, хлопці ж чекають!

І вони вийшли, намагаючись не зустрітися поглядами з хазяйкою, яка продовжувала щось незадоволено промовляти, загрозливо розмахуючи великою голкою.

— Зовсім дякую, — сказав їм чукча, всівся на те ж саме місце і дістав люльку.

2

О десятій ранку двоє інших чоловіків стояли на другому поверсі Палацу піонерів і дивилися вниз, у фое. Люди все йшли і йшли, проходячи між школярів, яких інструкторка райкому комсомолу ще о сьомій вишикувала у дві колони й навіть до туалету не відпускала. Прибулі роздягалися в гардеробі, а після того стирчали біля великого дзеркала, наводячи останній марафет перед початком урочистих зборів.

Дивлячись на все це зверху, чоловіки тихенько перемовлялися між собою. Обидва вони були сиві, у сірих костюмах, і навіть краватки в них були однакового чорного кольору, але будь-хто хоч трохи спостережливий з першого ж погляду зрозумів би, що старший з них — начальник, а трохи молодший — помічник, який в усьому наслідує шефа, навіть в одязі.

— Сергій Миколаїч, Сергій Миколаїч! — дзвінко покликала знизу жіночка з чалмою на голові. — Десять хвилин, і починаєм.

Старший мовчки хитнув головою й гучно сьорбнув із кружки, яку тримав у руці. Це був місцевий форс — такі люди заробляли багато й могли дозволити собі будь-який кришталь із фарфором, але, на правах колишніх старателів, користувалися потертими та погнутими залізними

кружками. Там колихався міцний чай, майже чифір, але й коньяк там теж був, незважаючи на ранок. Могли собі дозволити.

— Що ти вирішив по цій статті? Резолюцію ухвалювати й посилати їм? — спитав той, що молодший.

— Ну, треба ж якось реагувати. Хоча зараз нікому ні до чого діла нема... Ха, он бачиш, молодий корінний біля інструкторші пасеться? — вказав очима Сергій Миколайович на пару, яка стояла відразу за дальшою від них колоною піонерів і про щось розмовляла під дошкою пошани.

— Ага. Не знаю його.

— Так я й не про нього. Дядько його тут, положенець місцевий, бугор нички, великі стада має під Певеком. Так у цих мудрагелів з Магадана, у світлі, так би мовити, останніх подій, ідейка з'явилась — висунути дядька по нашій лінії в обласну раду.

— Депутатом?

— Ні, оленярем, блядь. — Старший іронічно подивився на колегу й продовжив: — Спускають нам, значить, цю корисну ініціативу, главк дає добро. І тут я встаю й кажу Першому: ви, мовляв, вибачте, звичайно, але хоч хтось дізнавався, як його звать, висуванця вашого?

— Ого!

— Ну, Перший брови догори, а я одразу йому в лоб: «Виргиргилеле!» А я всю дорогу запам'ятовував, і тут же йому знову: а що це значить, знаєте?

— А вони?

— Мовчать. А я тоді так: Гримучий Хуй, ось що це значить! Як вам такий депутат облради, га?

Остання фраза пролунала гучно, частина присутніх задрала голови й подивилася на чоловіків у сірих костюмах,

але ті сміялися, не зважаючи на реакцію. Це вони теж могли собі дозволити.

Відсміявшись, молодший протягнув:

— Ну ти даєш, Миколаїч, — і вказав кивком голови на інше скупчення людей, що стояли прямо під ними: вони-бо якраз і розчули фінал історії про кандидата в депутати.

— Оно, учені приїхали: мамонта нібито знайшли, так вони забирати прибули, своїм бортом, уявляєш?

— Знову знайшли?

— Ага, кажуть, добре зберігся.

— Краще б золото знайшли, світила херові, а то нас із тобою скоро відправлять у Кизилкум із такими успіхами... Це з ними Ліля стоїть?

— Та сам оце дивлюся: не розумію, чого вони до неї причепилися, — здвигнув плечима молодший і ковтнув із кружки.

— Що ж тут незрозумілого? — здивувався Сергій Миколайович. — Побачили чукчу натуральну в торбасах парадних — і давай, значить, на екзотику...

— А Ліля знову отримує?

— Так, грамоту почесну, рекорд по промислу в неї.

— А скільки вона за сезон узяла?

— Багато. Коли їй орден давали, і то менше було. А за раз тільки грамота. Тоді ж під відкриття ТЕЦ усім давали, ось і її відзначили. Ну, корінна, розумієш?

— Так Трудового Червоного, не занадто?

— Ну, треба ж цяцьки і їм давати, щоб не нудьгували. — Старший розвів руками, ніби пояснюючи, як же важко керувати цими людьми.

— Розумію, — швиденько погодився його співрозмовник і додав: — Так вона ще нічого, хоч сфотографувати можна. Хоча на любителя, їй же під полтинник?

— Ні, я ж грамоту підписував — дивився, тридцять вісім. Вони ж просто тут у мерзлоті швидко шабашать. Ліля ще нічого, вони ж зазвичай взагалі...

— Так, Сергію Миколаїчу, Олексію Ігнатовичу, усі вас ждуть, президію зібрала. — Жінка в грайливій чалмі покликкала їх знизу, і вони пішли до сходів.

— До речі, Миколаїч, а в тебе чукчі коли-небудь були? — тихенько спитав молодший, по-дружньому беручи керівника під лікоть.

— Ну, тобто... У підлеглості?

— У повній, — засміявся Олексій і, не очікуючи на відповідь, пропустив начальника перед собою, наче есмінець, який супроводжує адміральський лінкор.

3

Насправді Лілію звали зовсім по-іншому, але людям, що знову з'явилися тут кілька поколінь тому, було важко вимовляти й запам'ятовувати місцеві імена та назви. Вони все змінювали під себе, починаючи від назви народу луораветланів і закінчуючи іменами. Тому була Лилекей, просто Лилекей, а стала Лілія Іванівна Сатарова.

Прізвища районний писар брав зі своїх давніх знайомих по Великій землі, а по батькові додавав уже від себе. Загалом вона давно до того звикла — серед своїх чуєш справжнє ім'я, а серед цих — інше. У них і самих таке траплялося — наприклад, давня знайома якось зізналася, що насправді її звали не Альбіною, а Альоною, але вона це ім'я змінила на більш величаве. Дивні люди, годі й казати.

Ось вона, між іншим, Альбіна, бігає в чудернацькій шапці по цій великій кімнаті, збирає людей і спрямовує

всіх до урочистої зали, де Лілія вже бувала. Її часто нагороджували, бо серед чукців майже не траплялося мисливців-жінок, а вона ж була гарним стрільцем, у хутровому промислі мало хто з чоловіків міг з нею позмагатися.

Як їй колись пояснили, радянська жінка, та ще й з місцевого населення, має бути гарним прикладом для всіх — носити цю медаль на одязі й не пити спирту. Ну, спирту вона не вживала зовсім — стільки разів бачила, до чого це призводить, а медалька... Ну куди її почепити — на кухлянку? А все ж таки сьогодні причепила — занадто великою була ціна питання.

Кілька разів її відзначали у цьому дивному палаці, який так довго будували і яким тут так усі пишалися. Цікаво, що дадуть цього разу? Бажано б щось необхідне, як гвинтівку кілька сезонів тому — гарний карабін, на який так заглядалися всі золотарі, мисливці й блатарі. А ще б краще...

Ще краще було б тут і зараз вирішити питання з сином, а жодних інших нагород не треба. Синові незабаром вісімнадцять, і родич Юра, який працював у військкоматі, попередив — Омрин у списку тих, кого можуть призвати до армії. Раніше чукців до війська не брали, хоч у чомусь була вигода походження, але потім все змінилося й почали забирати всіх.

І найкращих, за чутками, направляли до якоїсь далекої навіть не республіки, а взагалі країни — туди, де цілий рік така спека, як учора була. Ух, страшно навіть уявити. І спеку, і ситуацію. У місті була жінка, сина якої після армії привезли у залізному ящику, і коли Лілія думала про це, їй ставало нічим дихати.

Тому головним завданням було знайти вихід на когось і домовитись, щоб сину дали спокій. Він спритний

рибалка, гарний мисливець, хоча й часто поспішає з пострілом, але це мине з часом, сама такою була. Минулої весни Омрин загнав пішки свого першого оленя і відтоді вважався дорослим. Він високий, стрункий, він... такий красивий, і нехай ці люди залишають залізні ящики своїм дітям, раз уже їм так кортить воювати десь там за щось.

Лілія знову побачила Альбіну і використала ту як можливість відчепитися від якихось настирних чоловіків, які довго розповідали їй, чому важливо повідомляти владі про геть усі старі кістки, які місцеві знаходять на березі або в тундрах. Ага, нема чого більше робити. Якби вона відвела їх до гардероба й показала свій старий ніж із ручкою з мамонтової кістки, вони, мабуть, з глузду з'їхали б.

— Альбіна! — вигукнула Лілія, нахилилася (вони все називають іншими словами, вони зовсім інші, але всі вони чомусь люблять, коли ти їм низько вклоняєшся) на знак вибачення цим чоловікам і пішла до знайомої.

— Лілічка-Лілічка, я така зайнята, але ти мені будеш дуже потрібна. Потім, на фуршеті, побалакаємо досхочу, — відповіла та, швиденько зазирнула у велике дзеркало, поправила дивного капелюха на голові й побігла далі. Лілія нічогісінько не зрозуміла з останніх слів, але, як завжди, відчула суть — потім. Добре, потім.

Усі проходили до зали, пішла і Лілія. Вона зайняла місце у вільній шерензі крісел позаду, неподалік дверей, але тільки всілася, як підвалило народу і з усіх боків її оточили люди. Це дратувало, але вони так звикли, тож доведеться терпіти. Хоча і в цьому був плюс — за мить у дверях з'явилися ті чоловіки, що шукають мамонтів, а як не було б сусідів, вони б точно всілися поруч і теревені

тривали б і тривали. А так можна хоч помовчати, послухати, що говорять.

І вона слухала, іноді розуміючи, про що йдеться, іноді частково, а іноді й зовсім ні. Ці люди говорили про те, що знайшли кіновар, про закриту каситеритову копанку, про рибу, про те, що золота стає все менше. А потім про те, що країна нахилилася й ось-ось упаде. Говорили майже пошепки, між собою — вона давно зрозуміла, що, вийшовши на сцену або просто вголос вони говорять зовсім інше, те, що треба, те, що очікують почути від них інші, більш вагомні люди.

Нарешті президія зайняла свої місця, світло в залі погасло і на сцену раптом вибігли діти. Це був будинок, у якому діточок навчали бути правильними, зростати й виростати такими, як сиві люди, намальовані не великому червоному простирадлі, що висіло на всю стіну.

Діти почали танцювати й співати, а Лілія сиділа й думала про сина і про те, чого захочуть люди, від яких це залежить. Мабуть, золота — тут усе міряють на золото. У неї було достатньо золотого піску — кілька банок, які вона закопала в різних таємних місцях. Пісок почала збирати ще її мати, коли мріяла перейти на той берег, потім почала докладати й Лілія — десь за хороші шкури дадуть, а десь знайде на мертвому тілі, за пазухою.

Той Аслам, який зі своїми земляками скупляв чорне золото в старателів і переправляв на материк, кілька разів пропонував їй поміняти пісок за гарну ціну на паперові гроші. Ніби відчував, падлюка, що воно в неї є. Але гроші — то ненадовго, а золото — назавжди. І, виходить, воно чекало свого часу, аби звільнити одного хорошого хлопця від залізного ящика...

Зі свого місця встав начальник Чижев і довго щось розповідав про важкі часи, про шурфовку, про нестачу консервів, а потім почав читати з газети.

— Тут у Москві вийшов мерзотний фейлетон, — сказав він. — І ці товариші зображають рейс «Анадир-Москва» як, цитую, збіговисько п'яниць, які поїхали на Крайню Північ за довгим карбованцем і повертаються з батонами червоної риби та бочками ікри. Марнотратці життя, які ганьблять «Північбуд» і звання полярника!

Чижева слухали уважно: він тут був справжнім царем і саме він вирішував, кому як жити. Його обличчя почервоніло, він зім'яв газету в трубку і вже бив нею по трибуні.

— Я, товариші, вважаю, що це наклеп, у якому нашу дійсність зображено в неналежному ключі. Так, люди випивають, повертаючись на материк, але подивився б я на цих кореспондентів, якби вони відпрацювали сезон!

У залі зашуміли, заулюлюкали, хтось навіть засвистів.

— Тому, товариші, ми з вами зобов'язані дати гнівну відсіч критиканам і писакам, ухваливши цими поважними зборами резолюцію про недопущення подібного висвітлення важкої та небезпечної праці полярників. Олексій підготує текст, а зараз прошу голосувати. Хто за?

Збори зашуміли ще більше, руки здійнялися вгору, і Лілія теж підняла свою — так було завжди. Чижев спитав, чи буде хтось проти, потім чи є ті, хто утримався. Це Лілія розуміла, а от про те, за що саме вони щойно голосували, жодної гадки не мала.

Начальник сів на місце, Альбіна піднесла йому кружку, і засідання продовжилося. Нарешті Лілію покликали

на сцену, і під оплески помічник Чижова вручив їй кольоровий аркуш паперу, перед тим показавши його всім, а потім якась дівчина винесла і дала їй чудовий помаранчевий японський рюкзак — тоді вона вже зраділа по-справжньому.

Лілія повернулася на місце, роздивилася всі деталі того станка і вирішила, що подарує його синові. Потім знову танцювали діти, потім співали, а потім усі встали й заграла пісня, яка завжди в них лунає або на початку, або в кінці, або і тоді, і тоді.

У великій кімнаті тепер не було дітей, якраз на їхні місця поставили два довгих столи, біля яких миттєво скупчилися люди. Лілія взяла собі котлетку, загорнула її в серветку — бачила, що так роблять поважні гості, й повторювала за ними. Пішла шукати Альбіну, у будь-якому разі діяти слід було через неї.

Та бігала проміж гостей і відразу попередила, що всі справи — потім. Але біля неї стояв Чижов, і Лілія вирішила спробувати.

— На прийом треба, начальник, — промовила вона впевнено, не забувши низенько вклонитися.

— На прийом? — чомусь зрадівши, перепитав Чижов і оглянув її з голови до п'ят. — Завтра о восьмій давай, Ліля, сьогодні, сама розумієш, у нас тут свій семінар.

До розмови втрутилася Альбіна:

— На восьму у вас планерка, давайте тоді на десяту Сагарову, на десяту.

— Добро, — легко погодився Чижов і рушив далі. Альбіна підхопила Лілію під руку і потягла вбік:

— Лілічка, золотко, треба ж було через мене, через мене завжди треба. Він же ж такий, сама знаєш.

Вони підійшли до столу, де подруга миттю підчепила шматочок м'яса, випила стопку горілки.

— Тобі не пропоную, пам'ятаю. — І додала вже спокійніше: — Так, тільки де ж тебе розмістити? Все зайнято, гості все забили, і Будинок колгоспника...

— Я вранці приїду, — спробувала відмовитись Лілія, та й не любила вона лишати маму без потреби: та вже занадто стара, бабку в такому віці вже придушили, як водиться, аби не заважала родині. Але, слава Богу, тепер уже інші часи й старій можна жити, треба жити!

— Ні, ні, ні. — Альбіна тримала в руках наступну стопку і добрішала буквально на очах. — Мені все одно треба з тобою поговорити серйозно, сьогодні переночуєш у мене, а завтра вже разом і підем в управління.

Вона швиденько ковтнула горілку, різко видихнула:

— Хух! Все, я побігла за Чижиком, давай тут, не стидайся, — і швидко зникла в натовпі. І Лілія не стидалася — чого б не з'їсти ще, бо якщо тобі щось задурно дають — слід брати.

5

Фуршет затягнувся — вже вдруге перестилали скатертини, столи зсунули, і молодь танцювала біля гардероба під «И уносит меня», «Учкудук», «Белые розы», а якийсь розумник укотре зривав овації, вмикаючи «Мы поедем, мы помчимся». Лілію не чіпляла ані їхня музика, ані ці танці, тому вона зробила контрольне коло навкруг столу, аби пересвідчитися, що нічого з їжі не пропустила, і вийшла надвір.

Вона всілася навпочіпки, акуратно поставила рюкзак біля стіни й закурила люльку, поглядаючи навколо і думаючи

своє: скільки цього року вдасться взяти кети й горбуші, що лишити собі, що продати, скільки взяти грошима, скільки поміняти на пісок і в кого саме, бо за золотарями слідкували пильно і є ризик нарватися на підставу.

Альбіна кілька разів нагадувала про себе, виходячи «покалякати» з кимось із гостей — вона щоразу здалеку кивала головою: мовляв, я пам'ятаю про тебе, але ж і ти мене зрозумій — справи, справи, справи. Лілія у відповідь теж схвально хитала головою — некем¹, некем — добре, сиджу, все розумію, не поспішай.

Баба вона була непогана, ну, якщо порівнювати з іншим начальством. Альбіна Ігорівна жила тут давно, і скільки Лілія її пам'ятала, завжди була секретаркою Чижова. Це означало, що геть усе, що відбувалося тут, не минало її вух та очей.

Вона жила сама — єдина дочка давно вийшла заміж і десь там, на материку, обживала будинок на березі теплого моря, Альбіна планувала туди з часом перебратися й доживати віку в приємному місці. Вона навіть показувала картинки з тим будинком, пояснюючи, що в них там і навіщо — он там буде курятник, а там зростають якісь дерева, якраз до пенсії вони затулятимуть веранду від сонця.

Альбіна приїхала на Північ після війни, за чоловіком, який був керівником каситеритової партії, одним з багатьох гірничих інженерів. В один із сезонів він не повернувся з шурфування, хтось казав — утонув, хтось стверджував, що свої ж убили, але Альбіна тоді не поїхала назад на Велику землю, а стала працювати в управлінні. Так минуло більш як двадцять років — усе змінювалося, але щось-таки лишалося незмінним.

¹ Гаразд (чукот.). — Тут і далі прим. ред.

Лілія ніколи б з нею й не перетнулася, бо де мисливці, а де грандіозне управління з його планами й ресурсами, якби не один момент — Альбіна займалася шкурами. Вона завжди купляла дорожче, ніж держава, хороші хутра — норку, соболя, горностая, навіть песця з лисицею іноді брала. Можна було набирати на звірофермах, але вільний звір — зовсім інше.

Колись давно Лілія подарувала їй кілька гарних соболиних шкурок, добрі люди підказали — так треба, так заведено. Після цього контакт у них наладився: навесні, коли закінчувався сезон полювання, вона спочатку йшла до Альбіни, а потім уже до уповноваженого по закупівлі. Всі все знали, всі все розуміли, у маленькому містечку такі речі не приховаєш, але за махінації з хутрами якщо і сідали, то якісь інші люди, з інших кіл.

За чутками, Альбіна також мала стосунок до «лівих» діамантів, але й гучна справа з постачання каменів дочці якогось найбільшого на материку начальника її оминула — знову когось заарештували, але не її — Альбіна, як завжди, сиділа в приймальні Чижова й нікуди не поділася...

Нарешті гості почали виходити не на перекур, а вже одягнутими — святкування добігало кінця. З палацу лунали п'яні голоси, які підспівували: «А чукча в чуме ждет рассвета». Зграйка піонерів вискочила на повітря й понеслася вулицями, немов надолужуючи недоотримане за день задоволення радісним дитячим життям, у якому поки що немає тюрем, голоду і зради, а є коротке літо, за яке треба встигнути все.

Гучно волаючи, діти бігли вздовж теплотраси, яку в місті покладали поверх землі, захистивши від негоди дерев'яним настилом. Лілія провела їх поглядом, усміхаючись, але швидко

пригадала справжню причину свого перебування біля цього палацу й трохи засмутилася — треба розв'язати цю проблему з військкоматом, нехай це коштуватиме усього сезонного заробітку, та хоч би й усього наявного золотого піску!

У них було прислів'я, яке означало: «Це — моє, а це — зовсім моє». Єдиний син був зовсім-зовсім її, і Лілія почала мріяти про те, як домовиться з Альбіною, завтра отримає слово начальника Чижова, повернеться додому, нагріє води й виміє синові його довге чорне волосся, яке він відпустив з минулого року, коли в їхньої хлопчачої зграї завелася така дивна мода.

6

Альбіна вийшла на вулицю десь за годину, коли зникли з обр'ю навіть п'яні вчені — ті, що приїхали по мамонтів скелет. Якимось дивом вони не засікли Лілію, а то б знову причепилися зі своїми порожніми балачками. Люди з материка завжди розмовляли з нею наче з чужою маленькою дитиною, і це завжди дратувало.

Вона б подивилася на цих розумників у тундрах, десь узимку, коли навіть хоробрі сильні люди перетворюються на вантаж, який плаче, стогне та проситься до мами. Суворі люди з мертвими очима, такими, як у Чижова, тут іще якимось трималися і навіть перемагали, а такі балакуни, як ці... Їм би мовчати, слухати й сидіти собі в місті, а не ходити на далекий берег по старі кістки.

Випивши востаннє з прикордонниками й розцілувавшись на прощання, ці заїжджі пошкандибали до Будинку колгоспника, де, вочевидь, їх і розмістили. Лілія там багато разів ночувала, але зазвичай це було взимку, коли вона

верталася з півночі чи півдня, зі здобиччю, яку треба було дорогою додому здати уповноваженому, не забувши, звичайно, перед цим зустрітися з однією доброю знайомою.

Секретарка з'явилася, тримаючи в обох руках по величезному пакету, і втулила один з них Лілії, але відразу попередила, що це не їй — а то мисливиця раптом би вирішила, що до рюкзака їй ще щось перепаде:

— Лілічка, золотце, допоможи донести.

Швиденько озирнувшись, чи раптом її не чує хтось із гостей, тихенько додала:

— У нас із тобою сьогодні свій бенкет буде — я й бородінського пару буханок накружила, і шпротів ризьких, я їх так люблю!

Вони пішли вулицею, якою нещодавно бігли діти, і так само, як вони, ці дві зовсім різні жінки думали про те, що літо коротке й слід насолодитися приємною погодою попри мошку, вітер і сонце, яке цієї пори не заходить.

— Як промисел, давно ходила? — спитала Альбіна, поправляючи вільною рукою свого незвичайного капелюха. Лілія про всяк випадок здивувалася:

— Так не можна ж зараз? Начальники не велять.

Але це була їхня давня гра, і вони обидві засміялися. У мішку за спиною були три соболині шкурки (дві — з темним хутром, одна — з рудим), вона знала, куди йшла і навіщо. І Альбіна теж це знала.

Місто було маленьке, і навіть не поспішаючи, вони за чверть години дійшли до будинку біля бухти, у якому жила Альбіна. Це був не барак і не гуртяк, ні — майже новий капітальний дім, на палях, із центральним опаленням, у якому жили ті, хто досягнув успіху, — керівництво управління, міліція, прикордонники.

Зайшовши до квартири, господиня відразу стала розбиратися зі скарбом — поставила пакети на підлогу і почала сортувати їхній вміст. На кухні в неї навіть був холодильник, що за місцевими мірками вважалося атрибутом нечуваного багатства — ну навіщо така шафа у мерзлоті, коли тепло кілька тижнів на рік?

Альбіна лишила на столі той самий чорний хліб зі шпротами та пляшку горілки, решту розіпхала по полицях холодильника і шухлядах. Трохи поміркувавши, вона поставила на стіл іще кілька банок консервів — тушонка, бички в томаті й сардини.

— Лілічка, заїнька, поклади собі — згодиться вам потім.

Лілія вклонилася, поклала банки до мішка, вирішивши, що новому рюкзаку зарано носити в собі консерви — у такий спосіб майбутній подарунок утратить новизну й закордонність. З того-таки мішка вона витягла пакунок з хутром і розгорнула соболев на дивані. Альбіна миттєво перемкнулася, позапахала залишки фуршету по нишпорках і почала придивлятися до шкурок, особливу увагу приділивши рудій.

— Ой, хороша моя, — зацокала вона язиком, — скільки ж я тобі винна за красу таку?

Лілія підняла долоні догори й твердо вимовила:

— Буде більше. Справа є до тебе.

Альбіна швиденько згорнула хутра й віднесла до своєї спальні. Коли вона повернулася, Лілія сиділа за столом і наливала хазяйці чарку — хліб уже було нарізано тонкими скибками, а банку шпротів відкрито. Альбіна мовчки сіла, посунула пляшку вбік, випила, витерла губи й спитала:

— Ну?

Намагаючись контролювати кожне своє слово, Лілія повільно розповідала про військкомат, про знайомого звідти

(про всяк випадок не здала, хто там у неї є) і про сина, який мусить залишитися тут, аби приносити хорошим людям ще більше хутра, ще більше ікри, ще більше риби.

Про золотий пісок вона поки не згадувала, тримаючи це наостанок, якщо Альбіна почне впиратися. Але та відразу погодилася допомогти, налила собі наступну чарку, закурила якусь довгу цигарку через мундштук і почала розмірковувати вголос:

— Так, ну це треба Саркісьянца піднімати, це його парафія... Він, зараза, захоче взамін щось, по порту чи по... наших з тобою справах, але це ми вирішимо, Лілічка, тут можеш не переживати.

Лілія відкинулася на стільці, їй враз полегшало — головне питання можна вирішити, а решта почекає!

— Я тобі інше скажу, дорогенька моя, — посміхнулася золотими зубами секретарка й смачно відкусила від бутерброда зі шпротами, — зараз часи нові, у нас тут по тих справах (вона хитнула потилицею назад, ніби вказуючи на схід) нові напрямки відкриваються, так що будемо з тобою кооператив створювати.

— Це як?

— Ну... по хутрах. Ти будеш хороші шкури не державі здавати, а кооперативу, а я буду це діло продавати за протоку, зрозуміла?

Лілія знала, що державні хутра йдуть за кордон, що на ці гроші десь там купляють трактори, кораблі й чудові рюкзакі, але де це «десь» і хто ці «хтось» — для неї то було занадто.

— Ти — жінка відповідальна, будеш своїм займатися, по промислу. А я — продажем. З роботи піду нарешті, відкриємо склад — і привіт!

Альбіна Ігорівна пила далі й говорила, говорила — про кораблі, про звіроферми, про туристів з Америки, про ікру і кету, про моржів і про ікла, навіть про мамонтові скелети не забула згадати! Лілія слухала не уважно, вона собі думала про новий будинок з опаленням для мами, про катер для Омрина й трохи про себе — про всюдихід, як у прикордонників, щоби можна було кілька лосів на нього завантажити й швидко обернутися.

Вони сиділи довго, мріючи кожна про своє, аж поки Альбіна не почала клювати носом. Лілія допомогла хазяйці дістатися спальні — там було все рожеве і біле, аж очі заболіли. Розсунувши купу подушок, вона вклала Альбіну на ліжко, трохи подивилася у вікно на бухту і пішла прибирати. Вимила посуд, замела на кухні, вимкнула скрізь світло і вляглася в залі, на дивані.

7

Прокинувшись рано, вона заварила чаю, увімкнула телевізор і довго дивилася передачу про народних депутатів, які у величезному приміщенні штовхалися і кричали про щось важкозрозуміле. Кілька разів дзеленчав телефон, але Лілія не збиралася брати слухавку — вона знала, як користуватися телефоном, але деякі речі краще не чіпати.

За кілька годин прокинулася й Альбіна. Сонце ще висіло за сопками, тому до планерки часу вистачало. Похмура секретарка на кухні пила чай і курила, Лілія вирішила їй не заважати, вона сиділа на підлозі й дивилася у телевізор, де тепер показували щось красиве і закордонне — широкими вулицями їхали блискучі пасажирські машини, а мимо йшли усміхнені люди. «Нічого, прийде зима, — думала

вона, — і всім їм будуть потрібні шуби. Ми зробимо свою звіроферму і продаватимемо хутра — багато-багато, так, щоби вистачило всім».

Альбіна пішла вдягатися, аж тут знову задзвонив телефон. Хазяйка чортихнулася, вийшла зі спальні й взяла слухавку.

— Так, — гаркнула вона, потім довго слухала, повторюючи «так», «так» уже більш покірливим голосом, ніби погоджуючись із чимось важливим.

Вона зайшла до зали, всілася на диван, посунувши вже складені подушку з укривалом, й уважно подивилася на Лілію. І та раптом злякалася, ніби опинилася на далекому березі одна і десь неподалік рикнув ведмідь.

— Так, — ніби через силу всміхнулася Альбіна (мабуть, їй таки було поганенько) і встала, взявшись за крижі. — Ходімо на роботу, там поснідаємо, у Піткіна багато вчора залишалось, розкуркулимо.

Південний вітер сьогодні гуляв десь в інших місцях, і якби не мошка, взагалі було б ідеально. Проте жінкам ішлося не так радісно, як учора — й Альбіні було зле від горілки, і в Лілії кудись поділася радість від нового рюкзак а й обіцянок врятувати Омрина від армії.

До управління було ближче, ніж до Будинку піонерів, дійшли мовчки. Як з'ясувалося з доповіді чергового, Чижов уже на місці, у себе, Альбіна вигукнула: «Ай, зараза» — і побігла до приймальні — там поставила чайник, перевірила телефон і зазирнула до кабінету, щоби показатися начальнику. Лілія почувала, як звідти пролунало: «Чай».

— Чай? — якимось по-особливому перепитала Альбіна й кинула погляд через плече.

Лілія все зрозуміла й вийшла в коридор. Туди-сюди ходили люди, але на стільцях біля дверей нікого ще не

було — зарано. Вона сіла там, акуратно примостила рюкзак з мішком і спробувала повернутися до радісних думок про всюдихід із катером, але чогось зранку їй не мріялося.

До приймальні зайшов маленький завідувач столової Петров, якого Альбіна чомусь називала Піткіним, перед собою він штовхав маленький возик з їжею. Секретарка вгадала, там були залишки з учорашнього — котлети, салат, ковбаса, сир. Живіт, якому обіцяли сніданок, буркнув, і Лілія злякано запнула на собі літню кухлянку, їй було соромно. Блиснула медалька, і жінка, згадавши, зняла її з одягу, а то ще всі вирішать, ніби вона пишається собою.

Уже й Петров поїхав з порожнім возиком, і люди в черзі з'явилися — час минав. Нарешті двері відчинилися, Лілія підхопилася, але замість очікуваної Альбіни там показався Олексій Ігнатович, він подивився спочатку на чергу, потім на Лілію і мовчки поманив її пальцем.

Лишати речі в коридорі було боязко, тому вона схопила їх і зайшла до приймальні. Побачивши її, Альбіна встала й, дивлячись собі під ноги, вийшла до коридору. Лілія смикнулася було за нею, але секретарка зачинила за собою двері, і Олексій Ігнатович сказав: «Сідайте, сідайте», а сам сперся на стійку й склав руки на грудях.

Вона опустила на найближче крісло і притисла до себе речі. Щось-таки сталося, невже це через соболів? Чи через інші хутра? Чи через військкомат?

— Лілія, — почав Чижов, — Сатаров Андрій, сімдесят першого року, це ж ваш?

— Мій, — прохрипіла вона («це — моє, а це — зовсім моє») і затряслася, наче головою опинилася на лютому морозі.

— Мені дуже жаль, — скривився цей високий статний чоловік. — Учора у вас у Тавайваамі нещасний випадок стався, ваш син загинув.

Дриґота зникла сама собою, вона спробувала щось запитати, але не змогла.

— Прийміть співчуття від імені... — почав цей чоловік, але клубок у горлі нарешті проковтнувся й вона змогла вимовити єдине слово: «Як?»

8

Теюттін завжди знав, що морські духи зліші за решту. Споконвіку люди жили тут, на березі, і на кожного, хто не повернувся з полювання на суші, припадало кілька тих, хто назавжди лишився у воді. Рахуйте самі: батька задрав ведмідь — буває, а дід з дядьками зникли давнього літа, десь далі затокою. Так само разом із човником колись щезнув і батько дружини. Лише один з дідів дожив до того, щоб його приспали родичі, і робити це довелося саме Теюттіну.

А брат... Старший брат утонув на очах Теюттіна, коли того чи не вперше взяли з собою в море. Вони вшістьох полювали на старого моржа, який човгався по кризі, ричав й мотилляв величезними іклами, навіть не намагаючись утекти.

Ериквін нахилився, аби зачепити моржа гарпуном — тоді, підтягнувши його до човна, можна було добити тварюку списами. Гак зачепив його десь у ділянці підборіддя, велетень почав стрибати — всі вперлися ногами й тримали канат, але морж був занадто сильний для них — Теюттін відлетів на підшву і вдарився головою, а коли отямився й підскочив, брат уже був у воді.

Морж мотиляв головою, намагаючись позбутися гарпуна, а Ериквін бив руками по воді й намагався дістатися криги. Малий простягнув брату довгий спис, але дорослі вдарили його по руках. Давня віра стверджувала: якщо хтось упав під час полювання у воду, то цього захотіли боги, яким не слід заважати. А якщо той, що впав, почне чіплятися за човен, його слід відштовхнути й ударити по голові: морські духи зліші за решту.

Плавати ніхто не вмів — навіть влітку вода така холодна, що вже за кілька хвилин людина замерзає. Якби Теюттін міг, він стрибнув би тоді у воду й спробував допомогти брату забратися на ту кляту кригу, але його тримали, щоб не заважав. Тому він все бачив і все досі пам'ятав.

Братова дружина з дітьми перейшла до яранги іншого чоловіка — дітей має бути багато, що більше виживе — то краще для всіх. Час минав, замість старих човнів з тюленевих шкір з'явилися залізні моторки, Теюттін виріс, одружився сам і постійно ходив у море, але дітей із собою не брав — нехай навчаються земних справ і полюють там, де можна стояти...

Коли помічник Чижова сказав, що Омрин упав під час полювання з катера і йому не змогли допомогти, вона все зрозуміла. Син часто брав гроші з охочих взяти участь у дикому полюванні, а серед старателів таких вистачало — де ще зараз уполюєш моржа без нагляду й попри заборони? Залежно від кількості охочих Омрин добирав до екіпажу місцевих, і хто серед сусідів найуміліший? Теюттін...

Той міг би й сам збирати туристів і водити такі човни, але тримався старих правил і погано розумів російську. На відміну від Омрина, який так легко сходиться із заїжджими людьми. Андрія, як вони його записали...

Помічник щось розповідав про відомі йому трагічні випадки, але Лілія думала про своє, обравши собі ціль для погляду — залізну голову лисого чоловіка, що стояла на шафі. Голові все одно, а їй треба кудись дивитися — куди завгодно, аби не в очі цій людині, що повідомляє найгірші новини.

Значить, по-перше, треба знайти Теюттіна... Він брехати не стане, коли сталося так, як вона гадає. Якщо не рухвати Лилекей, він був єдиним дорослим у селищі, який принципово не вживав алкоголю. Старі навіть натякали, що безмужній жінці слід перейти до його яранги, стати його лимлим — другою дружиною, надто вони схожі. Давня віра не забороняла мати кількох жінок, особливо в скрутні часи, а радянська влада й не дізналася б, вони й так нас плутають щоразу. Але він їй ніколи не подобався. Ні-ко-ли.

— Тіло не знайшли поки, — сказав Олексій і розвів руками. — Я повідомлю прикордонникам. Якщо знайдуть, тоді вже... зараз організуємо машину, дамо вам супровідника, і прийміть ще раз...

Лілія нарешті відвела погляд від залізної лисої голови й сказала:

— Мені до туалету треба.

Вона поставила мішок на підлогу, але рюкзак узяла з собою і вийшла в коридор. Там серед черги сиділа Альбіна й витирала сльози хустинкою. Лілія мовчки повернула за ріг і зайшла до жіночого туалету.

Олексій вийшов за нею, підхопилася й Альбіна.

— Ну що? — спитала вона.

— Сказав — нещасний випадок. Треба розібратися на місці, зняти показання у цих хлопців зі стройотряду, а потім уже її відпускати — вона ж такого може накоїти! Не можна її відпускати.

— Дикі люди, — тихенько погодилася з ним Альбіна Ігорівна. — Про чоловіка її чули?

Та, не дочекавшись відповіді, схаменулася:

— Піду, напевне, до неї, поговорю.

Вона відчинила двері й смачно матюкнулася — у туалеті було відчинене вікно, а в нішах ліворуч — порожньо. Перехилившись через підвіконня, вона подивилася на двір — а там нікого, лише різкий південний вітер свище між будівлями, надолужуючи своє.

9

Вона звикла все рахувати в зірках: багато — це зоряне небо, а небагато — кілька зірок, що з'являються першими. Лілія йшла вулицею, закинувши рюкзак за спину, і зірок перед очима все більшало й більшало: вона намагалася досягнути все, що сталося, і що їй тепер робити, і в якій послідовності.

Омрин загинув, і єдине, що їй лишалося, — розібратися з тими, хто йому не допоміг. З тими, хто не врятував її дитину, з усіма, хто був поруч, і нехай морські духи навіть не пробують натякати на давні борги — стара віра лишилася для тих, хто її тримається. А Лилекей тепер було все одно — що старе, що нове мали відповісти за смерть сина. Дурну, погану смерть.

Вона хутко йшла поміж бараків, рухаючись якнайдалі від вулиць, де її могли б знайти. А вони шукатимуть, бо ця влада не дозволяє чукчам вбивати одне одного — скільки таких випадків було, коли забирали в тюрму тих, на чиєму боці була правда і кров! Вона неодмінно дізнається, хто пішов учора з сином у море, і вб'є їх усіх. А що буде потім, її вже ніяк не цікавило.

Біля крайнього барака, за яким починалися сопки, сиділи навпочіпки троє бичів і пили з пляшки, передаючи її по колу.

— Слиш, хазяйка, дай курить! — з посмішкою звернувся до неї один з них, але Лілія просто подивилася кудись углиб його голови й пішла далі.

Тут і серед дня могли напасти, а лихого люду на Півночі вистачало — кожен третій, мабуть, табори топтав та й лишився. Колишні зеки завжди сідали саме так — навпочіпки, витягнувши руки вздовж землі. Але й луораветлани завжди так сиділи, і невідомо, хто від кого більше набрався й чого саме.

Ще вчора вона засікла б їх здалеку й оминула, тільки з ножем можна і не впоратися. Але сьогодні їй було все одно: що більше нарветься — то менше буде думок, менше справ, які з'являлися перед очима безкрайнім зоряним небом...

Вирішила зайти до селища згори, огледітися, а потім уже вирішити, що робити далі. Хоча спочатку треба облаштувати собі сховок, десь неподалік. Як зробить справу — буде де перечекати перші дні. А потім у них щось зміниться — пожежа якась чи повінь, як завжди.

Маленька євражка висунулася з нірки й уважно подивилася на жінку, яка йшла схилом. Вона ніби посміхалася й кликала родичів подивитися на таке диво: «Нумо, погляньте, а це не та Лилекей, що не догледіла єдиного сина?»

— Шшш, — трохи рипнулася жінка, і євражка миттю зникла.

За кілька хвилин вона знайшла місце під скельним козирком і вирішила зробити тут базу. Шкода, що мішок лишився в управлінні: там були консерви, але добре, хоч рюкзак прихопила. Тепер він буде подарунком самій собі: про братових дочок нехай сам брат і дбає, мамі вже не до

подорожей, Юрі такого не треба — він живе у місті, а більше... більше нікого й немає.

Лилекей зробила поміст із моху, застелила зверху кухлянку, а рюкзака поклала під голову. Викурила люльку й кілька годин поспала — так менше хочеться їсти, а полювати буде потім. Зараз їй знадобляться сили, десь ближче до ночі, коли всі винні позасинають.

З нірки неподалік вилізла євражка, подивилася на неї й побігла у своїх справах. Може, та сама, а може, й ні.

10

Сонце наблизилося до обрію, темніше вже не буде — Лилекей вийшла на верхівку сопки, з якої було видно широкую смугу будівель біля води. Був би бінокль чи гвинтівка з оптичним прицілом, вона могла б роздивитися і знайти свій дім, капітальний, на відміну від більшості сусідів, — вона ж була гарною мисливицею і дбала про родину.

Йшла обережно, нахилиючись до землі — навряд чи хтось тут пильнує, але так спокійніше. Так звичніше й більше скидається на полювання на ведмедя чи лося, аніж на те, до чого вона наближається. Помаранчевий рюкзак лишився у сховку, а кухлянка така сама жовто-коричнева, як і все навколо, для того й шилася.

Скрізь підіймався дим — курилися яранги й труби будинків, усі або ще вечеряли, або вже лягали. Влітку можна було не дотримуватися звичного розкладу, та й узимку теж — спи хоч весь день, усе одно темно. Але люди жили за звичкою й лягали тоді, коли втомилися. Тільки чайки кричали, кружляючи над берегом, там, де завжди різали здобич, та собаки скрізь безперервно брехали.

Лилекей спустилася по дузі, аби вийти так, щоб дорогу бачити в обидва боки. Жодна машина не проїхала, поки слідувала за селищем, зараз вона б почула їх іще здалеку, але мусила бути обережною — ніхто за неї цю справу не доробить. Нахилившись, швиденько перебігла дорогу й узяла ліворуч — так, щоби йти не через селище, а підібратися з боку води.

Теюттін жив на самому березі — щоб недалеко було тягти здобич до великого сараю, який притулювся до яранги. Дим звідти вже не йшов, мабуть, усі спали — крива дружина, син і та донька, що вижила. Лилекей приластила двох собак, які підбігли, щойно вона з'явилася. Ті впізнали сусідку, від якої часто пахло м'ясом, і пішли, перевіряючи, чи нема в неї раптом із собою чогось смачного.

Підбралася до яранги й прислухалася — ніби тихо. Сиділа довго, вичікуючи, а потім дістала ніж, заправила його до рукава й тихенько потягнула двері на себе. Теюттін, як і слід було очікувати, лежав ближче до входу, десь посередині між дверима та центральним стовбуром. І він не спав — у світлі, яке вона впустила за собою, велика фігура сіла й узялася за щось, що лежало поруч.

Лилекей зазивно хитнула головою й виповзла задом через проріз. Не відразу, але з'явився й господар. Він подивився на жінку, що стояла біля сараю, потім глянув навколо — чи не привела вона раптом когось із собою (а кого їй було брати, не Альбіну ж із Піткінім), погладив собак, що миттєво підбігли до входу, і нарешті підійшов.

— Тивик¹, — наказала вона й присіла. Він сів напроти, поклав перед собою невеличку сокиру, закурив папіросу

¹ Розказуй (*чукот.*).

й заговорив. Виходило, що Омрин узяв із собою двох студентів, по десять рублів з кожного. В поміч пішли Теюттін та Роптин, не той, що старий, а молодий, пастух.

Вони відійшли на човні Омрина, недалеко, і підбили невеличку нерпу. Але один з тих студентів так хотів на тюленя чи моржа, що пішли далі. І ще далі, аж поки не знайшли кілька сивучів. Обрали найменшого, відігнали решту й почали його гарпунити. Вони б упоралися, але Омрин так хотів зробити це яскраво, що не втримався в човні, не встигнувши навіть гарпуна встромити.

Той студент, що хотів на моржа, робив «чік-чік» (Теюттін показав руками, як саме), і Лилекей зрозуміла, що йшлося про фото. Омрин так любив фотографуватися — коли випадала нагода й заможні заїжджі, він обов'язково вдягав усе красиве й народне, щоб його сфотографували, і завжди просив, щоби картки йому надіслали в місто, до запитання, на пошту.

За його словами виходило, що Омрин сам помилився, що сам винен — хизувався, аби добре вийти на цій картці... Лилекей важко зітхнула: «Некем», дістала люльку, упустила її, зітхнула ще раз, нахилилася підняти й одразу кинула ніж, знизу вверх, від землі й у горлянку.

Теюттін підскочив, рушив до неї, намагаючись підняти з землі сокиру, але його занесло вбік. Вона підхопила тіло, що падало, і притулила до сараю. Він дивився на неї, тримаючись за горло, і хрипів. Лилекей ледве відігнула його руки, аби дістати ніж. Як з'ясувалося, вона трохи промахнулася, поціливши під кадик, але кров усе одно витікала, і чи не все одно, як швидко він помре?

Про всяк випадок вона натягнула рукав й затулила хустром йому рота, подивившись за спину, на ярангу — там

точно вже прокинулися й слідкують через двері, але не втручаються, бо це не їхня справа. Ця справа — між старою вірою та дитиною, яка так любила фотографуватися й пішла у воду з брудним волоссям. І мама тепер має про все подбати.

Він довго вмирав, цей Теюттін, сильний чоловік, нехай йому там, нагорі, більше пощастить. Лилекей відняла рукав від рота, поклала тіло на землю, витерла ніж об його сорочку й перевірила серце — мовчить. У яранзі, як і раніш, було тихо, вона нахилилася і шаснула за сарай. За сусіднім будинком випрямилася й пішла спокійно, ніби у справах. Та так воно, скоріш за все, й було — ще багато справ, ще багато зірок на небі.

З малим Роптином вийшло ще простіше: це тобі не досвідчений мисливець і рибалка, а простий пастух, який ходив зі своїми родичами за стадом і на березі з'являвся тільки в путину — набрати ікри та риби, змінявши на шкури та роги. Він спав на батьківському подвір'ї, під навісом, що заміняв їм сарай, п'яний і з дівчиною. Якою саме, розбиратися не було коли, та й неважливо. Вона, мабуть, теж добряче випила й навіть не відчула, як поруч хтось з'явився.

Лилекей спочатку тихесенько зайшла до вагончика, який був у родичів Роптина замість дому, але там його не було, тільки якась дитина прокинулася, але поки вона вдивилася у півтемряву, причина тривоги вже зникла. Добре, що Лилекей здогадалася зазирнути під навіс: а ось і Роптин. Вона подумала, а чи не спитати в нього — били сина баграми чи він сам...

Теюттін би не сказав — це вже особисте, а він гадав, що мав рацію, та, мабуть, сподівався на те, що мати визнає провину сина й мовчки піде. Ну, щось подібне мала нашептати йому стара віра, якої цей чоловік так тримався. Подумала

трохи, вирішила — ні, не хоче вона цього знати, тому Лилекей тихенько привітала хлопця: «Етті»¹, затулила йому рота і всім тілом загнала ножа йому в серце.

Наостанок вона зайшла додому — мама лежала спиною до дверей, озирнулася мокрим від сліз обличчям, придивилася й мовчки повернулася знов. Лилекей усе вже знала й питати не було про що. Вона спокійно зібрала все необхідне, зняла зі стіни карабін, загорнула в капелюх усі патрони й склала до великого мішка, з яким взимку ходила на полювання.

Дістала з-під щілини під самою стелею гроші, розділила навпіл — частину поклала на стіл і придавила ополоником. Підійшла до синового ліжка, зняла зі стіни фото, потримала в руках, потім повісила на місце, понюхала його подушку й вийшла, так нічого і не сказавши мамі.

11

За три дні Чижов з незмінним Олексієм Ігнатовичем вийшли з управління і рушили до бухти. Починався приємний літній вечір, й опинись зараз поруч із ними мешканець материка, він міг би вирішити, що не така вже й страшна ця Чукотка — тепло, спокійно, ані вітру, ані мошки. Вулицею прогулювалося багато людей, більшість із них радо віталися із Сергієм Миколайовичем, немов бажаючи отримати від того благословіння на променад у вільний від роботи час.

Деяким начальник управління відповідав кивком голови, але більшість просто фіксував поглядом — знайомі чи незнайомі, тверезі чи п'яні, безпечні чи зальотні?

¹ Привіт (*чукот.*).

— Гагри просто, — сказав Олексій Ігнатович, проводжаючи поглядом старшу дочку Піткіна, яка йшла назустріч із подругою, — дівчина за останній сезон виросла, раптом перетворившись із бридкого каченяти на чаплю, яку мама випустила з дому в короткій спідниці, ледь не шортах.

— Це точно, — відповів Чижов, і, як з'ясувалося, він теж усе бачив. — Петрову скажи, дочка доходить у трусах: весь рецидив облизується, шкода буде дівку.

Олексій погодився, уявно занотувавши собі це питання, але спитав про інше:

— Так а чого не в нас збори?

— Ну, ЧП ж по їхній частині, не по нашій. Якби на копальнях щось таке або не повернувся хтось, а так — чиста уголовщина.

— Все одно не розумію, а навіщо їм ви?

— Вона ж по нам числиться, нагороджували стільки разів, от і поради сподіваються. Або щоб ніби я вирішив, а вони під козирок.

Олексій Ігнатович сумно похитав головою, заклав руки за спину й спробував змінити тему на щось більш приємне:

— Так а що з відрядженням вашим?

— Їду, але треба документи подавати, допуск отримати.

— Таки в Америку?

— Так, перший секретар збирає делегацію, місто-побратим у нас буде.

— Сан-Франциско? — помічник грайливо повернувся до Чижова, наче Малюк, який перепитує в тата-Свантесона, чи правда, що в них відтепер буде собака. Чижов посміхнувся:

— Ні, Бетел. Там не по золоту побратим, по корінних.

— Як-як?

— Бе-тел!

— Як Бетельгейзе? Що ще за Лас-Вегас?

— Та через протоку... Таке саме гімно.

Вони підійшли до масивної будівлі відділку міліції й вступили у великі дерев'яні двері, які відкрилися, чинячи спротив. Сержантик на прохідній підскочив, побачивши шановних гостей, віддав честь і натиснув якусь кнопку, що відізвалася в глибинах будівлі класичним довгим «кряяя».

Вони зайшли за решітку, що відділяла залу від коридору, і повернули праворуч, у напрямку кабінету Лебедева, де й було призначено зустріч. Їхні кроки були єдиним джерелом звуку — у відділку порожньо, з огляду на час це й зрозуміло — установа вже відпочивала, а тих, хто загуляє, сюди не заводять, для цього є окреме приміщення, що ховається від сторонніх очей на підвір'ї, між відділком і гаражем. Це логічно і зручно: якщо з КПЗ лунатимуть якісь зайві звуки, завжди можна завести машину — тутешні кадри трималися своєї старої віри не менш міцно за деяких чукчів.

Лебедев був у себе — читав газету й пив чай, зрозуміло, що із залізної кружки. Він подивився поверх окулярів на представників геологорозвідувального управління, широко всміхнувся й посунув газету від себе:

— Заходьте, товариші, заходьте.

Усмішка здавалася щирою, але чогось у ній не вистачало — можливо, виразності очей, а можливо, заважало розуміння того, хто тут господар і з чого він живе.

— Про човен чули? — спитав він, вказавши спочатку рукою на вільні крісла, а потім підборіддям — на газету.

— Про атомохід? — для проформи перепитав Чижов, сідаючи та зморщуючись від болю в старих ногах. — Так, Льоша передав доклад. Котрий це вже у них по Півночі?

— Третій, — відповів Лебедев, уважно поглядаючи на гостей і вже не всміхаючись. — Коли в Америку, Миколаїч?

— Та яка там Америка! У нас тут свій Техас.

— Так і є... Так і є... Гаразд, ми ще Саркісьянца чекаємо, але можемо й без нього починати, вважаю.

— Лади.

— Ой, — схаменувся Лебедев, — забув, пробачте: чай будете? Я своїх відпустив, але можу й сам, по-старому, самоварчик поставити, чифірнемо?

Чижов підняв долоні:

— Ні, спасибі, ми вже зранку, вважай, пів банки вклали.

— Так, ну по суті щодо вашої орденоносиці ви вже в курсі? — спитав господар кабінету й дістав з-під газети папку.

— У загальних рисах...

— У загальних... Ну, короче, синок її, як там його, дай Бог пам'яті, — не суть, короче. Так, синок пішов на промисел у затоку, чистий туризм, узяв двох додіків зі стройотряду, які полосу закінчують. Вони замість бетон мішати вирішили на екзотику, значить...

Чижов хитнув головою, показуючи, що про це вони знають. Олексій сидів мовчки і прямо, дивлячись у вікно, розуміючи, що говорять зараз не з ним.

— Ну, вийшли вони та й вийшли, нічого кримінального, сезон дозволяє: якщо не по Червоній книзі, можна, а цим так взагалі... По нашій лінії маю вказівку не чіпати, нехай, значить, на підкорм, це саме, але без зайвого. — Лебедев підняв обидва вказівні пальці догори, підкреслюючи значення останніх слів.

— Ну, і?..

— Ну, і, значить, синок цієї Лілі вашої звалився з човна, за свідченням додіків: вони біля крижини сивуча брали, але не зрослося у них це діло...

— Звалився то й звалився, з ким не буває, це ж не вбивство, — ледь помітно всміхаючись, сказав Сергій Миколайович, якому, вочевидь, не подобався ані Лебедев, ані ситуація, яку вони мали обговорювати.

— Та ясно, хто ж каже про вбивство? — так само з легкою усмішкою парирував міліціонер. — Ніякого вбивства немає... Поки. Є нещасний випадок на полюванні... Три.

— Три?

— Три.

— Ну, я чув, що Ліля з... колегою сина розібралась. Думав, з одним.

— Ні, два. — Лебедев перегорнув сторінку справи й почав читати: «Як вдалося з'ясувати зі свідчень робітників стройотряду КМ89-Д Дяченко Олег Тарасович, шістдесят сьомого року, уродженець Первомайського Миколаївської області, Савін Олександр Якович, шістдесят п'ятого, Таштагол Кемеровської області, 22 липня цього року вони відправилися на полювання в поселенні Тавайваам з трьома місцевими жителями. Одного з них рекомендували друзі, яких вони утрудняються...»

— Утрудняються вони, — незадоволено скривився він, закрив папку, зняв окуляри, дістав з пачки цигарку й почав шукати по столу сірники.

Олексій Ігнатович миттєво витягнув з кишені запальничку й подав міліціонеру. Той прикурив, роздивився її і, не повернувши власникові, поклав на стіл поруч із попільничкою:

— Значить, Андрія цього, згадав, Лілін котрий, так їм хтось із будівництва порадив. Ці туристи, блядь, у робочий день зрулили з об'єкта... вашого об'єкта...

— Вони в підпорядкуванні комсомолу, це по їхній лінії, у нас договірники.

— Може бути, може бути. Не суть... Значить, Андрій цей узяв із собою двох місцевих, а сам звалився з човна. Ну, а ці корінні, як їх там, не пам'ятаю, тир-мир, бир-тир, двоє цих батирів з Таймиру, короче, давай його добивати. Типу, заведено так у них.

— Не чув такого, — здивувався Чижов і теж закурив. Лебедев здвигнув плечима:

— От-от, треба у когось із корінних уточнити, чого це вони своїх же, значить, контрапуплять. Я чув, що рятувати вони ніби в таких випадках не рятують, але щоб добивати? А двоє прогульників, ну, ці студенти-комсомольці, з переляку їм не завадили. Обидва показують, що відразу повернулись на базу, у них взагалі були трудодні ці зараховані, дільничний дивився. Та роздзвонили і сигнал пішов. А через два дні наш... співчуваючий один товариш... повідомляє, що на Тавайваамі два трупи. Ножові, обидва. І обоє з човна цього...

Олексій Ігнатович відкашлявся й, спитавши очима дозволу в Чижова, почав:

— У нас двадцять другого, ви ж знаєте, у Палаці піонерів нагороджували її, серед інших, за підсумками сезону. Отже, вночі сигнал пішов по ЧП, по Андрію, її сину. А Сатарова, ну, Лилекей...

— Як-як? Лилекей? — перебив його міліціонер. — А що це означає? — спитав він і, не дочекавшись відповіді, сам знайшовся з нею: — Карга стара в перекладі, ха! Хоча, якщо не плутаю, у нас і мужик один проходив, ніби теж Лилекей.

— Ну, у них буває, як у нас — Олександр, Олександра, — зняковів Олексій Ігнатович, відкашлявся й продовжив: — Лілія грамоту отримувала за рекорд по промислу, а потім на прийом до Сергія Миколаїча попросилась. Ми її на ранок перенесли, вона в Альбіні ночувати лишилась.

— Ага, вони ж давно... — почав Лебедев, але раптом осікся, спіймавши зустрічний погляд Чижова. У коридорі знову почулося: «кряя». Вони мовчали, чекаючи, — за хвилину до кабінету постукали й зайшов начальник прикордонної служби Саркісянц — охайний лисий чоловік з чорними вусами.

— Вітаю, — промовив він, усівся на вільне місце й поклав кашкет на коліна.

— Карен Давідич, я тут управлінню пояснюю щодо Лілі, — сказав Лебедев і махнув Олексію рукою, мовляв — давай, продовжуй.

— Сигнал про ЧП вночі до мене дійшов, я подзвонив Альбіні, ледве додзвонився, попередив і попросив до нас Лілю привести, але нічого не говорити... Слід було, напевно, вас одразу поставити до відома.

— Слід було, — твердо підкреслив міліціонер і шумно видихнув: — Ну, і вона у вас втекла, коли дізналася?

— Так, на жаль, утекла. Ми просто хотіли її притримати: все-таки горе, людина шанована, орденоносиця, активістка.

— Ну, от ваша активістка з орденом тепер наш із Карен Давідичем генеральний вантаж, — сумно підбив підсумки Лебедев.

— Перепрошую, — м'яко втрутився Чижов, — а що ми мали робити? Ми ж по-людськи хотіли, притримати її, щоб дурниць не накоїла, відправити з супровідником, з похороном допомогти, якщо тіло знайдуть.

Саркісянц прокашлявся, подивився на кашкет і спитав:

— А що обшук дав?

— Та нічого, — скривився Лебедев. — Там бабуля на деменції, вже не базарить. Через перекладача каже: нічого не знаю, де моя дочка, де онук? За агентурними начебто лежить уже багато років, без сторонньої допомоги не встає.

— А гвинта не знайшли? — ніби мимохідь спитав Чижев, прочищаючи люльку. — Ми їй вручали минулого разу, з планкою нагородною.

— Мосіна армійський? — знову всміхаючись, перепитав міліціонер. — Достойний карабін... Ні, нагородного вашого не знайшли, тільки «тулка» стара під ліжком, але це дрібниці. Ви просто... Дивні люди, от клянусь! Дурниць не накоїла? У неї ж ведмедів самих скільки десятків? Вона ж снайпер, плюс афект — син єдиний, мужика немає.

— Ви не там проблеми шукаєте, — роздратовано відповів за обох Чижев. — У нас що, на території, крім Лілі, інших питань немає? Скільки цього сезону підсніжників¹ зійшло по нашому району? Десять? Двадцять?

Прикордонник знову відірвався від споглядання стрілок на формених штанах й обізвався:

— Щодо чоловіка, до речі, різне говорять, там діло давнє. Я що хочу сказати: у нас помічник военкома, Юра кульгавий, нібито її родич.

— О, чого ж мовчиш? — стрепенувся Лебедев, надибав на настільному календарі чистий аркуш і посунув до прикордонника: — Давай, Карен, пиши, що він, де він. На! Треба спостереження за ним поставити, раптом вийде на нього?

— І ось що, — подивився він на Чижова. — Якби вони там поміж себе, мені сильно не горить. А тут два додіки,

¹ Підсніжники (*жарг.*) — трупи, які знаходять, коли сходить сніг.

вона ж їх теж може прирізати! А мені телефонували вранці, кажуть, один з них племінник першого секретаря обкому, з Кемерова. З цими мені що робити? І, між нами, вам теж перепаде — ваш кадр тут влаштовує цю... Сабру і Шатілу¹. Так що даю вказівку діяти як з особливо небезпечною, раптом щось...

Чижов скривився, поправлючи ногу, подивився прямо в очі Лебедеву і сказав:

— Баба вона хороша. Шкода її. І права вона, по-своєму. Але, якщо по-іншому не вийде... У мене тільки буде проханнячко по карабіну. Коли візьмете, щоби планочку зняти. Там ствол чистий, без нічого — гвинт із нових, по рознарядці отримували. Нехай тоді по справі проходить як особиста?

— Лади, — подумавши, погодився Лебедев. — Я подивлюся, що можна зробити. Значить, студентів цих, напевно, будемо відправляти, нехай вдома про моржів розказують, мені тут мокрого вистачить. Там борт буде післязавтра, цивільний, ось ним і відправляю. Карен, я міг би їх у себе поки потримати, але в нас усі камери забиті, морячки гуляють з рейсу, пакуємо пачками. У тебе ж там «губа» вільна?

Саркисьянц закивав головою й запитав:

— Може, перекрити тундру, пости на дороги?

— Ага, мало нам трупів? Що вони робити будуть — стопарити автобуси і звіряти по карточці з Дошки пошани? Можеш хіба що на аеродром орієнтировку військовим дати, про всяк випадок. Прізвище й так уже в списку на розшук, але

¹ Сабра і Шатіла — табори палестинських біженців, де 16 і 17 вересня 1982 р. ліванські християни-фалангісти провели військову операцію з пошуку палестинських бойовиків, знищивши, за різними оцінками, від 700 до 3500 мирних мешканців.

вона ж може під чужим паспортом дати драла. До речі, чорним цим своїм скажи, щоб раптом що... підказали.

— А суміжникам хто скаже?

— Ти й скажеш, твої ж суміжники!

— А якщо вона піде в тундру з кінцями?

— Та нехай іде! Тобі ж головне, щоб не в секретку на Гудим! А як ти її вчислиш, вони ж для постового всі однакові! Нехай іде куди завгодно, лише б додіків цих не загребла. Я би взагалі на її місці до зими досидів, а потім по льоду в Америку подався.

— У яку Америку? — злякався прикордонник.

— У Північну, блядь! — гаркнув Лебедев. — Он Сергій Миколаїч її там зустріне, вмовить повернутися... Під білу амністію, так? — спитав він у Чижова, посміхаючись.

— Ладно, — сказав той і встав. — Ми все вирішили: якщо вона до когось із моїх звернеться, всі в курсі, зразу вам напряму дзвонити.

Олексій Ігнатович теж піднявся, нахилився над столом:

— Я запальничечку-то заберу.

— Та забирайте, забирайте, — відповів Лебедев, але сміятися перестав.

12

Що більше справ — то менше думок. Лилекей облаштувала свій сховок капітально — обклала намет шкурами, склала з каміння вогнище, набила м'яса і в'ялила його разом з рибою. У неї було вдосталь їжі й тютюну, тож могла спокійно перечекати час, коли її шукатимуть.

Вона сиділа й дивилася на тундру, курила, розмовляла з сином, пояснюючи, що робитиме далі, і так перебувала

дні. Так треба, як ідеш на полювання — готуйся чекати стільки, скільки буде потрібно. А її полювання ще тривало, й останніх двох пасажирів їй буде взяти важко.

Прокинувшись сьогодні зранку, вона виколола собі на зап'ястку правої руки дві крапки, по одній за кожного з винуватців того, що сталося. Якби Теюттін не був спросоння й першим кинув свою сокирку, він би не лише крапку на руку поставив, а й вимазав обличчя кров'ю, аби всі бачили. Та Лилекей таких войовничих традицій не любила, так само як і людей, що їх дотримувалися, та духів, які свого часу все це вигадали.

Три старі крапки було ледь видно, і тому вона навела і їх — стало п'ять. Треба додати ще дві, коли розбереться з цими чужинцями, потім обміняти половину піску на паперові гроші, лишити мамі, а самій іти на схід — настане зима й можна буде перебратися в Америку, де, як казали розумні люди, із золотом можна дозволити собі будь-що — купити новий красивий дім, наприклад.

А там можна буде теж полювати. Або... Або знайти собі хорошого непитушого чоловіка і спробувати жити далі. Хтозна, можливо, духи сподобляться на найбільше диво, віддячивши за те, що вона все зробила як слід. Якщо, правда, їй вдасться зробити все як слід.

Мама казала, що бабуся народила її дуже пізно, останньою з усіх своїх дітей. Та мама багато чого говорила — наприклад, що не можна потрапляти у полон і треба встигнути вбити всіх своїх дітей, а потім себе. Лилекей з дитинства боялася цієї розповіді, а тепер... Тепер їй може допомогти тільки велике диво, якому раптом буде діло до жінки, яка не вгледіла хлопця з довгим чорним волоссям.

Сьогодні був третій день з того моменту, як вона пішла з дому. І Лилекей вирішила, що знову залізе на сусідню сопку, з якої добре видно не тільки селище, а й пагорб, на якому вони завжди ховали своїх людей. Нехай вона й де-що посприяла смерті Теюттіна з Роптином, але треба хоч здалеку подивитися на похорон — так годиться.

Вона покурила вдосталь, бо на вершині хтось раптом зміг би побачити дим, і вирушила до свого оглядового майданчика. Пересвідчившись, що ніхто не зайняв її місце, Лилекей залягла в невеличкій западині й зняла приціл із гвинтівки. Спочатку розшукала свій будинок — із труби йшов дим — що ж, добре, хоч із мамою все гаразд. Що вона зараз робить? Ріже юколу на обід чи смажить коржики на нерп'ячій жирі? Мама вже давно майже не ходить, але по хаті пересувається, призвичаїлася.

Лилекей сумно видихнула й посунула приціл трохи вліво, знайшла вагончик родичів Роптина — там теж тихо. Але біля яранги Теюттіна було людно — схоже, вона все правильно розрахувала й саме зараз його готують до поховання. Мабуть, його якраз вбирають у найкращу кухлянку, збирають у мішок усе необхідне в дорогу. Потім покладуть поруч найкрасивіший спис і почнуть кружляти навколо тіла й ричати, удаючи, ніби вони не люди, а ведмеді — Теюттін поважав старі ритуали і його проводжатимуть як слід.

За кілька годин втомилася навіть мошка, якій важко було втримуватися на вершині, але Лилекей усе лежала і чекала. От нарешті маленькі плямки почали виходити з яранги. Винесли тіло, вклали його на возик і потягли вздовж води наліво — там їм буде простіше піднятися до традиційного місця поховання — невеличкої сопки, схожої на тюленя, який нахилився до води.

Церемонія зникла з очей і з'явилася вже на плоскій і широкій вершині сусідньої сопки. Лилекей підбралася, ніби зменшуючи площу тіла, — її не мали тут помітити. Сонце світило в спину, тому відблиску прицілу там не помітять.

Розмістивши тіло, люди почали збирати хмиз для вогнища. Скориставшись паузою, вона ще раз перевірила вагончик родичів Роптина — там і досі жодного руху, жодної людини. Мабуть, малого таки повезли до рідного селища, а не стали ховати тут. Що ж, так правильно, і вона відчула повагу до родичів померлого — добре, коли люди роблять не так, як їм простіше, а так, як треба. Молодці.

Ще за годину навколо останнього багаття Теюттіна почали бавитися — боролися, бігали одне за одним. У такий спосіб люди намагаються підняти собі настрій і хоч якось обігнати смерть, навіть чужу.

Нарешті там вгамувалися, зібралися біля купи хмизу й підпалили її. Так пішов у верхній світ воїн Теюттін, і Лилекей знову відчула повагу до ворога, що став крапкою на її зап'ястку, — боги й духи часом роблять страшні речі, стикаючи людей між собою, неначе діти, які бавляться з фігурками косяних оленів і ведмедів. Але врешті-решт усім випадає дорога у верхній світ, і добре, коли все це відбувається правильно, з повагою.

Восени, у святий день Тентик, люди зберуться й пригадають усіх, хто пішов за останній сезон, і її Омрина теж. Згадають востаннє, щоби відтоді забути назавжди. Ну, принаймні так казала стара віра, але хіба собі заборониш?

Лилекей розмовляла з сином постійно, вона не збиралася слухатися тієї старої віри, яка накоїла їй стільки поганого. Вона вкотре пообіцяла йому, що два останніх учасники того клятого полювання отримають своє, і збиралася

вже відповзати задом з вершини, як раптом їй упала в очі дивна хода однієї з фігурок, які залишали вогнище, вирушаючи вниз, до селища. Вона дістала приціл, ще раз придивилася — так, останнім шкутильгав чоловік, що припав на праву ногу. На дерев'яну ногу.

13

Юра був з тих, хто на своє старе ім'я майже не озивався. Вона пам'ятала ще з дитинства, що молодшого батькового брата звали Уа-Уа — він, мабуть, багато плакав у дитинстві. Потім молодий дядько надовго зник в експедиції, а повернувся вже Юрою і тільки Юрою. Може, старе ім'я його дратувало, а може, він просто звик до нового.

Дядько оселився в місті й надалі працював помічником у розвідці, поки не повернувся з експедиції без ноги. Довго лікувався, а далі вже нікуди не їздив і сидів у конторі. Дружина його покинула, пішла з дочкою за одним балакучим геологорозвідником, а він лишився. Лилекей пам'ятала, що після того Юра працював на закупівлі хутра, допомагав з перекладом, якщо зі здобиччю прийшов хтось іздалеку, а потім його взяли до військкомату.

Минали роки, він так і шкутильгав своєю дерев'яною ногою, час від часу вони перетиналися в місті, але випадково. Аж поки не настала та зима, коли скажена хуртовина ревіла місяць без перерви. Лилекей тоді полювала сама й ледь не вмерла від голоду, її випадково знайшли геологи, які вперто пробивалися крізь завірюху до берега. Вони взяли її з собою й дотягли-таки до міста.

Після того як її виписали з лікарні, був потрібен час, аби оговтатися, і Лилекей лишилася пожити в Юри. Але

хуртовина все не припинялася, робити в бараку було нічого, і так сталося, що одного разу вони прокинулися разом. Таке трапляється — мерзлота пливе влітку, так само того разу попливла і вона.

Мама, дізнавшись про це, була дуже рада — нарешті вдома міг з'явитися чоловік, причому не чужий, але малий Омрин тоді дуже гучно розсміявся. Мабуть, йому здавалося, що старий чоловік з дерев'яною ногою не підходить його хоробрій матері, яка краще за всіх стріляє й нічого у світі не боїться.

Ось так і сталося, що Лилекей з Юрою зустрічалися тільки в місті, кілька разів за сезон, коли вона здавала хутра. Родина знала про це — мама тихенько собі буркотіла, а Омрин і досі вважав, що це зайве, але деяких речей дітям ніколи не зрозуміти.

Юра дуже рідко з'являвся в селищі, і тепер, коли він раптом опинився на похороні, Лилекей дуже здивувалася. Повернувшись до намету, поївши й удосталь накурившись, вона зібралася було вийти на дорогу й почекати Юру там, але потім зрозуміла, що це зайве, її обов'язково побачить хтось інший, а за нинішнього стану речей це небезпечно.

Тому вона вирішила лягти спати, а зранку вже йти до міста й спробувати знайти Юру десь біля його барака. Закутавшись у кухлянку, вона не вперше подумала про те, що краще б усе це сталося взимку — у темряві вона б швидко розв'язала всі питання й зникла б на тому березі...

Прокинувшись, вона довго міркувала з люлькою, а потім попрямувала до місця, де було закопано половину їхнього золотого піску. Візьме з собою, попросить Юру поміняти його на гроші та віддати мамі — це буде простіше й надійніше, якщо щось піде не так. Вона знайшла банку,

висипала її вміст у мішок і пішла зворотним шляхом, старанно оминаючи місця, у яких її могли б побачити з дороги.

У місті було тихо — коротке літо добігало кінця й усі, хто міг, займалися сезонними справами. У тому провулку, де до неї причепилися бічі, цього разу анікого не було. Натягнувши комір кухлянки на голову, вона повільно йшла вулицею, виглядаючи людей. Мабуть, про її справу тут чули, чужі сюди потрапляли рідко.

На Лилекей ніхто не звертав уваги, і вона спокійно дійшла до дитячого садочка, що межував з лінією старих бараків, в одному з яких і жив Юра. Зайшла на територію, пропустила юрбу діточок, усміхнулася виховательці (серце хрумнуло, але вона втримала усмішку на обличчі) і попростувала далі, мов і не вона.

Спочатку треба було пересвідчитися, що на неї ніхто не чекає — сидячи в глибині порожнього павільйону, вона оглядала двір напроти. На лавці біля єдиних дверей барака сиділо й курило двоє чоловіків. Ну, сидять собі й сидять — нічого незвичного, але час минав, а вони все нікуди не поділися. А це дивно — якби в них була пляшка, це ще можна було б зрозуміти, але вони все сиділи й сиділи. І ті, хто виходив або заходив до барака, з цими двома не віталися. Виходить, чужі.

Лилекей звикла довіряти власним інстинктам, окрім них нічого й не було. Небезпеки від цих двох вона не відчувала, але й ризикувати не хотілося. Тому вони так і сиділи, кожен на своєму місці, тільки вони мали змогу курити, а вона боялася привернути увагу вогником чи димом.

Юра з'явився вже під вечір, коли на вулиці лягли легкі сутінки, а всіх дітей забрали з садочка. Він зайшов у двері, ті двоє не дивилися на нього, а він — на них, але Лилекей

усе ще не наважувалася ризикнути. І знов не щастило: вікно Юриної кімнати виходило у двір — воно якраз і містилося на другому поверсі, прямо над лавочкою. Якби воно було з торця чи з вулиці, можна було б залізти, дочекавшись, поки сусіди позасинають, але...

Вона знов чекала, як на полюванні, — так треба, не поспішай, і здобич розслабиться. Не поспішай... Вже й п'яні порозходилися по домівках, і музика скрізь замовкла, а вона все сиділа, навіть не змінивши пози. І тоді двоє нарешті встали й пішли на вулицю. Лилекей все одно чекала й дочекалася: за кілька хвилин за рогом показалася голова — один з них перевіряв, чи не вийшов хтось, побачивши, що вони пішли.

А не вийшов — Лилекей посміхнулася, бо все сталося саме так, як вона й гадала: ці двоє чекали на неї й тепер точно пішли. Вона посиділа ще з годинку і рушила до дверей, тримаючись стіни.

11

На першому поверсі була одна велика зала й спільна кухня, але Юра тут жив давно й мав окрему кімнату на другому поверсі. Більшість людей спали, біля пічки сиділи кілька чоловіків і про щось тихенько розмовляли, брязкаючи склом і залізом. Опустивши голову, Лилекей впевнено піднялася сходами, удаючи, що вона тут живе.

Загалом у бараку мешкало не менше тридцяти людей, і всіх в обличчя не запам'ятаєш, особливо на другому, сімейному поверсі. На щастя, у коридорі їй ніхто не зустрівся, і вже за кілька секунд після того, як зайшла в барак, вона тихенько стукалася у двері Юриної кімнати.

Він відчинив, видихнув чи то від несподіванки, чи то від полегшення й пропустив її досередини, відразу зачинивши двері. Ну, кімната — то занадто гучно, насправді в нього тут було одне ліжко, маленька шафа з розкладайкою за нею та рукомийник під вікном. Коли вона жила тут після лікарні, розкладайка займала все вільне місце — не було куди навіть ногу встромити.

Вони всілися, Юра уважно подивився в обличчя Лилекей й обійняв її однією рукою.

— Омрина знайшли? — спитала вона про головне, вже знаючи відповідь: ні. Де ж його там знайдеш, та й не шукав, мабуть, ніхто. Юра заперечно хитнув головою й почав пошепки розповідати все, що йому було відомо.

Отже, її шукали, а ті двоє надворі прийшли по її душу. До Юри на роботу приходив якийсь офіцер і розпитував про Лилекей — де її слід шукати, як вона поведеться в цій ситуації та чи не може Юра її знайти або повідомити органам про місцеперебування? Йому настирно рекомендувалося відвідати селище, розпитатися в місцевих і скласти доповідь. Навіть машину дали для цього з двома озброєними міліціантами.

Виходить, Лилекей все правильно тоді на сопці відчула — добре, що не спробувала знайти Юру, спустившись додому. Ще він дізнався, що тих двох руських про всяк випадок тримають у сусідній з військкоматом будівлі — у прикордонників, що один з них — родич якогось начальника, але вже наступного ранку їх відправлять рейсовим літаком на Велику землю, якомога далі від небезпеки.

Оце вже погано! Дуже погано — вона сподівалася, що вони працюватимуть, як і всі, до кінця літа й вона встигне розібратися з обома. Але головне, він їх там бачив — обидва молоді, один маленький, товстий і смішний, а другий

високий. Лилекей кілька разів перепитала про прикмети — колір волосся, одяг. Ніби обидва були в зелених штормівках, у маленького темне волосся, у високого світліше, вусів немає, а зачіски звичайні, патлаті.

Юра не питав, навіщо вони їй, він усе розумів: своя кров завжди важливіша за будь-яке золото. Лилекей підхопила-ся та підійшла до дверей — ранок уже за кілька годин, їй треба терміново вирушати й уже дорогою міркувати, де краще зустрітися з людьми, які не захотіли врятувати одного красивого хлопчика з довгим волоссям. Мабуть, на летовищі — так, на летовищі, там більше простору, у прикордонників завжди є люди, причому озброєні люди.

Вздовж вікна, зачепившись за відчинену кватирку, висіла Юрина форма — гімнастерка й кітель, а на підвіконні лежав кашкет. Так, дядько був значно більший за племінницю, але якщо вона прибере волосся, то здалеку здаватиметься невеличким солдатом чи молодим офіцером. І тоді зможе підібратися ближче. Вона повернулася, зняла кітель, узяла кашкет і поклала до мішка.

Наостанок про всяк випадок наказала Юрі, що робити, якщо їй не пощастить: продати їхнього човна, а гроші віддати мамі. Розповіла, де шукати половину золота й гвинтівку, що вона їх закопала в кам'яній щілині над обривом — тим, що ближче до траси, але дивиться в протилежний бік. Лилекей дочекалася, поки Юра старанно повторить прикмети того місця, і відімкнула двері, не попрощавшись із чоловіком, який мав дерев'яну ногу і, мабуть, сильно любив свою племінницю.

На першому поверсі все ще сиділи біля буржуйки — влітку є час на теревені, але в коридорі було темно, всі вікна зачиняли, аби полярного дня люди мали змогу спати. Тож

вона їх бачила, вони її — ні, і Лилекей спокійно вийшла надвір, відразу кинувши око на ту лавочку та на ріг будинку — нікого. Можна йти.

І що далі вона опинялася від барака, то схвильованішими були її думки — як же їй встигнути на аеродром, до якого було майже двадцять кілометрів і який містився на іншому березі затоки? Взимку за потреби вона могла більш-менш швидко пробігти цю відстань, але взимку все було б значно простіше.

Вона зупинилася на розі — серце гупало, у скронях стукало; може, все ж таки вирушити до прикордонного управління? Спробувати дістати цих людей, коли їх виводитимуть до машини? Вона вже майже вирішила ризикнути, але давній інстинкт сказав, що там на неї чекатимуть і, якщо до Юри прийшло двоє, скільки їх буде там?

І що вона зробить з одним ножем? У Юри зброї не було, він якось влаштувався жити без цього. Мабуть, треба було брати гвинтівку із собою, може, лишити її десь біля міста. Мабуть... Тоді б можна було підстрелити їх з відстані.

Виходить, за всіма навичками треба ловити звіра тоді, коли він на це не чекатиме. Їх доведуть до аеродрому, заведуть усередину й заспокояться, вирішивши, що небезпеки вже нема. Якби їй опинитися в тій залі, де всі чекають на рейс... Вона там бувала кілька разів, востаннє привозила Альбіні хутра прямо під літак і пам'ятала, що охорони вистачало, але хіба це проблема для секретарки Чижова? Наказала, її завели, й усе.

Альбіна... Ні, Альбіна їй не допоможе в жодному разі — згадати тільки, як та тоді в управлінні повелася. Вона тільки вдає дружню людину, але своїх вони захищають, а місцеві для них чужі попри все. І завжди такими й залишаться.

Та була ще одна сильна людина, яка постійно вештається біля аеропорту й поводить ся так, ніби в неї є зброя... За попереднім планом Лилекей, вона мала розшукати Аслама й спробувати продати йому частину золота, щоби в мамі були паперові гроші — багато грошей, на які можна жити, навіть не виходячи з хати.

Він був начальником купи людей дивної нації — дагестанців, які тримали тут торгівлю чорним золотом і чомусь не опинялися за ґратами. Так давно повелось, що саме люди Аслама купляли пісок у тих, хто боявся везти його сам або взагалі не збирався на материк.

Якось воно так поділилося, що прикордонники через свої кораблі й літаки переправляли на материк рибу, будівельники — ікру, Альбіна — хутра, а дагестанці — золото. Лилекей навіть не збиралася осягати ці дивні правила людей Великої землі, які на словах дотримуються своїх суворих законів, а насправді порушують їх на кожному кроці.

Кажуть, Аслам завжди сидить неподалік летовища, в машині, а його люди ходять проміж тих, хто відлітає, і натякають їм, що краще продати пісок тут, бо все одно знайдуть, і тоді ані грошей, ані волі. Дехто погоджується — Альбіна розповідала, що всі про це знають, але нічого тим дагестанцям не стається.

Значить, з усього виходило так — треба підібратися до аеропорту, знайти Аслама, віддати йому пісок за зброю чи можливість зайти на територію непоміченою. І краще б Асламу швидко погодитись на її пропозицію, тому що іншого виходу в неї немає.

Лилекей повернула праворуч і прискорила ся — благо різкий південний вітер допомагав, штовхаючи у спину. Вийшовши за межі міста, вона побігла, забираючи далі від

порту, віддаляючись від мети, але наближаючись до берега, на якому можна буде поцупити човен, їх там у сезон — як зірок на небі. Краще б катер, але хто лишить його з мотором і пальним, коли навколо повно людей, які звикли геть усе вважати своїм?

На легкому човні вона зможе перетнути затоку, а потім уже добігти до аеродрому. Там є машини, які зустрічають пасажирів з теплохода, але їй слід триматися осторонь, наразі це головне.

За кілька хвилин вона вискочила до берега й побігла вздовж нього, виглядаючи човни. Купи чайок уже прокинулись й кружляли над місцями, де різали морську здобич.

Літо — пора, коли треба збирати рибу та ікру. Що чайкам, що людям.

Попереду вона побачила перший із катерів, витягнутих на берег. Він був надто великий, його не зсунути з місця, тому вона навіть не зупинялася, аби перевірити, що там з мотором. Ще один катер, невеличкий, якраз такий, як їй треба, але з нього на ніч зняли двигун.

Тут зазвичай працювали ті, хто не хотів попадатися на очі інспекторам, ніби й поруч з містом, а ніби й далеко від влади, тут стільки всього, що за всім не встигають. За нею ув'язалися кілька собак, ніби відчувши початок полювання, залишки від якого можуть дістатися їм. Лилекей гиркнула на зграю, не збавляючи ходи: «Ша, конаки!», але цим було все одно, як завжди тут кажуть: «Не спи — замерзнеш», — от вони й не збиралися спати.

І тут, уперше з часу Теюттінової сокири, їй пощастило: крізь собачий гавкіт вона почула, як десь попереду працює двигун, прискорилося й вибігла до невеличкого рогу, за яким показався залізний човник із двигуном, що вже стояв

у воді, а якийсь хлопчик у величезних гумових чоботах перекидав до нього з берега знаряддя.

З першого погляду стало зрозуміло, що хлопчик щойно завів двигун, отже, й тато десь неподалік, вони готуються вийти в море. І що хлопчик — місцевий, не їхній, цілком можливо, що вона знала його батьків, та й родичами вони теж могли бути, адже корінних лишилося мало для цієї великої пустелі на березі моря.

Лилекей на ходу витягнула ножа, закричала: «Ей!» — і забігла у воду. Хлопчик упустив з рук багра, навіть не спробувавши захиститися, і смикнувся вбік.

— Ергатик!¹ — прокричала йому Лилекей.

Так — завтра, все завтра, все повернеться, тільки не заважай.

Вона засунула ніж у зуби, підтягнулася за борт й залізла до човна. Хлопчик кудись біг далі берегом — вочевидь, по своїх. Йй усе одно поспішати, але краще б його родичам не втручатися, бо вода вмістить усіх, хто заважатиме їй зробити все як слід. Лилекей увімкнула передачу й газонула на повну — дякую за човен, боже Пегитгене, помагай і надалі.

15

День видався вітряний, і катер стрибав по хвилях, наче маленька нерпа, яка поспішає за своєю зграєю, водночас граючись та пишаючись тим, що може рухатися швидко. Лилекей намагалася тримати курс так, щоб опинитися правіше від вугільних копалень і причалу, але й так, щоб її не винесло у відкрите море.

¹ Завтра! (*чукот.*)

Маленький двигун ревів щосили, і вона ледь не пропустила звук літака, який підіймався над затокою. Кинула руль і спробувала роздивитися, але низьке сонце било в очі й не дозволило побачити, що це — військовий чи цивільний. За її розрахунками, було ще рано, а регулярні рейси злітають пізніше, але як знати? Лишалось тільки сподіватися. І рухатися.

Скоро вона наблизилася до берега там, де й намагалася — праворуч від рогу. Подолавши зустрічні хвилі, катер устромився в берег.

Лилекей заглушила двигун, викинула мішок, зістрибнула у воду й ледве впоралася з важким корпусом, який не бажав заповзати на ворожу сушу.

Можна було б і кинути його, але хтозна, як усе піде й куди доведеться їй тікати потім, та катер став би в пригоді — краще якомога швидше опинитися на своєму березі, де вона все знає, де чекає гвинтівка й тундра.

Впершись у корму плечем, Лилекей знову заричала, наче ведмідь, і зсунула-таки катер носом на берег. Вона впала на коліна, трохи віддихалася, після чого підбрала мішок, дістала звідти кітель з кашкетом, і за кілька хвилин від берега швидко рухалася маленька фігурка у формі. Штани, щоправда, були свої, як і черевики з камуса, але хто придивлятиметься? Вона сподівалася, що ніхто.

За рогом починалася дорога на Угольний, спочатку шлях вів до військової частини та їхньої злітної смуги, а далі вже розташовувався цивільний аеропорт, куди їй і треба. Ще далі ховався від зайвих очей Гудим, закрите містечко, де вони тримали свою найбільшу зброю. Вона кілька разів тут бувала, але полювати навколо військових частин строго заборонялося, якраз цього закону вони дотримувалися

суворо, та й не любила вона цей берег — тут і здобичі менше, і далеко від дому.

Лилекей взяла трохи далі від дороги, щоб та лишалася ліворуч, і бігла з усіх наявних сил у бік аеродрому, притримуючи кашкет, який весь час сповзав з нашвидку зібраного волосся і, здавалося, був обурений заміною голови, все намагаючись зірватися й полетіти туди, де йому належало бути за власним розкладом і розсудом.

Зліва час від часу було чути машини, що рухалися до затоки чи навпаки. Вона не звертала на них уваги, все бігла й бігла, наче повернулася в ті часи, коли азарту й куражу вистачало для того, аби кілька годин наздоганяти пораненого ведмедя. Тепер Лилекей була набагато досвідченішою мисливицею й знала, що інколи звіра слід відпустити, аби взяти іншу здобич, із якою може більше пощастити, а тоді... Тоді вона, бувало, могла й цілу добу бігти, радіючи зі своєї сили, наче те нерпення, що згадалося нещодавно.

Військовий аеродром уже лишився позаду, час було наближатися до мети, і вона почала поступово уповільнювати кроки й забирати ближче до дороги. Повітря виходило з легенів різким свистом, який спочатку перейшов на повільний рик, а коли показала широка будівля аеропорту, вже скидався на звук весел, які плескають у воді десь неподалік.

Лилекей витерла рукавом обличчя, поправила на голові кашкета й повільно пішла вздовж дороги, оглядаючись навколо, особливу увагу приділяючи припаркованим машинам. Вона не знала, якою їздить той Аслам, — просто чула від когось, можливо від Альбіни, і запам'ятала, що він під кожен рейс приїжджає в Угольний зі своїми хлопцями.

Зазвичай вони зустрічалися в місті — якщо він був їй потрібен для обміну піску, то вона ввечері йшла до їдальні під

готелем, і завжди він сидів там, у кутовій ніші, пив чай і читав газету, на яку при нагоді й висипав пісок, перевіряючи його якість і справжність, аніскільки не побоюючись того, що хтось побачить заборонене й побіжить до міліції, яка мстилася за кількесот метрів від готелю...

Вона виглядала двох студентів у штормівках, високого й товстого, але не бачила анікого схожого. Людей взагалі було мало — хтось кури́в біля входу, кілька чоловіків передавали пляшку по колу й гучно сміялися біля бортової машини, слухаючи пісню, в якій хриплий голос закликав до бані. Лилекей нахилила голову, дивлячись з-під козирка — вона оминула вантажівку і дійшла до рогу аеропорту.

Деякі речі відбуваються самі собою — десь за сотню кроків від неї стояла висока біла машина з відчиненими дверцятами, а на місці водія кури́в чоловік у темних окулярах і широкій пласкій шапці. Аслам...

Лилекей дістала з мішка люльку, теж закурила, вгамовуючи пальці, потім непомітно, крізь кітель, перевірила, наскільки справно висить на поясі ніж, і спокійно рушила до білої машини. Вже за кілька кроків водій звернув на неї увагу й почав уважно спостерігати за дивним військовослужбовцем, який наближається до нього.

Аслам якомсь згрупувався й викинув їй назустріч бичка лівою рукою, праву тримаючи за ногою. Це добре — схоже, у нього є зброя. За кілька кроків до машини Лилекей зупинилася, витрусила об долоню залишки тютюну й підняла голову.

— Ліля, — з радісним полегшенням видихнув Аслам. — Вабабай!¹ А я думаю — що за доходяга тут?

¹ З аварської — вигук, який за значенням відповідає українському вислову «Та ти що!».

— Я, — коротко погодилася Лилекей. — Справа є, пісок є.

— Пісок є — давай поговоримо, сідай, — хитнув він головою й зачинив свої дверцята. Вона про всяк випадок обійшла ззаду, аби пересвідчитися, що там нікого немає, і сіла поруч з Асламом, лишивши свої дверцята відчиненими.

— Як справи твої? — спитала вона, поклала кашкет біля переднього скла, вмостилася зручніше й розтулила мішок.

— За трасою цинкую. — Аслам дістав цигарку й закурив, дивлячись перед собою, на стіну аеропорту. Вона витягла важкий пакунок й обережно розгорнула його.

— Ай саул!¹ — зрадів Аслам і дістав з-під сидіння якусь миску з маленькою пляшечкою. Подивився навколо, потім стиснув зубами цигарку в куті рота, взяв щіпку піску, поклав до миски й накропив на неї крапельку з пляшечки.

— Рейс іще не полетів? — спитала вона про головне, удаючи при цьому, що просто підтримує бесіду.

— Жду, — відповів він, поставив миску на коліна й зазирнув до пакунка. — Дай. Лилекей відпустила половиною життєвого набутку, Аслам зважив у руці, трохи подумав і повернув на місце. Він збив попіл, глянув у миску й сказав:

— Кіло точно є... Все зразу продаси?

Лилекей кивнула, удаючи, що нічого дивного немає ані в кітелі, ані в кашкеті, ані в незвичному місці зустрічі, ані у вазі пакунка.

— Так, усе. Гроші потрібні.

— У мене немає на все. Давай краще увечері в місті?

¹ Прекрасно! (авар.)

Вона шморгнула носом, розмірковуючи, наскільки небезпечною буде зустріч у місті, але потім вирішила, що це менш важливо:

— Давай... Це тепер твоє, просто твоє вже, але потрібно мені туди, — вона мотнула головою в напрямку аеропорту, — попасти.

— Зараз?

— Зараз, да.

— Ну так іди, — здивувався Аслам і засміявся.

— Ні, ти проведи... туди, всередину, через інші двері.

— Через які?

— Не через ці, інші, я знаю — ти знаєш.

Аслам уважно подивився на неї, потім дістав якийсь плоский приціл, ще раз глянув у миску, поставив її за сидіння й забарабанив пальцями по керму.

— Добре, — нарешті сказав він, — посидь тут, підумай, як там моя людина.

І вийшов з машини.

Лилекей дістала миску з-за сидіння і зсипала пісок до пакунка, який акуратно зав'язала й поклала до мішка. Щільно зав'язала й той, потім дістала ніж і засунула його в рукав. Отже, вона зараз вдягне кашкет і потрапить до зали, де пасажери чекають на літак, знайде цих двох, почекає, коли щось станеться — хтось щось зронить чи відчиняться двері, щоб вони відволіклися, і тоді діятиме.

Одного вона візьме точно, але треба двох. Їй треба двох, і тоді вже питання буде вирішено й один хороший хлопчик усміхнеться дорогою до іншого світу, де йому буде тепло, а довге волосся завжди буде чистим. Він щиро всміхатиметься, гучно сміятиметься, знайде там собі хорошу дівчину, і нехай вони накохають багато діточок, яким не слід

народжуватись у цьому, нижчому світі. А вона взимку вирушить у далеку дорогу і спробує ще пожити тут, але для себе. Хоча б спробує.

Ех, якби ж то два ножі, тоді можна було б не наближатися впритул, а метнути їх один за одним, із семи-восьми кроків вона влучить точно. Ну чому вона не взяла в Юри ще ножа? Не подумала, не подумала, не подумала!

Хоча... Аслам тримав праву руку вниз, отже, десь тут має бути зброя. Лилекей нахилилася й почала обшукувати обидва сидіння — вона знайшла стару козячу шкарпетку з монетами, потім маленький розкладний ніж, яким важко буде вбити когось більшого за євражку. Мабуть, зброя була в нього у правій кишені куртки.

«Ех...» — вона розчаровано випросталася й побачила перед лобовим склом міліціонера, який цілився в неї з пістолета, і завмерла. Ліворуч іще один, що справа — невідомо. Аслама — немає. Отже, він вирішив зробити по-своєму...

Мама розповідала, що здавна, якщо на селище нападали чужі й справа йшла до поразки, слід було спочатку вбити всіх своїх дітей, а потім уже себе. Вона вже це згадувала, і кожного разу в серці кололо — свою дитину вона вже вбила. Відпустивши, не прослідкувавши, не відвівши. Не врятувавши.

Тож час уже зайнятися собою. Чи все ж спробувати й не здаватися так просто, як це робили покоління жінок, що жили на березі суворого моря і просто намагалися зробити щось хороше для дітей?

— Руки перед собою, вийти з машини! — закричав міліціонер і подав тому, що зліва, знак наближатися. Що ж, якщо вони наблизяться один до одного, тоді є шанс. Лилекей схвально й обережно хитнула головою і повільно

вилізла з машини, кинувши погляд праворуч. Там був ще один, з автоматом, стояв одним коліном на землі, кроків за двадцять. Погано, оце — погано.

— На землю, сука, на землю! — знову закричав той, що з пістолетом, вона повернулася до нього й потягнула з рукава ніж, але раптом щось вдарило її у спину. Та так сильно, що її підкинуло в повітря і перевернуло, ніж полетів кудись убік. Вона впала, вдарившись обличчям об землю. За мить її перевернули й наставили ствол. Мати одного хорошого хлопчика натужно видихнула й заплющила очі.

16

Вона не опритомніла, вона просто не хотіла їх бачити й розмовляти з ними. Вона мовчала, коли її обшукували, мовчала на допитах у лікарні, мовчала на допитах після лікарні, коли державний адвокат (свого часу вона продала йому кілька шкур наліво) намагався пояснити їй речі, які здавалися йому важливими. Вона мовчала. Вона мовчала довго.

ЧАСТИНА ДРУГА

1

Заступниця начальника колонії, підполковник внутрішньої служби Ніна Іванівна Чудова на прізвисько Куклачова вперше прокинулася о четвертій. Вигнала з хати молодого дубака Іштікова, бо любила спати сама, і ще урвала у ночі найсолодші хвилинки.

О пів на п'яту вона прокинулася вдруге й остаточно, за давністю років будильник був їй вже не потрібен, Штірліц би заздрих.

Поставила чайник, а вийшовши з туалету, заварила собі велику кружку розчинної кави й закурила одразу дві цигарки — нещодавно перейшла на легкий «Parlament», а він їй не вставляв як слід. Докурила, дивлячись у вузьке вікно, і почала збиратися на роботу.

Залишки вчорашнього муляли око, але прибирати не було сенсу — все одно сьогодні Новий рік, отже, спочатку вони святкуватимуть у штабі, а потім... Потім буде потім, і навряд вночі її турбуватимуть порожні пляшки чи повні попільниці — до них додадуться нові, першого числа відразу все й прибере. Або ще краще — дати пару рублів бабі Ані, нехай сусідка тут все й зачистить.

Друга кружка набиралася аромату, п'ята цигарка чекала у блюдці, а Куклачова нарешті приступила до ритуалу, який останнім часом люто ненавиділа — всілася за макіяж. Спочатку вона думала, що гучне прізвисько¹ прилипло, бо вона фактично була дресирувальницею диких кішок, але ближче до п'ятдесяти стало остаточно зрозуміло — схожа, зараза: ніс ніби все більшає і більшає, а обличчя все круглішає і круглішає.

Так, дивись, у шістдесят будеш схожою на Олега Попова. Гаразд, на шістдесят у неї свої плани, та ще й треба дожити до них — вирішила Ніна Іванівна і почала наводити марафет. Очі, які були колись великими й радісними, ховалися в глибоких провалах над щоками, але вона зробить червоні тіні, додасть рум'ян і сяятиме — сьогодні ж свято!

Але самомотивування не спрацьовувало й здавалося штучним знуцанням — щось не давало спокою, хоча, з огляду на нічні події, все мало бути навпаки. Куклачова сумно підвелася, поклала до кишені кітеля пару пачок цигарок, надібала у шафі свіжу сорочку й за кілька хвилин була на вулиці.

Холодно, зараза, забула подивитися на термометр, але мінус п'ятнадцять є точно, може, й більше. Селище теж уже прокинулося — дві зони плюс колонія-поселення, у кожному вікні по дубаку, у кожній хвіртці по дулу, всі збираються на зміну, аби о пів на шосту бути на місці. Зіщулившись у своєму форменому кожусі, вона хутко бігла на роботу, намагаючись зрозуміти: що ж її сьогодні так муляє зранку?

Похмілля? Ні, вчора недобрала, якраз вчасно зупинилася з червоним, таке рідко, але буває. Сержантик Іштиков?

¹ Ідеться про російського артиста цирку, засновника і худ. керівника Тетратру кішок у Москві Ю. Куклачова.

Взагалі не варіант. Щось на роботі сталося, забулося за п'янюкою, а тепер гризе зсередини? Ну так розберися в собі, на те ти й заступниця з виховної роботи!

Тож що це могло бути? Сьогодні Новий рік і всіх доведеться допустити на помивку, навіть дванадцятий загін, який остаточно заповор грудневий план, за що мав працювати досі, не лягаючи з учора, — відшивати форму для залізничників до останнього куранта. Якраз вона ввечері повідомила їм цю прикру новину, прийшовши до другого швацького цеху. Ну, понили, ну, заплакав хтось. Ні, не це.

У помивці перед святами є свої ризики — хтось когось обов'язково поріже, не в душовій, так у прожарочній камері. Скільки таких випадків було за всі роки, ніби у зечок свій генеральний план на рік і вони теж намагаються встигнути виконати його до промови президента. Тут або на всіх не вистачить гарячої води й буде кіпіш до неба, або води вистачить, та станеться щось інше. Однак кіпіш на Новий рік буде що так, що так.

Ще вчора довелося двох молодих поставити на вітер у самих футболках і шарпетках, але вони самі були винні — вирішили підкласти активістці ножиці під подушку й стукнути, але спалилися. Кажу ж — самі винні, особливо та, гонорова, що кричала їй прокльони. А сама? А сама перешила собі костюма та ще й косинку зав'язала не так, як треба!

Стоп! Куклачова так різко зупинилася, що хтось позаду хрипло виматюкався й оминув її, боляче зачепивши плечем.

— Альооо! — з готовністю визвіритися просто тут і зірватися на будь-кому почала Ніна Іванівна, але чоловік, який її випередив, хутко повернув уліво, а їй треба було прямо. Гаразд, падло в ондатровій шапці, ще попадешся — високий, сутулий, чорне пальто — не забути.

Вона рушила далі, намагаючись повернутися до думки, яка мала навести її на щось важливе. А, точно, косинка! Вчора вона розклала пасьянс-косинку, а заступник з безпеки й оперативки спустив їй донос на Сатарову, яку сьогодні слід випускати, а вона його не прочитала, відклала на потім і забула! А якщо там щось важливе, а її випустять? Усіх, хто мав вийти в грудні, притримували до останнього, для порядку. Двох з активу відкрили ще першого числа, а решта хай посидить — завжди так було й не нам міняти давні правила.

Отже, по-перше, треба загальмувати оформлення звільнення, прочитати донос, затребувати справу. Якщо відчує, що щось є, тоді закривати на ізолятор, провину потім підберемо — щось заборонене в речах. Воно, скоріш за все, дурниця з тим доносом, але Сатарова їй ніколи не подобалася: вона не могла її розкусити — і не актив, і не отрицаловка, ходить десь собі попід стінкою, нахиливши голову, а ти міркуй, що в тій голові коїться, бо на тобі ж відповідальність!

Як завжди, донос надійшов з новоприбулими — щойно приходив етап, ув'язнених спочатку закривали на допити, де кололи на явку з повинною, навіть норма була — на десятеро прибулих закрити дві нові справи. На практиці це означало, що колються наркоманки — здають бариг, які, своєю чергою, здали їх, ставши причиною засудження. Із задоволенням здають, аж бігом!

З крайнім етапом прийшла якась зечка, яка знає Сатарову — мабуть, рецидив — і хоче повідомити адміністрації щось важливе. Ну, щоб себе зарекомендувати як актив, зона ж червона, ось і вистрибує на випередження. От що не давало їй спокою — Куклачова прискорилося з полегшенням, ніби хтось із лепіл її витягнув скабку, яка цілий день стирчала в подушці пальця й заважала жити.

2

Зона ще досипала останні хвилини — лиш подекуди сяяли вікна, до шлюзу підїхала вантажівка, і вертухаї лаштувалися перевіряти її під світлом прожектора. Пройшовши повз них і навіть не відповівши на статутні вітання, Ніна Іванівна дійшла до другого КПП, через який на зону проходили працівники.

Біля сталевих дверей, як завжди о такій порі, стирчав черговий помічник начальника колонії, сьогодні це був Куций. Старий служака знав, як і що слід робити, і відразу повів Куклачову на обхід — ані хазяїн, ані заступник з безпеки та оперативки так рано на зоні не з'являються, тож треба доповісти третій за статутом особі, як минула ніч.

— У нас все тихо, у сьомому загоні бура кипіла, вгомонили, — почав Куций, прилаштувавшись біля її правого плеча.

— Сильно кипіла? — уточнила Куклачова, прямуючи до жилої зони, відокремленої від решти блоків ще одним КПП.

— Нічого особливого, — відповів помічник, але після крихітної паузи, тож Ніна Іванівна зробила собі другу й не останню за сьогодні зарубку на пам'яті — треба дізнатися, що там уночі сталося в сьомому.

Вони підійшли до столової з чорного ходу й зайшли досередини. Серед пари носилися зечки й гучно лаялися — наближався сніданок, а тут завжди кіпіш: то вода для чаю не встигне закипіти, то шури манку поїдять. Упіймавши першу-ліпшу жінку, Куклачова спитала, що сталося.

Зечка стала струнко й доповіла, що зранку не запустив-ся один із двохсотп'ятдесятилітрових чанів під окріп, тому обід можуть не встигнути, але зі сніданком усе буде добре. Ніна Іванівна автоматично відмітила зелену мітку в тієї на

ватнику й зробила ще одну зарубку — не слід допускати до кухні схильних до самогубства. Ще отруїть тут усіх, треба дати завідувачці столової по рогах.

— Скажеш Дороній, що я тебе наказала перевести на промзону, вільна, — відпустила вона жінку й виразно подивилася на Куцого, намагаючись з'ясувати, чи помітив він мітку та зрозумів причину небезпеки. Схоже, не помітив. Ех, а це ж один з найкращих офіцерів — усе деградує, усе рушиться.

Вони пішли по кухні, перевіряючи меню й готовність до сніданку, а вона все собі думала: раніше охорона була — чисті звірі, завжди напоготові. «Крок убік — втеча, стрибок на місці — провокація» — з такими не пожартуєш, старі вовки, що зналися на порядку. Лише Маслов був з тих часів, і то...

А тепер самі алконавти з мертвими очима, підсікають у душовій за сцикухами-наркоманками, у яких жодної пристойної статті — та дитину народила й у віконце кинула, ця батька зарізала. А раніше й люди сиділи цікаві: коли вона юною дівчиною прийшла сюди після навчання, на зоні можна було зустріти дружину міністра зовнішньої торгівлі СРСР — серйозна дама, між іншим. Або крадійок старої школи, які ще Крупській на вокзалі ридикюль різали. Ні, все деградує, все валиться, і кінця-краю тому не передбачається.

Висваривши для порядку завідувачку Дороніну та перевіривши насамкінець кашу й соєвий сир до супу, вони пішли до виходу. Рація на портупеї чергового щось прошипіла, Куций нахилився й буркнув у відповідь: «Давай», і за кілька секунд заревіла сирена — ось уже й шоста, підйом.

Далі вони пішли по жилих бараках, де доглядачі підіймали заспаний контингент. Усього будівель було три, але для ранкового огляду вистачить й однієї, найближчої.

— Що вчора з борзими, коли зняв їх? — спитала вона, заходячи до першого гуртожитку.

— Перед відбоєм, як наказували.

— І як вони?

— Ну, та, що на васері стояла, у лікарні.

— Примерзла?

— Та нічого особливого, простудифіліс, — реготнув Куций і відразу осікся, бо зрозумів, що дозволив собі зайвого.

— Койки правимо, перевірка, — закричав він, склавши руки рупором, але Куклачова все собі вже занотувала.

— А та, що Белугиній ножиці підклала?

— Ой, та Карбишева давала. Волала: суки, я замерзну, вам не жити.

— Бач яка бойова!

— Ну, з нею жорсткіше: спочатку на СУУ¹ думав закрити, але потім вона сказала, що в мене шляпа відвалиться, так що на ШЗО², до особливого.

Ніна Іванівна кивнула головою, погоджуючись. Вони пройшли коридором до кінця будівлі, де вже вертухаї та днювальні шикували колону в сірих ватниках. Старший рипнувся було доповідати про педикульоз через відсутність мила, але Куклачова жестом руки його перервала. Відіслала, перевірила стан рукомийників і вийшла на вулицю.

Пройшовши через черговий КПП, вони увійшли до промислової зони. Спочатку перевірили готовність швацьких цехів — дванадцятий загін сявав червоними очима, але сидів і шив, намагаючись хоч трохи наздогнати місячний план. Потім зайшли до в'язального та макаронного,

¹ Камера із суворими умовами утримання.

² Штрафний ізолятор.

наостанок відвідали лісопильню та художню майстерню з розпису дерев'яних ложок, тарілок і матрьошок — скрізь був більш-менш порядок.

Якби літо, довелось б ще городи перевіряти, а так є хоч один плюс у цій клятій безкінечній зимі. Ну, якщо не рахувати Нового року. Сирена коротко ревнула — ось уже й сьома, сніданок закінчився, починався розвід на роботу.

— Так, — пригадала вона, — всіх, хто сьогодні на звільнення, поки притримати, посади їх у предварилровку.

— З речами?

— З речами. Їх розраховали вже?

— Ще вчора.

— Ладно. А до мене помічника оперативного чергового, нехай справу Сатарової принесе.

— Це чукчі?

— Так, її.

— Це ж треба, дотягла-таки лямку, — здивовано посміхнувся Куций. — Я думав, уже дійде бабка. А вона ще всіх переходить, хитра мокрушниця.

— Вільний, — пихато попрощалася з ним Куклачова й пішла до адміністративної зони, в кабінет, нарешті до чайника і цигарок. І справ, звичайно. І справ.

3

У штабі всі вже були на місці — ніхто не хоче запороти останній день року й лишитися без святкового столу та можливості підластитися до начальства. Ніна Іванівна наказала днювальному зробити їй кави й пішла до кабінету. Не встигла розкластися й закурити, як той припер кружку й почав, зараза, відразу про своє.

Значить, телебачення проситься зняти сюжет про снідозних, щойно телефонували, хочуть приїхати третього числа й провести на зоні весь день. Тут просто — ні, відкласти, протягом свят краще без телебачення. Тим більше, що ВІЛ-інфіковані мають сидіти окремо, а їх на «двійці» ніяк не назбирається на окремий загін, хоч оголошуй по сусідніх зонах конкурс.

Ще вночі одна хитра з дванадцятого зламала спецмотор, оверлок-п'ятинитку — думала, що її відпустять спати. Віддуплили, тепер у ШІЗО святкуватиме. От це — добре, це — правильно. Про тих, які стирчали на морозі, сказав, що в лікарні подейкують, буцім їхня може й не оклигати — туберкульозна попалася, перемерзла, в гарячці лежить.

— А друга?

— Чорна?

— Та де вона чорна, шатенка ж, наша ніби.

— Не, прізвище у ній Чорна.

— У неї, — поправила його Ніна Іванівна й почувла те саме, що і Куций казав: у ШІЗО, у найхолоднішій, кутовій камері. Не забула, перепитала про нічну гру в сьомому — сказав, що одну зловили на шулерстві й окропом обварили, ледве дихає. Лікар каже, не жилиця. Справу сьогодні заведуть, що робити далі? У цьому випадку вона скористалася ситуацією й зіпхнула все на заступника з безпеки та оперативки — тут виховувати пізно, то нехай сам розбирається і з прокурором вирішує, кому накинути за замах і скільки.

Днювальний нарешті закінчив доповідь і здриснув, можна було спокійно покурити. І зайнятися доносом на Сатарову, звичайно. Ніна Іванівна повернула крісло, витягнула ноги на стілець для відвідувачів, посунула попільничку ближче до себе й нарешті відкрила папочку, що чекала відучора.

Так, ну, тут спочатку папірець від слідчого — все правильно, на ім'я начальника Мордовської жіночої колонії ЖХ-385/2, доповідає, що ув'язнена Распопова А. Г., сімдесятого року, стаття 228.1, третя судимість (диви, вгадала — рецидив), прибула з етапом і добровільно вирішила повідомити про злочин, обставини якого їй відомі з попереднього терміну, що вона його відбувала в Красноярській колонії.

Ну от, нарешті, й найцікавіше — доповідь Распопової, з її слів записана вірно, підпис. Спочатку пробігла очима, потім перечитала ще раз. Тааак. Наркоманка нічого не бачила, але стверджувала, що в Красноярську чула від старожилок, ніби Сатарова Л. І. вбила доглядача Романенка, коли саме це було, не знає. Ніби той постійно гвалтував ув'язнених, а одного разу чистив зброю й випадково застрелився. І всі знали, що це зробила Сатарова, яка його попереджала: як не зупиниться — йому не жити.

Так — порожняк, щось вона десь чула. Дура! Ніна Іванівна зняла слухавку, набрала приймальною хазяїна й вилаяла помічника оперативного чергового за те, що справа Сатарової досі не в неї. Не дослухала, кинула трубку, закурила й задумалася: ну, красноярські справи її жодним чином не чіпляють: якщо чукчу не розкрутили тоді, зараз їй це не нависиш, не для того вона п'ятнадцять років сиділа, щоби нічого не навчитися.

Усе б нічого, але Маслов... І та, як її звали? Куклачова скривила обличчя, застукала пальцями по скронях і вже збиралася зателефонувати Куцою — може, той пам'ятає, — як шукане прізвище протиснулося через тисячі інших і вийшло на поверхню. Васютіна! Точно, Васютіна!

Стара воровайка, все життя на зоні, ледь не в десятку ходку потрапила на «двійку» кілька років тому. Отрицаловка,

ШІЗО, потім ніби затихарилася, зайшла на промзону. І поруч з нею сиділа молода дівчинка, бозна-яка стаття, але щойно сіла. Васютіна почала схиляти її до статевих стосунків, та відмовилася. У перерві задушила, зараза, дівчинку й сіла за машинку чекати на вертухаїв.

Але поки кіпіш, поки прибігли, поки те-се — у Васютіної в ребрах ніж, до санчастини не донесли. Хто перо встроїв, так і не дізналися, тільки дарма загін по допитах ганяли. А хто сидів через прохід від них? Сатарова...

Ніна Іванівна повернулася до вікна — там пішов сніг, це добре, якраз до свята. У двері постукав переляканий черговий, приніс папку з особовою справою, вибачився за затримку, привітав зі святами й зник.

Маслов... Старшина Маслов працював у пенітенціарній системі, мабуть, ще з часів Сталіна. Коли вона тільки прийшла на зону, саме він навчав молодь азів: що циганок заборонено пускати по зоні без супроводу, що туберкульозних слід відділяти, як бити по сідницях, аби слідів не лишалося, і т. д., і т. п. — таких корисних речей в інституті не вчать. А дарма — багато зайвих студентів зійшло б по дорозі й не псувало правильним людям служби.

І чим старшині Маслову доля віддячила? Того року вирубило вночі електрику в третьому гуртожитку, він чергував, узявся за щиток і згорів заживо! Слідчі потім казали, що фазу хтось накинув на корпус, ну дуже схоже на вбивство! А хто в нас живе в третьому — знову Сатарова... І знову всяк, шановні, знову глухар!

Куклачова гидливо, мізинцем, відкрила стару поймакани папку з особовою справою ув'язненої Сатарової — сто друга стаття, перший термін. Почала читати, аркуш за аркушем, до кабінету двічі зазірав днювальний, але вона тільки

шикала у відповідь. Ближче до дванадцятої години вона на-решті дочитала справу, закрила її та відсунула від себе.

Ні-чо-го. Порожньо. У списках порушників режиму утримання дана засуджена не значилася, в жодній зоні з трьох, у яких відбувала термін, не належала ані до отрицаловки, ані до активу. Кілька разів перебувала під підозрою, й усе. План виконувала, греву з волі не отримувала, взагалі жодних листувань, окрім довідки з Анадира про смерть матері у дев'яносто другому.

Якби співпрацювала, вже зіскочила б на поселення, а може, й по УДЗ¹ вийшла роки три тому. Чиста, наче сльоза, — жодних нарікань, навіть вовчиці на неї не жалілися — ані гри в карти, ані забороненого, ані особистих стосунків. Не ув'язнена — мрія, жодних проблем. Але проблеми були поруч із нею. Постійно.

Куклачова виматюкалася, підвелася, схопила цигарки — час уже обідати. Вийшовши в коридор, наказала днювальному привести з конвоєм до неї Сатарову. І нехай чекають під кабінетом. Той було смикнувся щось доповісти, але зрозумів, що не треба — начальниця зла, дуже зла, і краще її не чіпати. А ще краще, щоби вона не поверталася аж до наступного року.

4

Щойно Ніна Іванівна зайшла до хазяїна, відразу з'ясувалася причина, з якої днювальний, попри страх, так намагався до неї достукатися: одна з борзих, не та, що Чорна, а друга, Горецька, годину тому померла. От тобі й простудифіліс...

¹ Умовно-дострокове звільнення.

Вирішили зафіксувати туберкульоз і записати заднім числом два тижні лікування, яке, на жаль, не допомогло. Стаття була піджожа: дітогубця, — ну, й по ділах їхніх, як сказано.

Далі перейшли до більш приємних справ — вирішили приписати дванадцятому загону триста залізничних кітелів, аби не впало на всіх, розписали тринадцяту зарплатню по вертухаях, декому — премії. Летучка плавно перейшла у святкування, потім заїхав прокурор щодо справ по явках з повинною. Заодно й пообідали.

Тож, коли Куклачова знову з'явилася в проході між двома рядами височезного паркана з колючим дротом, уже й до сутінку було недалеко. Ще годинка-друга, і вибулих не буде кому відпускати. А Сатарова, мабуть, уже сидіння просвердлила від очікування: п'ятнадцять років — не п'ятнадцять діб.

Нехай нервується, може, тоді й з'явиться шанс її розкрутити на зізнанку. Зайшовши до рідного штабу, Куклачова спочатку попередила днювального, аби викликав терміново Куцого і щоб той узяв з собою когось із дорослих хлопців. І бажано, аби обидва були тверезі, бо інакше їм уже в цих стінах нічого міцнішого за чай не пити.

За стіною її кабінету є ніша з дірками в шафі, нехай там чекають, слухають і споглядають. Їхній маяк — два швидкі стуки в підлогу, від неї чекати на пряму команду. Вона спробує роздратувати цю чукчу, спровокувавши на спротив. Навіть натяку вистачить — свідки будуть, тоді її на ШІЗО, і будемо крутити на новий термін. Переляканий днювальний записав на аркуші короткі інструкції — це ж треба яких дебілів тепер народжують, це ж не шифр з азбукою Морзе!

Піднявшись на другий поверх, Ніна Іванівна демонстративно дивилася на портрети героїв, розвішані по правій стороні, краєм ока відмічаючи Сатарову з охоронцем, що

сиділи біля кабінету. Підійшла, зробила здивоване обличчя: «Ой, мене чекаєте?» — й запустила її до кабінету.

Взагалі-то ув'язнена мала доповідати по всій формі — ПІБ, рік народження, стаття, частина статті, термін, початок і закінчення, номер загону, у ваше розпорядження прибула. Тільки Сатарова завжди удавала, ніби не розуміє, чого від неї хочуть. Ховалася в такий спосіб за анекдотичне походження...

Після декількох підозр Ніна Іванівна особисто дала наказ бригадирці Белугиній «дуплить чукчу», внаслідок чого Сатарова певний час вигрібала все й за всіх. Белугіна робила все як слід, але стара тварюка втрималася й вижила — про неї потроху забули, дуплити на зоні завжди є кого та є за що.

Куклачова закурила й нарешті уважно подивилася на ту, що зіпсувала їй початок свят. Господи, яка ж вона стара — товста, незграбна, важко дихає. Вона ж ледь не моя однолітка — внутрішньо жажнулася Ніна Іванівна, яка у свої п'ятдесят три вважала, що дещо може ще собі дозволити, і взагалі, життя ще триватиме. А тут... Уже й фінал видно, що вдієш, зона — не санаторій.

Але зовні нічим свої емоції не виявила — курила мовчки й дивилася. Сатарова ж склала розпухлі долоні на колінах, стулила повіки й, здавалося, ледь не спала. Зараза... За спиною почувися два стуки — Куций на місці, можна починати.

— Ну що, Лілія Іванівна (теж Іванівна, це ж треба!), мені з вами робити, га?

Чукча трохи змінила нахил голови в протилежний бік, і на цьому все — жодної реакції. Ніна Іванівна відмітила чорне з легенькою сивиною волосся під косинкою і зробила висновок: вона не фарбується у свій природний колір

(а в інший і не дозволялося суворим укладом), бо тоді б сивини не було видно. Може, чукчі не сивіють?

Питати все одно було щось треба, і вона не втрималася:

— А ви, я бачу, майже не сивієте. У вашої... народності це буває? Чи просто совість не мучить? А даремно не мучить — такого ви наколобродили, Лілія Іванівна, що, боюсь, пахне другою ходкою, знову на повну котушку.

Крізь щілини на мить прозирнули злі почервонілі очі (хто шиє щодня — той знає чому) і так само швидко зникли. Куклачова підбадьорилася — реагує, копатиму далі. Старшина Маслов був би задоволений ученицею — вона йшла наче за підручником, намагаючись дістати чукчу з кокона.

То м'яко пробивала, то жорстоко пресувала: і через родину заходила, прибрехавши («У мене ось теж мама недавно пішла, твоя на що хворіла?»), і на жалість давила («Гвалтівників-наглядачів треба самих зачиняти на ніч у корпус, і нехай дівчатка самі вирішують, правильно?»), а то й кричала: «У тебе, сука, у речах щипчики знайшли, все, лишаєшся до кінця свят, а потім прокурор тобі додасть!»

Пробувала розводити бесідою про побут, зненацька питаючи, скільки вольт у щитку в корпусі, розмахувала в повітрі папкою із заявою дури Распопової, стверджуючи, ніби там — свідчення двох її співкамерниць по Красноярську, що вона погрожувала вбивством офіцеру під час виконання службових обов'язків, а це в будь-якому разі термін, навіть без доведення самого вбивства!

Усе дарма. Сатарова мовчала, іноді ледве посміхалася в кілька зубів, що лишилися, іноді удавала, що взагалі спить. Навіть коли Куклачова била її носком туплі в кістку над ступнею, а це дуже боляче, вона ніяк не реагувала. Вона заговорила тільки одного разу за ці години — зреагувала на

фразу: «Я тебе тоді, після Маслова, не додушила, так зараз зламаю! А Бог, він же все бачить», розплющивши очі й невинно прошепелявивши:

— А чий бог?

Якраз після цього Ніна Іванівна й почала її бити.

— Маслова, зараза, ти спалила? В очі мені, в очі мені!

Маслов... Старий вусатий старшина дізнався, що дві воровайки обрали собі на втіху молоду дівчинку, відрізали їй п'ясть правої руки, а після того як та оклигала в лікарні, поселили поруч і користувалися її куксою щоночі. І це на червоній зоні, ви тільки собі уявіть!

Забити цих прошмондовок, от що треба було! Але тоді великий ризик бунту — зі справжніми крадійками потрібно тримати баланс. Та Маслов і тут знайшов, як викрутитися, — вичекав кілька місяців, до зими, потім причепився до невиконання плану й весь загін поставив на мороз, тих двох облив водою, а решта просто так постояли, щоби замаскувати помсту.

Потім ті воровайки вже дійшли у лікарні, і скажіть, що це неправильно! Блискуче рішення офіцера — як і спокій на зоні зберегти, і нелюдів прибити правильно, без жодних наслідків! А хто тоді мерз разом з усіма? Хто, зараза, не зізнається й мовчить? Куклачова важко дихала й уже не реагувала на стуки ані у двері, ані в підлогу, як тут до кабінету зазирнув веселий заступник Шумський і поцікавився, чого це весь штаб чекає на шановну Ніну Іванівну і не ріже святковий торт.

І чи то уявний шматочок торта, чи то очікування радісної п'янки, чи то просто втома далися-таки ознаки — гроза зони, сама Куклачова здалася! Вона якось зм'якнула, стислася й дала себе відвести до урочистої зали, звідки

Алла Борисівна Пугачова за допомогою магнітофона гучно питалася, де він ходить, справжній полковник.

Десь за годину їй полегшало, навіть уявний старшина Маслов зник з очей, проте поруч з'явився сержант Іштиков і все підливав та підливав. Ближче до курантів біля туалету Куклачова зустрілася з Куцим, причому обоє вже ледве трималися на ногах.

— Ну що, відпустив? — спитала Ніна Іванівна, чіпляючись за стіну, яка, падла така, кудись тікала.

— Звичайно. Всіх відпустив, хазяїн сказав, не тримати, досить з них.

— Ха, досить! І що вона?

— Ну, я, як водиться, спитав: — Ну що, — говорю, — через скільки тебе чекати?

— А вона?

— А вона каже: ти сам-то дочекайся.

— І пішла? — засмучено спитала заступниця з виховної роботи. Куций уже втомився розмовляти — він тільки хитнув головою й пошкрябався далі, про всяк випадок затуляючи собі рота, щоби не наригати на урочистому зібранні. Ніна Іванівна дивилася йому вслід й обіцяла собі кинути пити.

Для них обох це був останній Новий рік на «двійці»: Куцого весною було звільнено за те, що в його зміну хтось відрізав голову бригадирці Белугіній і поставив на столик днювального, а сама Ніна Іванівна незабаром проковтнула разом із солянкою уламки леза, сильно порізала собі шлунок зі стравоходом і комісувалася за інвалідністю.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

1

У похилого віку мало плюсів, але дещо таки є: одну з дівчат зустрічали батьки на машині й так розчулилися, що запропонували когось підкинути до станції Потьма. Лилекей була найстаршою з восьми жінок, яких щойно звільнили, тому саме вона запхнулася на заднє сидіння маленької машинки, поруч із дівчинкою з другого загону, яка плакала. А ті шестеро лишилися шукати нічлігу в Явасі. Бозна, як вони його знайдуть у цім забитім селищі, ще й у новорічну ніч, але їй це вже не цікавило.

Автомобіль, заповнений заплаканими людьми, рушив, Лилекей повернулася до вікна, аби хоч подивитися на селище, у якому вона відбула останні вісім років. Але там лише промайнуло кілька вогнів, опісля чого настала абсолютна темрява. Обертатися до салону їй не хотілося, тому вона продовжувала вдивлятися в померки, сподіваючись побачити хоч щось — собаку, кішку, старе колесо.

Та в цім великім ШІЗО, здавалося, все вимерло — машина стрибала на ямах, а Лилекей вдивлялася в нікуди, прислухаючись до себе. Скільки років вона мріяла про цей момент і скільки разів намагалася уявити, як це буде!

У мрях сяяло сонце, а в обличчя віяв свіжий вітер, насправді ж тільки морок і жодних відчуттів — відбула термін там, тепер відбувай наступний тут.

Коли вони зупинилися у Потьмі, лишалося кілька годин до свята. Сльози батька вже висохли, він не запропонував допомоги — спитати на станції, коли буде потяг, чи просто піднести речі й пересвідчитися, що станцію відчинено. Нічого такого — висадив на зупинці, побажав усього найкращого та й поїхав собі. Ну та нехай, усе ж ці люди їй і так допомогли.

Речей було мало, й усі вони поміщалися у великій картатій сумці, навіть із запасом, — усе тепле на собі, а там тільки трохи білизни, пачка твердих пряників, пара пачок грузинського чаю, кип'ятильник, власна кружка з цеху художніх робіт — ніби все. Найцінніше було в мішечку, що висів на грудях — десять з половиною тисяч рублів, які нарахували їй за всі роки, довідка про звільнення засудженої та проїзний документ, що гарантував їй безкоштовне прибуття до міста Анадир.

Тямущі люди стверджували, що ця ксива діє за наявності вільних місць і все залежить від доброї волі кожного залізничного начальника — він може спокійно відмовити, може знайти сидяче місце лише до наступної станції, а може дати гарну полицю, де можна буде спати цілу ніч, ще й далеко проїхавши.

Станція Потьма, як виявилось, працювала всю ніч, але електричка на Саранськ буде тільки зранку й долю місця міг вирішити тільки черговий, а він спав. Проте їй дозволили лишитися всередині — п'яний контролер навіть показав, де можна набрати води, а де в залі є справна розетка для кип'ятильника.

Він пив з двома подружками й одним міліціонером біля штучної ялинки, яка стояла поблизу каси. Компанія розклалася на лавочках очікування, посунувши до них письмовий стіл, на якому стояв маленький телевізор з гнучкою антеною. Жінки гучно реготали, міліціонер обіймав їх по черзі й погрожував затриманням у разі поганої поведінки. Коротше, їм було весело, а Лилекей подумала, що приблизно в такій само компанії могла б сьогодні зустрічати Новий рік і на зоні, якби пощастило, — телевізор дозволявся тільки тим загонам, що виконали план.

Але пощастило ще більше — вона була на волі й чому б це не відсвяткувати нарешті? Лилекей сіла заварювати чифір, посмоктуючи пряника — твердого, наче камінь. Компанія час від часу поглядала на неї, розуміючи, звідки прибула ця жінка: тут щодня бачили звільнених, а ще частіше родичів, що приїздили на побачення, — здавали їм житло, годували, возили. Станція жила з зони, так само як і Явас.

Веселий контролер навіть підійшов і запропонував «плеснути спиртяги на чифірьок», але вона відмовилася — алкоголь у її випадку був зайвим. Проте чифір ліг на душу так, як треба, — Лилекей витягнула ноги й кумарилася, вона зазвичай у такому стані задоволено подорожувала уявними тундрами, ведучи за руку маленького хлопчика, якому все було цікаво: де живе великий умки, чому сонце то стирчить постійно, то зникає надовго?

Не відразу, але їй вдалося-таки вивести себе на мріяний маршрут, але звідти її знову повернув невгамовний контролер, який цього разу вимагав, щоби вона з усіма послухала куранти й зустріла Новий рік як слід. Ось тобі й перша ознака волі — у неї нарешті був вибір: підійти чи ні?

Взагалі-то можна було й поставити чолов'ягу на місце парою слів, але вона перебувала в теплому приміщенні саме з його дозволу, тому Лилекей підвелася, підійшла до столу, старанно вислухала урочисті дзвони, цокнулася з усіма кружкою, умилася в туалетній раковині, після чого заснула на лавочці, але жодних приємних подорожей вже не побачила.

Маленький вусатий черговий прокинувся о четвертій і ринувся надолужувати проспане — він випив кілька «штрафних» і почав з міліціонером бавитися хлопавками. Від цього гуркоту Лилекей остаточно прокинулася, підірвалася з твердого ліжка й кілька секунд намагалася зрозуміти — де це вона, що сталося й куди ховатися?

Жінки спали на сусідніх лавках, але теж прокинулися й повернулися до святкування з новими силами. Згодом з'ясувалося, що перша електричка на Саранськ буде за півтори години та що проїзний документ не знадобиться — контролери зазвичай на святкові потяги не заходять, бо не в змозі, тому вона може спокійно їхати, не побоюючись перевірок.

А щоби їй їхалося приємно, контролер від себе подарував їй ковдру, яку, за його словами, минулого тижня вкрали з літерного СВ, — нова річ, імпортна, тепла й легка. Не факт, що наступного дня він був так само ласкавий, але у свята можуть траплятися дива будь-якого розміру й ґатунку.

2

Електричка була майже порожньою — окрім Лилекей, у вагоні сиділа тільки молода жіночка з грудним немовлям. Воно все плакало, але мама довго носила його проходом

і нарешті вгамувала. Володарка нового покривала спробувала заснути, й жорсткі полиці їй би не завадили, але багаторічна звичка прокидатися рівно о шостій ранку не надавала такої можливості.

Так само, за розкладом, прокинувся й голод, його вгамувала парочкою пряників, які знов-таки доводилося смоктати — зуби почали випадати ще у першій зоні й, схоже, збиралися робити це до останнього. Лікарка казала, що можна вже поставити штучну щелепу, але зважитися на це не було сил — колись потім.

На одній зі станцій зайшли двоє хмільних чоловіків, вони продовжували щось гучно з'ясовувати між собою, і дитина знову почала плакати. Лилекей миттєво відчула ненависть до прибульців, підвелася з імпровізованого ліжка й уважно подивилася на чоловіків. Мовчки. Один з них рипнувся було на цей погляд, але другий стримав товариша й вибачився. Добре.

Мати знову колихала малюка, блукаючи проходом між сидіннями, а Лилекей лежала й прислухалася до плачу. Врешті-решт вона встала й допомагала як могла — мотила брязкальцем, робила «гулі-гулі» й навіть потримала дитинку на руках, поки мама бігала до туалету. Оце було дуже приємно, ще одна ознака волі — можна спокійно потримати чуже немовля, навіть понюхати його потай.

На красноярській зоні був Будинок маленької дитини, де зечки могли перебувати з малятами віком до трьох років, далі вже їх до родичів відправляли, або, в глухому випадку, до дитячого будинку. Лилекей мріяла там працювати, але місце було хіба не найсолодшим після кухні й там влаштовувалися тільки блатні чи бугри, простим ЗК туди було не потрапити.

Ближче до обіду прибули до Саранська — електричка з останніх сил схрипнула дверима й випустила на перон нечисленних пасажирів. Мама з дитиною пішли у своїх справах, Лилекей лишилася — вокзал ремонтували й вона довго кружляла навколо обришованої будівлі, намагаючись зрозуміти, де їй шукати чергового.

Свої куртки у Лилекей не було — їй видали старий ватник, і міліціонери відразу виділяли його поглядом, фіксуючись на вчорашній зечці. Але, придивившись, навіть не чіпали — ще один плюс похилого віку.

Нарешті вона стала в чергу до бугра вокзалу, тут тобі не Потьма — людей навкруги вистачало, від усіх тхнуло святом, усі були збуджені й розмовляли надто гучно. «Можливо, на волі всі так розмовляють?» — замислилася Лилекей, озируючись навколо. Люди мали десь такий вигляд, як вона собі й уявляла: телевізор — велика сила, з нього можна дізнатися, як зараз вдягаються, які зачіски носять, і двічі на тиждень вона ввечері сідала перед екраном у кімнаті відпочинку й дивилася все, що там показували.

Навколо було повно неляканих пасажирів, які сміялися, кричали, поспішали й взагалі поводитися так, ніби їм за це нічого не буде. Що ще впадало в очі — у більшості в руках були маленькі телефони. Вона знала, що це, — мобілки давно з'явилися на зоні, спочатку в блатних, потім у начальства, а далі ця мода й до дубаків дійшла. Ці телефони стали для зони золотим піском — наче й заборонено, але в тих, кому треба, він є. Але не в Лилекей, їй телефонувати було нікуди.

Чергував кремезний чоловік, схожий на старшину Маслова, яким вчора так переймалася начальниця. Він гидливо подивився на проїзний папірець і знову тицьнув його їй,

пробурчавши: «Це в кімнату міліції. Наступний!» Довідку протягом винесло в отвір, і вона спланувала кудись вниз.

Лилекей знітилася, стала на коліно й почала її шукати серед ніг і чорної каші, яка завжди лишається після білого снігу. Вона вже погано бачила й злякалася, що не знайде й доведеться платити грошима, яких бозна чи вистачить на дорогу додому. Але знайшла — аркуш притулився до сірої стіни й вона просто його не побачила одразу.

У кімнаті міліції їй відповіли, що квитками не займаються, але дали пораду — дочекатися вечора, коли зміниться черговий, і тоді спробувати ще, причому так, щоби черги не було. Отут уже вибирати не доводилося, і вона пішла шукати собі місце, аби спокійно почекати. Про порожню лавку й розетку, що працює, тут годі було й мріяти — вокзал бурлив, а на всіх місцях сиділи пасажери.

Весь життєвий досвід учив вичікувати — і ось, на черговому колі, вона хутко зайняла місце, яке щойно звільнив військовий. Поруч було сунулася якась циганка, придивляючись до картатої сумки, але Лилекей вистачило ще одного промовистого погляду, аби та швиденько передумала й пішла до кас.

Жінка доїла пряники, трохи подрімала, а коли прокинулася, навколо вже вистачало вільних місць. Тому пройшлася, розім'яла ноги, у туалеті вийняла з мішечка сто рублів і заначила в черевик. Пішла до буфету, де непомітно поцупила тупий ніж зі стола. Випаде час — нагострить, хай буде.

Ще за годину у віконці чергового нарешті з'явилося нове обличчя — молодий хлопчик з червоними щоками. Лилекей вичекала, поки він дасть пораду жінці з трьома дітьми, й нахилилася до віконця. Сьогоднішня циганка нагадала їй давню однокамерницю, теж циганку — рецидивістку

Нестеренко, і вона заговорила ласкаво, наче погладжуючи любу людину: «Синочок, рідненький, а подивись-но, мій хороший, куди бабусі можна поїхати?», раптом ніби повернувшись у той ранок, коли на зміну вийшов дубак-першоліток із цигарками, а сусідці так хотілося курити.

Він узяв папірець, довго вивчав, потім підняв очі й запалав уже не тільки щоками, а й чолом:

— У нас настанова... під час свят... усі напрямки...

Але Лилекей уже тримала його поглядом і не збиралася відпускати:

— А кітель це ж я для тебе шила, хороший вийшов? — і простягнула крізь віконце руку до його плеча. Він автоматично відсторонився, але, трохи подумавши, ледве чутно вимовив:

— Опівночі підійдете, бабусю, я подивлюся.

3

Хлопчик попався хороший: він почитав щось у своєму телевізорі, розробив маршрут, і все склалося — опівночі вона втретє підійшла до віконця, а наступного вечора вже сиділа в купе провідниці Валентини, яка погодилася взяти попутницю в довгий маршрут, аж до Хабаровська.

На сто рублів вона купила в дорогу грузинського чаю й м'якенького свіжого печива. У провідниці чай був, і багато, — вона, щоправда, мала на увазі смішні пакетики на ниточках, у неї такого добра був повний ящик, та Лилекей звикла до трошки іншого напою, тому пакетики поки збирала на потім, а пила своє.

Єдиною проблемою була друга полиця: за службовими вимогами, Валентині належалося спати на нижній, щоби

в будь-який момент мати можливість зробити комусь чаю чи поміняти рушники. Вільних місць у вагоні не було — напруг і так перевантажений, а тут ще й свята, тому варіант залишався лише один — лізти.

Лилекей розробила цілу систему, як забиратися нагору, з двома точками опори — рукомийником та драбинкою. І що далі, то більше від цих вправ болів попереку, який вже не один рік постійно нагадував про себе ранковим боєм. Та нагору і вниз їй було треба лише кілька разів на день — можна жити.

Потяг ішов десь із тиждень, і весь цей час вона проводила напроти двох екранів. Першим з них було вікно, за яким пропливали не бачені нею місця — ліси, поля, міста й містечка. В усі зони її возили у «століпіні», у жіночому відділенні, а вікна там були такі само, як і в чоловічому, — каламутні, білясті, забрані решітками. Крізь такі особливо не роздивишся, та ти ще пробийся до тих вікон — там блатняжки завжди.

І тепер вона вперше відкривала для себе світ людей, які прийшли колись на північний берег і підкорили собі все і всіх. І з'ясувалося, що він — величезний. У кімнаті відпочинку завжди висить мапа, і кожна зечка рада буде показати, звідки вона, де була на морі та де сиділа раніше. І тільки зараз Лилекей збагнула розмір цієї мапи.

Другим екраном був маленький плаский телевізор Валентини з прикріпленою до нього так само пласкою друкарською машинкою, але значно меншою, ніж та, що стояла в Альбіні. І вони дивилися в тому телевізорі різні фільми з одними й тими самими артистами. Валентина дуже любила ці, як вона казала, серіали, вона тримала цілий футляр з дисками, яких їй мало вистачити на весь довгий маршрут, у два боки.

Тому розклад був приблизно такий — ранішній підйом, тут нічого нового, потім пили чай, і провідниця йшла у справах. Тоді Лилекей дивилася у вікно, намагаючись досягнути розміри того, що за ним тікало спереду назад.

Потім Валентина верталася і вони вперше за день дивилися кіно. Оскільки там зазвичай ішлося про порушення закону, які розслідували молоді симпатичні міліціонери, а Лилекей в очах провідниці була досвідченим експертом у цій галузі, та постійно питала попутницю — чи схоже кіно на правду, і вони вдвох навіть пробували вгадати, хто саме з артистів є злочинцем.

Якщо Лилекей це вдавалося, Валентина щоразу раділа так, наче її щойно випустили по УДЗ з половини терміну. І це, знов-таки, було прекрасно, наче санаторій після зони, — якби подорож тривала місяць замість тижня, можна було б тільки зрадіти.

Розмірений режим порушився лише одного разу, але гучно — вони саме зробили собі чаю й починали дивитися кіно, у якому злий сивий багатій не дозволяв своїй красивій молодій дружині допомагати її матері грошима. «Ну, падло», — сказала Валентина, залучаючи в такий спосіб товаришку до бесіди, і тут у проході почувлася лайка, а потім і бійка.

Вони підскочили й вибігли — у тамбурі пасажир із третього купе, величезний чолов'яга, що навіть не поміщався на полиці, бив ногами дідуся з сусіднього вагона, який постійно скаржився на куріння. Лилекей давно вже кинула цю звичку, але розуміла курців — як ти витримаєш тиждень? Валентина на цю заборону дивилася поблажливо — дозволяла курити в другому тамбурі, за туалетом, і так, ніби вона про це не знає.

Пасажи́р був сильно п'яний, на руці в нього висіла його ж дружина, яка першою прибігла на галас. Він скинув її, причому так, що бідна вдарилася спиною об відчинені двері між вагонами й упала. Валентина закричала на того чоловіка, але він був уже на тій стадії, коли всі стають ворогами, і замахнувся її вдарити.

Тут уже було не до загрозливих поглядів, яких Лилекей за це життя добре навчилася, тому вона просто смикнула Валентину за руку, вискочила наперед, нахилилася, пропустивши удар над собою, і стусонула велетня головою в живіт. Той упав на дружину, але треба було терміново добивати — вона кинула поглядом по боках і, побачивши відро з вугіллям, схопила його обома руками, розмахнулася й сильно вдарила дном, цілячись в обличчя.

Чоловік охнув, схопився за лице й остаточно сповз на підлогу — з-під пальців потекла темна кров, а дружина, вибравшись із-під тіла, вчепилася Лилекей у волосся. Спочатку та вгамувала її коліном, так само — у живіт, а потім допомогла підвестися дідусеві, який не любив диму, і довела його до сусіднього вагона.

Міліціонери прибігли на виклик по рації, вони були теж п'яні — Валентина розповіла їм, як усе було, тільки за цією версією, чоловіка вдарила вона сама. Про всяк випадок — а то щойно звільнену могли й закрити за тілесні ушкодження середньої важкості: винуватець втратив кілька зубів плюс зламав ніс.

Ще провідниця написала начальнику потяга доповідну, за якою і чоловіка, і його дружину, яка кричала, що всіх посадить, якраз-то й висадили на найближчій зупинці. Опісля того слава Лилекей пронеслася потягом, усі пасажири вагона прагнули її якось пригостити, а з інших ходили

на екскурсії — подивитися на бабу-ягу, яка ледь не вбила величезного чоловіка за те, що той кутив у першому тамбурі, а не там, де всі.

4

Приїхали ранком. Валентина аж розплакалася, дала свою адресу в Саранську й кликала в гості. Наостанок вони вдвох з начальником потяга навіть пропонували Лилекей просто тут і зараз влаштуватися на роботу замість провідника третього вагона, який вже допився до того, що рушники продав. І чорт з ним, з відсутнім паспортом, потім зробіть!

Лилекей вислухала їх, але відмовила. Їй тут сподобалося, вперше за багато років вона відчула себе вільною людиною, а обидва екрани принесли багато нових знань та радощів. Але треба було їхати додому. Вона записала адресу Валентини, та вже знала, що не напише і не приїде — коли тобі раптом трапляються хороші люди, не набридай їм потім, зовсім як у столовій — сьогодні дали добавки, завтра дадуть по шії.

Після тижня в потягу її хитало на землі так, неначе вона щойно зійшла з човна, на якому пережила шторм. Допитливий міліціонер спочатку перепитав, навіщо їй потрібен аеропорт, а потім вказав напрямок — довго йти цією вулицею, а потім зліва побачить летовище.

Можна було проїхати цю відстань на автобусі, але, поперше, Лилекей не знала, скільки це коштуватиме, — а раптом потім не вистачить на квиток, а літаки, кажуть, дорогі. А по-друге, їй хотілося пройтися. Морозило — було десь під тридцять градусів, та вона навіть скучила за справжньою зимою, коли треба хутко рухатися й дихати через якусь тканину. Як колись.

Той хороший хлопчик на вокзалі сказав: як приїде у Хабаровськ, іти в аеропорт і так само намагатися домовитись із черговим. Але відразу попередив, що буде важче — без паспорта, лише з довідкою. Він висунув ідею податися там на паспорт, але сам же її й відкинув — це довго, та й, за правилами, паспорт слід отримувати за місцем проживання.

А в Тавайваамі навіть у вісімдесятих не було ані прописки, ані органів, що нею видають. Може, щось і змінилося за стільки років, та щоби про це дізнатися, треба прибути на місце. Тому слід сподіватися на добру людину. Або добру людину й гроші. Так вона думала, а той хлопчик з вокзалу написав на аркуші запасний варіант — автобусами, через Комсомольськ-на-Амурі, Магадан, Евенськ. Та сам же й пояснив, що це — дуже довго і дуже важко, як на її вік.

В аеропорті добрі хлопчики не працюють, там були самі злі жінки. І всі відмовлялися навіть дивитися на довідку. Лилекей з відчаю спробувала навіть купити квиток, він коштував вісім тисяч, але все знову вперлося у відсутність паспорта, а на обидві довідки злі жінки тільки кривили й без того нерівні обличчя.

Добре хоч її не гнали на вулицю — там було дуже холодно. Лилекей доїла все печиво з потяга й випила весь чай у пакетиках. Вона спала на підлозі, підстеливши подароване покривало, поруч із бічами, які окупували дальній темний кут аеровокзалу, за туалетами, що, мабуть, мало маскувати їхній запах. Раз на кілька годин вона ходила до міліції та віконечка чергового, час минав, але добрих очей вона там не бачила.

На третій день Лилекей вже почала думати про автобус, але наостанок вирішила спробувати ще один варіант.

Блукаючи аеропортом, вона постійно бачила кількох чорнявих чоловіків, один з них сидів у барі й читав кольорові журнали з оголеними дівками. Раніше всі навколо були з вусами, а тепер на весь аеропорт тільки цей носив вуса — не переплутаєш.

Схоже, це був місцевий Аслам. Враховуючи свій досвід подібного спілкування, Лилекей боялася, але як зважишся — вже не думай, курок не чекатиме. Тому вона заначила нагострений іще в потязі столовий ніж у рукав і підсіла до чоловіка, вичекавши, щоби поруч нікого не було. Вкотре за останні дні вона пригадала вимову Нестеренчихи й почала так:

— Дорогий мій, хороший, допоможи бабусі, віддружу тобі.

Чоловік здивовано підняв брови, потім, наче артист у кіно, розвів руками, показуючи, що він не розуміє, чого це до нього звертаються бабусі, які потребують допомоги.

— Я от знаю, мій хороший, допоможеш, да?

— Що?

— Тебе за це Бог любити буде.

— Ет, Бог мене й так любить! — засміявся він і закричав у напрямку роздачі, звертаючись до товстої жінки в білому халаті: — Наріне, Наріне, скажи цій божевільній, що Бог мене й так любить, еге ж?

Та жодним чином не відреагувала, і тоді вусань повернувся до Лилекей і спитав, понизивши голос:

— Чого хочеш, чудачка?

— Паспорт украли, додому треба.

— Паспорт украли — в міліцію йди, я тут до чого?

— Додому треба, в міліцію довго. Гроші є, допоможи квиток без паспорта.

— Ого! — здивувався чоловік. — Так міліція справку дасть, полетиш по ній, усі так роблять.

— Ось справка, — сумно зізналася Лилекей, знайшла в мішечку довідку про звільнення й посунула до нього. Завсідний гість бару довго дивився на папірець, потім перевів погляд на джерело кіпішу:

— За що сиділа, мати?

— Таке, побутове.

— Таке... Куди летіти треба?

— Анадир.

— Дорого буде. Магадан можу. Досидиш, — засміявся чоловік.

— Даю десять тисяч або йду, — твердо підсумувала пропозицію Лилекей і підвелася: — Через годину прийду.

І за годину все влаштувалося — їй треба було підійти до каси для військових і передати привіт від Наріне. Наріне, не переплутати. Вона не переплутала, віддала всі гроші касирці, а чоловіку потім просто подякувала, ще раз переказавши йому традиційні теревені сусідки по камері — про здоров'я, любов, гроші й Бога, який все це неодмінно забезпечить.

Навіть ніж не знадобився. Лилекей його наступного ранку обережно викинула в сміття перед тим, як іти на літак.

5

У тому житті вона літала на гелікоптерах та маленьких літачках з лижами замість коліс. На щось подібне їй очікувала, проте з іншого боку аеровокзалу стримів величезний літак. Вона такі бачила тільки із землі — а тут, ти диви, довелося летіти й самій.

Біля сходів їх зустрічали дві молоді жінки, і Лилекей відразу зрозуміла, що з одна з них — луораветланка. Та теж придивилася у відповідь і ледь помітно всміхнулася пасажирці. Це ж треба — так давно не бачила нікого зі своїх, що, проходячи повз провідницю, легенько торкнулася рукою її ліктя.

Нічого не розуміючи в місцях, Лилекей довго штовхалася в проході, поки їй не вказали сидіння в самому кінці. Хотілося б сидіти біля віконця, щоби побачити рідну затоку задалегідь, але її місце було біля проходу, а коло вікна вже спав чолов'яга в насунутій на очі хутрянній шапці.

Підійшла та сама провідниця, перевірила, чи пристебнута той сусід, потім допомогла впоратися з цим клятим ременем. «Велинкікун», — тихенько подякувала їй Лилекей і отримала у відповідь зелену цукерку, яку негайно засунула до рота — зголодніла останніми днями, після вагонної локшини на пачці печива триматися було важкувато. Але головне — їй вистачило грошей на шлях додому.

Нарешті літак злетів, різко піднявшись у небо. Двоє хлопців, що сиділи попереду, радісно відсвяткували це відкоркуванням пляшки коньяку. Сусід затуляв собою вікно, тому Лилекей просто сиділа й думала про своє. Той товстун з вусами навів на спогад про Аслама — а раптом він досі сидить біля аеропорту, збираючи золотий пісок? Що їй тоді робити?

Він її точно не впізнає — сама б себе не признала, якби побачила через стільки років. Що, надибати десь столового ножа й підійти переговорити? Він здав її тоді, це правда. Але хіба вони домовлялися, що не здасть? Забрав собі золото? Теж схоже на правду, але золото було не останнім, а це важливо.

Забравши останнє, ти перетинаєш межу, а залишок... Залишок менш важливий, щойно був — і вже немає, зовсім як друга пайка хліба, яка тобі раптом перепала в столовій. У своєму внутрішньому діалозі Лилекей дійшла думки, що Аслам нічого не був їй винен. На відміну від Альбіни, наприклад. Або тих студентів... Вона, звичайно, пошукає його, але просто поговорити... спочатку. Просто спитати, чи не відчуває він своєї провини й чи не хоче закрити той давній борг, скажімо, грошима?

Від роздумів її відірвали хлопчики з сидіння спереду — вони вже набрали градус і гучно з'ясовували, хто з них де був у місцях, над якими зараз пролітали, з ким гуляв і де кращі жінки. На гомін з'явилася рідна провідниця й спробувала їх угамувати. Відчуваючи кураж, один з парубків заволав, вказуючи у віконце: «Висадіть нас ось тут, у містігерої Галімому».

Жінка у відповідь усміхнулася, ввічливо порадила їм більше не пити, бо інакше їх оштрафують по прильоту, і відразу пішла собі, аби не вв'язуватися в суперечку. Проводжаючи її поглядом, один з хлопців навіть нахилився в прохід, вочевидь, демонструючи другові, що оцінює сидниці стюардеси.

— А нічого така, симпатична косорила... Ти чув, вони не пітніють? Взагалі, прикинь? — сказав він товаришу, й обидва гучно заіржали.

— Слиш, баклан, — сказала йому ззаду Лилекей, — скромніший будь.

— Заглохни, — відповів той, не повертаючись, і зробив ще ковток, поки його товариш щось шепотів, мабуть, намагаючись трохи заспокоїти друга. От і добре — з другим проблем не буде.

Лилекей ледве випросталася з того ременя, підвелася над ними ззаду й сильно вдарила лівого обома долонями по вухах.

— Ай! — закричав той, зронив пляшку й схопився за вдарені місця.

— Ще раз вякнеш, падло, у чемодані доїдеш, — наостанок додала вона давно почутим від когось висловом і всілася, вслухаючись у реакцію решти пасажирів. Усе було тихо. От і добре.

Так мовчки всі й летіли далі, аж поки літак здригнувся й нахилився набік, десь попереду заплакала дитина, а Лилекей подумала, що впасти з неба — не найгірше, що може статися з людиною. Вона так би й сказала тому чаду, якби сиділа поруч. Але в цьому не пощастило — в житті взагалі дуже рідко доводиться сидіти з приємними людьми.

Потім літак заревів ще сильніше й за кілька хвилин важко торкнувся землі. Навколо плескали в долоні, а хлопці спереду встали, щоби нарешті роздивитися бабулю, яка їм погрожувала. Лилекей спокійно дивилася у відповідь, не відводячи очей, і вони знітилися, почали вовтузитися з поклажею — тобто програли.

6

Аслама не було. У сутінках зимового дня вона кілька разів обійшла аеропорт, але не знайшла нікого навіть схожого на дагестанця, який колись її саме тут здав з бєбєхами. Про всяк випадок підійшла до таксистів, що стирчали біля виїзду, — ці мають знати всіх, але вони нічим не допомогли, а з огляду на нинішній вигляд прибулої навіть не запропонували їй подорож до міста.

На невибагливих пасажирів чекав автобус за дев'яносто рублів, тоді як у неї лишилося тільки сорок два. Що ж, доведеться повертатися тим самим шляхом, яким колись сюди й прийшла. Нічого страшного, у порівнянні з Хабаровськом тут було значно тепліше — не більше п'ятнадцяти градусів морозу, можна жити. Та й іти знайомими місцями, які останніми роками тільки снилися, — це тобі не за машинкою сидіти.

Цього разу Лилекей ішла не тундрою, а дорогою, бо в темряві могла б упасти й не факт, що підвелася б. Вона відзначала зміни — і дорога була інша, й оточення — навколо з'явилися нові будівлі, а у два боки постійно рухалися машини. Раніше вона відразу з Угольного рушила б додому, перетнувши затоку по діагоналі, але зараз, ще й на порожній живіт, їй треба було подолати ту частину шляху, після якої вистачить сорока двох рублів, — про те, щоби показати папірець про безкоштовне пересування, вона навіть і не думала — ця ксива спрацювала лише одного разу, й добре, хоч так.

Вона йшла довго, час від часу зупиняючись на перепочинок, вітер удома був помірний, а то б могла і не дійти. Нарешті дорога спустилася до станції, де влітку швартувався катер з міста, а взимку колись на пасажирів чекали аеросани. Тепер там купчилися якісь водії — вони пили чай і тримали ліхтарі, а кілька поралося під капотом великої вантажівки.

Лилекей віддихалася й підійшла до них. Спочатку пошукала поглядом своїх — немає, тоді обрала наймолодшого й знову зіграла з ним у бабусю, яка попросить Бога віддячити за допомогу старій жінці, якій терміново треба в місто. Водій знітився, пояснив, що це — його вантажівка,

у якій щось полетіло й ремонт триватиме довго, але він може спитати, може, хтось підкине.

З'ясувалося, що в присутніх були справи на цьому березі, тому хлопець дочекався першої вантажівки з боку аеропорту й рішуче вийшов на дорогу, мотилляючи в повітрі ліхтарем. Величезна машина насилу загальмувала на спуску, ставши трохи далі. Він підбіг до водія, щось йому сказав і швидко показав ліхтарем, аби бабуся йшла до нього.

Лилекей ледве випнулася до кабіни, довелося цьому хлопцю її підштовхувати у сідниці. Така собі ситуація, але стидатися було пізно, десь років уже десять. Нарешті всілася, подякувала, попрощалася, машина рушила через затоку. За кермом сидів похмурий чоловік у вушанці, він курих щось смачне й солодке та нічого не питав. Десь за пів години він висадив її біля пам'ятника й так само мовчки рушив далі. Всі б так.

Навколо сяяли ліхтарі, туди-сюди носилися незвичні машини, а на вулиці було повно людей — як і на Великій землі, місто догулювало свята. Десь тут, за рогом, жила Альбіна, треба буде обов'язково до неї зайти, але точно не сьогодні. Лилекей ще трохи постояла, роздивляючись навколо, а потім пригадала, що раніше праворуч була зупинка автобуса, який їхав до Тавайваама, і пішла туди.

Зупинки не було, але так само не було й вибору — вона знову рушила в потрібному напрямку, намагаючись зігрітися ходою і вичікуючи на автобус. Врешті-решт, цей шлях Лилекей долала сотні разів — тут недалеко, за пару годин дочовгає навіть така доходяга, як вона.

І на тобі — на виїзді з міста знайшлася велика зупинка, біля якої зібралися маленькі автобуси, а навколо товклися

їхні водії. Незабаром назбирався вечірній маршрут із кількох пасажирів, які поверталися з міста за п'ятдесят рублів з носа. Та водій вирішив, що краще сорок два рублі, ніж нічого, і взяв її до Тавайваама, щоправда, клянучи на весь світ пенсіонерів, які забувають удома посвідчення.

Цей безкінечний день нарешті добігав кінця — Лилекей уже ледве дихала на передньому сидінні, припавши плечем до дверцят. Ще зранку вона була там, де навіть узимку сонце сяє вдень, а тепер пізнавала силуети знайомих сопок, під'їжджаючи до берега, на якому провела все своє попереднє життя до того моменту, як один сивуч за допомогою декількох поганих людей не вирішив її долю.

Вийшла на повороті й пішла в напрямку дому, чи не вперше замислившись над тим, а чи зберігся він. Про деякі речі краще не думати, тримаючи їх за власним обрієм, — у селищі вистачало родичів, у крайньому разі хтось із них пустить троюрідну тітку до себе.

Що спершу впадало в око — навколо стало більше нормальних будинків, старі яранги зникли, а подекуди навіть саяли ліхтарі на стовпах. Лилекей, мимоволі прискорюючись, пододала кількасот метрів від дороги й побачила попереду свій дім. Він не змінився, тільки ніби припав до землі, й тепер вона добре розуміла, якою халупою він насправді був — і не вагон, і не яранга, так — жилий сарай. Вони з мамою колись добре заплатили за цей будиночок, і тоді він здавався їм великим та міцним.

Та це точно був він, серце не підманути — воно співало, танцювало й прагнуло якомога швидше зайти до середини. Перекинувши в руці набридлу сумку, Лилекей відчинила двері й зайшла до єдиної кімнати. Там усе було трохи інакше — біля глухої стіни стояв стіл, на ньому

телевізор, проте огнище було на старому місці й мало той самий вигляд, що й завжди.

От тільки біля нього стояла дівчина років двадцяти п'яти й смажила, судячи із запаху, кав-кав на нерп'ячій жири. Дівчина застигла з переляку й мовчки дивилася на ту, що увійшла. Лилекей ще раз озирнулася навколо, поставила сумку на підлогу й привіталася:

— Амин єттик!¹

— Здрастуй, — нарешті відповіла дівчина, голос в неї був високий, наче в дитини. А може, вона просто злякалася. Лилекей вирішила перервати мовчанку й пояснити причину своєї появи під цим дахом:

— Я... тут живу.

Вийшло так собі, та перш ніж вона продовжила, дівчина на перевернула одну з перепічок і спитала:

— Ти — Ліля?

— Лилекей, — поправила її володарка однієї картатої сумки й двох довідок. — А ти?

— Я — Лена... Лена. Юри дочка.

Оце вже було весело — у цьому будинку тепер жила її молодша сестра, як вони називають, двоюрідна. Значить, дружина Юри тоді зникла з експедицією, а дитина... Дитина ось вона — готує їжу на огнищі, яке Лилекей власноруч викладала, і мовчить, чогось вичікуючи.

Лилекей зняла остогидлу сіру фуфайку, сіла біля вогню. Лена так само мовчки поклала перед нею скибину юколи, дала гарячу кав-кав і пішла до шафи, яку Лилекей спочатку не помітила. Повернулася й простягнула велику кухлянку:

¹ Здрастуй! (чукот.)

— Це татова. Він говорив, що ти прийдеш. Він... помер. П'ять... Чотири роки тому. Діабет був.

— Мучився? — поставила Лилекей зустрічне запитання, бо це було важливо.

— Так, лежав довго. Тут лежав, ми з Русланом переїхали, щоб за ним доглядати.

— Чого не написав мені?

— Ніхто не знав, куди писати. Але він сказав, ти обов'язково прийдеш. Він тут лежить (Лена хитнула головою на захід — у тій стороні було кладовище). І мама твоя теж.

Лилекей спитала, чи не з'являвся тут її брат — ні, не з'являвся, доїла рибу й відчула, що зараз прямо тут засне. Лена все зрозуміла й показала їй у куток будинку, праворуч від столу. Там раніше був лежак Омрина, а тепер стояв диван зі спинкою. Лилекей важко підвелася, дошкандибала до нього, вляглася й відрубилася так швидко, наче три доби без перерви наздоганяла план із пошиття комірив.

7

Вона прокинулася в темряві від того, що поруч хтось був. Весь досвід життя по той бік КПП доводив, що особистий простір — чи не єдине, що в тебе є, і його треба захищати. Ще не розуміючи, де вона, Лилекей підбрала ноги й підхопилася. Навколо було темно, тільки телевізор випромінював сіре світло, на тлі якого хтось сидів навпочіпки, за крок від її ліжка.

Потім щось клацнуло, загорівся ліхтар, його тримав у руках молодий чоловік у військовій формі, який сидів напроти. Перша її реакція була — що я накоїла? Чому по мене знову прийшли? Чоловік придивився і спитав:

— Ти хто?

— Я — Лилекей, — відповіла вона. — Це — мій дім.

— Ааа, — зрозумів той, підвівся, усміхнувся і сказав: — Тихо-тихо, я — Руслан.

Ось воно що, це — чоловік чи хлопець цієї Лени, вона в себе вдома, лягла з дороги, а тут повернувся теперішній господар будинку. Трохи заспокоїлася, спустила ноги на підлогу — телевизор працював без звуку, Лена спала на колишньому маминому ліжку, а Руслан тихесенько присів на шкури біля вогнища й поставив ліхтар на стіл так, що-би він світив у протилежний від дівчини бік.

Лилекей витерла обличчя, підійшла й усілася напроти нього.

— Ранок уже? — спитала пошепки, дивлячись на Руслана. Той ствердно кивнув головою, схоже, він не був чукчею — етел чи евен, десь так. Він зняв кітель (Лилекей навіть у сутінках бачила, що пошито так собі, злий начальник за такі неохайні накладні кишені міг би й на мороз поставити) і лишився в тільнику.

Знявши з вогнища пательню, він поставив її між ними та жестом запросив Лилекей до сніданку. Кришка пательні трохи брязнула, у темряві зашурхотіла Лена — прокинулася.

— Русик, — сказала вона сонним голосом, — до нас Ліля приїхала. Пам'ятаєш, Юра говорив?

— Та зрозумів-зрозумів, спи поки. — Руслан спробував угамувати дівчину, але вона вже підхопилася, увімкнула світло, вимкнула телевизор, швидко закинула до вогнища дров і поставила чайник.

— Руслан екскурсії водить... Туристів, на Гудим. Уночі повертаються, — пояснила вона ранкову появу чоловіка,

так, по-жіночому, про всяк випадок, аби хтось раптом собі чого зайвого не подумав.

— Служиш? — спитала Лилекей, дивлячись на кітель.

— Раніше служив, тепер тури вожу, — пояснив він і запропонував ще риби. Що ж, можна й риби. Вона нічого не зрозуміла про туристів, але поки не перепитувала.

Лена заварила чаю, сказала, що їй треба в магазин — мають привезти молоко, — і пішла. А вони вдвох сіли пити чай. Руслан закурив, помовчав, потім підійшов до дивана, на якому вона спала, розкрив його й витягнув звідти якийсь важкий пакунок. Повернувся за стіл, посунув порожню пательню й розгорнув шкіру, обвиту мотузкою, — там були дві банки із золотим піском, станковий рюкзак, розібраний карабін з табличкою на прикладі та великий ніж з костяною ручкою.

— Ох, — побожно видихнула Лилекей, і вперше за довгий час в очах самі собою з'явилися сльози, а руки затремтіли.

— Ось... твоє, — сказав Руслан, знову всміхаючись, а вона стисла пальці, аби вгамувати їх, мовчала й дивилася на свої речі. От тепер вона справді була вдома.

8

Як виявилось, Юра потім викупив у знайомого міліціонера її ніж, а гвинтівку з піском знайшов та переховав у будинку. Він багато разів розповідав дочці з зятем історію Лілі, наказував чекати її повернення, тому Руслан був у курсі всіх тодішніх подій. Він розповідав, а Лилекей мовчки відщипувала від перепічки та слухала.

Головне — тоді вона б усе одно не встигла: літак, на який міліція посадила двох студентів, злетів, ще коли вона

тільки прямувала до летовища. Отже, це його вона тоді побачила над затокою. Друге — Аслама попередили про всяк випадок, от він і побіг до прикордонників. Один з них її підстрелив, бо мав таку команду — її вважали дуже небезпечною.

Ти диви, стільки чоловіків зі зброєю боялися однієї жінки. Лилекей мимоволі всміхнулася й на правах господині засипала до кружки більше чаю. Руслан тим часом продовжував — про всі ці події Юра дізнався на допиті в начальника, той усе намагався знайти гвинтівку, але дядько мовчав. Сусіди по бараку тоді таки настукали про нічну гостю, тому Юру звільнили з військкомату, але хоч не посадили.

Він переїхав сюди, у Тавайваам, де доглядав за мамою Лилекей. Золота Юра не чіпав, хоча отримував малесеньку пенсію за інвалідністю. Іноді щось перекладав ученим, з якими їздив в експедиції, та з дерев'яною ногою багато по тундрах не наїздиш.

Свою частку мама теж не хотіла брати, все казала, що дочка повернеться і перейде в Америку, там золото їй знадобиться. Дивно, звідки вона здогадалася про ту Америку. Мама, мама... Лилекей раптом фізично відчула біль — вона ж була впевнена, що піску тій вистачить на нормальне життя, а он як воно вийшло...

Двері відчинилися, впустивши всередину Лену та холод. Дівчина підбігла до багаття, смішно пританцьовуючи — під курткою в неї була банка молока, вона тримала її обома руками, наче дитинча в животі, і Лилекей подумала, що вона їм тут заважатиме, їм би жити собі спокійно, добра наживати, діточок виробляти, а тут заявилася стара дурепла зі своїми привидами за плечима.

— Увечері млинці зроблю, — пообіцяла Лена, поставила молоко під стіну і подивилася на Лилекей. — Ну що, ходімо? — І знову хитнула головою на захід.

— Ходімо, — погодилася та, узяла зі столу ніж і засунула собі за спину, за ремінь. Скучила за ним.

Сонце ледь визирало з-за обрїю, ховаючись у заметілі. Від ліхтаря було мало користі — він осявав лише кілька метрів шляху, гублячись на більшій відстані. Вони йшли повільно, Лена тримала обох — і ліхтар, і Лилекей під лікоть, скеровуючи вверх по схилу сопки. Вона розповідала про зміни в селищі, показувала нові бараки в кілька поверхів, що з'явилися на березі.

От і цвинтар. Він збільшився за ці роки, воно й зрозуміло. Біля найближчої могили — купи каміння з дерев'яним стовбуром, що стирчав з неї, — лежали санчата. Значить, дитина... Настрій якось швидко зіпсувався, Лилекей здригнулася, згадавши про своє.

— Ходім-ходім, — висмикнула її звідти Лена та спрямувала трохи праворуч.

Вони пройшли мимо маленької тумби із закріпленими на ній оленячими рогами (це хтось із оленярів) і зупинилися трохи неподалік, поруч із двома могилами. Лилекей усе зрозуміла, вона відчепилася від Лени й підійшла ближче. До обох стовбурів були прибиті дерев'яні таблички, але на них уже нічого не читалося — не той клімат для написів.

Біля лівої могили в купі каміння стирчала залізна кружка, причавлена кругляком. Мамина кружка. Лилекей обережно витягнула її, притисла до щоки, потримала трохи, заплющивши очі, й устромила на місце, так, щоби вітром не занесло. Подивилася на Юрину могилу, похитала головою й повернулася до Лени:

— Ти не знаєш, брат мій на похорон або на могилу приїздив?

— Не знаю. При мені — ні.

— Ну, ходімо.

— Вже?

— Вже.

Сестри йшли додому, Лена щось говорила про те, як усе змінилося, — оленів стало не вигідно тримати, полювання теж впало, звір пішов звідти, проте щороку більшає вовків, лишилася тільки риба, проте відкрився дитячий садочок, про який тут, кажуть, давно всі мріяли. Людей меншає — всі, хто може, їдуть звісти. Вони теж з Русланом думають про Америку, де, кажуть, дають хороші підйомні, але треба вивчити мову, та нема коли цим зайнятися. Ти диви — і ці про Америку мріють, хоч щось лишається незмінним...

Біля траси стояла невеличка вантажівка з відкинутим бортом, з якого бив яскравий ліхтар. Лена пояснила: це — автокранниця, вона приїздить щовівторка й щочетверга. Є звичайний магазин, але всі прагнуть скуплятися тут — дешевше й продукти свіжіші, можна замовляти наперед. Біля машини якраз стояла стара жінка з маленькою дівчинкою в рожевій пуховій куртці.

Може, хтось зі знайомих — Лилекей придивилася й стопопіла. Це була Теюттінова дружина — так, вона. Старий шрам тягнувся через її лоб, перетинаючи закрите око — наслідок одного невдалого полювання. Як же її звати? Щось про літо в імені було.

— Тьотя Іра, здрастуйте, — привіталася Лена, не розуміючи їхньої особистої історії. Та яка Іра, як же ж вони перелаштувалися, забувши старі імена! Так і не згадавши,

як звати ту, яку вона лишила без чоловіка, Лилекей трохи кивнула головою, вітаючись. Теюттінова вдовиця підтягнула онучку, мабуть, онучку, до себе й з відвертою ненавистю вирячилася на колишню сусідку.

Лена нічого не зрозуміла, але про всяк випадок схопила набагато старшу сестру під лікоть і потягнула далі. Але Лилекей не втрималася, озирнулася. Ця Іра, нехай вже буде Іра, дивилася їй услід, але замість ненависті в її оці було вже щось інше. Вона поправила на дівчинці капелюха й посміхнулася — в мене є онука, а в тебе? Дивись, Лилекей, може, ти й вбила мого чоловіка, але врешті найважливіше програла саме ти.

Лилекей ішла далі й не здавалася, продовжуючи німий діалог — так, у тебе є онука, але ти, як й усі жінки на березі, нікуди звідти не виходила! Ніколи! Все життя мовчала й гризла свою кістку! І Лилекей завжди для них була жінкою-чоловіком, жінкою-воїтелькою, яка йшла туди, куди вважала за необхідне! Тож бійся, дурепо, всі твої надії вже позаду, як останній караван кораблів, що пішов на Велику землю напередодні зими.

Руслан відразу прокинувся, щойно вони зайшли. Лена нічого йому не сказала — лишивши Лилекей грітися біля вогнища, вона жваво почала збирати на стіл. Чоловік підійшов і поставив перед розгубленою родичкою банку з піском.

— Навіщо? Я вірю, — роздратовано сказала Лилекей: вона ще відходила від зустрічі з кривою дружиною Теюттіна.

Руслан мовчки відкрутив кришку, засунув п'ятірню все-редину, покопирсався там і витягнув маленького мішечка. Розгорнув його й дістав звідти папірець, згорнутий у кілька разів.

— Ось іще, мало не забув, — сказав він і пішов до ліжка.

Лилекей розгорнула той жовтий аркуш і побачила, що він весь списаний дрібними літерами.

— Що там? — спитала вона втомлено. Лена підійшла, взяла папірець, повернулася до світла:

— Так, тут написано: Савін Олександр Якович, 1965 року народження, Таш-та-гоп, ні, Таш-та-гол Кемеровської області, і Дяченко Олег Тарасович, 1967 року народження, Первомайськ Миколаївської області.

Нутрощі наче опалило вогнем, Лилекей посунулася вбік, аби бачити Русланове обличчя, і спитала голосом, який знову задрожав:

— Це вони?

— Вони. Юра просив передати, — відповів той і перевернувся на другий бік.

9

Краще було б їй узяти того старого вовка... Дорогою вона зустріла пастуха, який пас оленів у долині, той розповів, що з місяць тому до них прибився якийсь хворий вовк — усе шкутильгає неподалік, вичікуючи, що хтось у стаді ослабне. Пастух би й без Лилекей його вбив, але старий вовк був за порукою того, що до них не прийдуть інші. Нехай ходить — все одно скоро їм іти додому, весна от-от розпочнеться.

Все це виглядало дурнею — Лилекей вважала, що молодим вовкам усе одно, на те вони й молоді — спочатку з'їдять старого родича, а потім візьмуться за стадо. Та в чужих місцях чужі правила, і вона пішла далі, хоча здобич була тут, буквально під рукою.

Щойно вітри постихали, а сніг почав м'якшати, готуючись танути, вона вирушила пройтися вглиб тундри.

І мріяла про це багато років, і треба було перевірити все одразу — око, руку, ноги, приціл та карабін. Взяла в дільничного І дозвіл на полювання, заодно й розпитала в нього про старих знайомих — Аслама, Чижова, Альбіну. Нікого з них він не знав — померли або, швидше за все, повернулися туди, де тепло живеться. Отримала офіційний дозвіл і тоді вже вирушила, а то хтозна, що їй пришиють, як раптом зустрінуть зі зброєю. Якись додіки шукатимуть кості мамонта й стукануть уповноваженому про бабусю з гвинтівкою.

Дільничний, коли ставив на облік, побажав їй не помилятися у важливих моментах, а зброя — найважливіший з усіх. Жила б вона на материку, дозволу їй ніхто би вже не дав, але тут зброя є в кожного, а вовки деруть усе, що хочуть. Зараз за одну шкуру дають, разом із премією, тисячу двісті рублів — смішні ціни, чого ж вони тоді дивуються, що полярних вовків усе більшає й більшає?

Їй потрібна була практика й перевірка себе, а гроші... Як з'ясувалося, це таке приємне відчуття, коли гроші тобі не потрібні! Піску лишилося ще багато — Руслан продав десь половину банки, приніс сто тисяч рублів. Лилекей, звичайно, дала їм трошки. Взяли, дякували, купили нову ковдру з подушками.

Приходячи до тям після зони, вона їла і спала досхочу, часто згадувала минуле. Від постійної ситості так розслабилася, що знову закурила. Тоді, відразу після арешту, вона швидко зрозуміла, що ця звичка — гачок, на якому тримають багатьох у тюрмі. Хочеш курити — на, але зроби щось навзаєм. Вона не жадала робити нічого для цих людей, тому подарувала на пересилці люльку чи не останній землячці, яку побачила, — і як відрізало.

Відтоді іноді відчувала потребу, але тільки для кайфу — от побачить, як у телевізорі хтось красиво курить, і самій відразу кортить. Щойно Руслан приніс гроші — пішла до магазину й купила собі блок «Мальборо», його в кіно чомусь курили особливо красиво. Вийшла тоді на берег, затягнулася й наче помолоділа.

Може, вже б і поїхала звідси, та паспорт тримав: поки здала документи, поки мусори перевіряли, пересилаючи одне одному довідки, — вже третій місяць закінчувався, скоро вийде термін тимчасового посвідчення. А без паспорта, як вона вже зрозуміла, у цій країні нікуди не доїдеш і нічого не доробиш. Та й до початку роботи непогано б пересвідчитися, що вона не забула, як поводитися зі зброєю.

Ножа покидала в дрова — не відразу, але почав уструмлятися, чотири рази з п'яти заходив. Бувало й краще, але бувало і ніяк. Тепер от карабін знову тягнув плече і треба було себе знов перевірити. Юра, молодець, пройшовся мастилом там, де треба, хто б пройшовся по ній самій...

Пастух зі стадом лишився в долині, а Лилекей замість того, щоби підстрелити оленя десь неподалік і заспокоїтися, довго йшла на південь у пошуку вовків, послухавшись старого дурня. Добре, хоч зміняла в нього шмат оленини на приваду, віддала за це пачку цигарок.

Нарешті побачила сліди зграї десь із трьох-чотирьох дорослих вовків, наліпила зі снігу невеличку тумбу, поклала на неї шмат оленини, встромила гілку для орієнтуру. Все як колись — відійшла так, щоби вітер дув в обличчя, і лягла на пригорку, серед кущів. У півсутінках зимового дня вона ледве бачила в прицілі той прикорм під гілкою, але як вирішила — роби.

Лежала на кухлянці, дивилася в приціл та вкотре думала про Америку. От, припустимо, в неї все вийде — і головні борги закриє, і побічні. Може, дійсно їй взяти Лену, Руслана і пісок та спробувати переїхати через велику протоку? Якщо не брешуть, родині там відразу дають будинок і два роки платять якісь гроші, щоби прижилися.

Хто за цей час витримує — лишається. І не жаліється. Можна хоча б спробувати. Спробувати ще пожити. Тепер, між іншим, для цього не треба йти пішки через... Перший вовк, величезний білий самець довжиною з людину середнього зросту, показався на галявині.

Обережно поглядаючи навколо, він наближався до купки снігу, на якій вона розклала приваду. Трохи згодом на галявину вийшла біла вовчиця, але не пішла далі, а зупинилася в куцах. Перевівши приціл праворуч, Лилекей побачила, що самець уже підходить до м'яса, він якраз відкрився боком, якщо чекати ще, він...

Постріл віддався купою знайомих відчуттів — звуком, віддачею, запахом. І бажанням відразу повернутися поглядом до цілі. Якої не було — вовк щезнув. Погляд ліворуч — вовчиці теж немає. Промазала.

До них було метрів триста, вона брала звіра на значно більших відстанях. І частіше за все біла під лопатку, як треба. Навіть тоді, коли було ще темніше, ніж зараз. Тільки от коли ж це було востаннє? Лилекей кволо піднялася й пішла додому, навіть не підхопивши приманку — нехай потім з'їдять, буде їм компенсація за переляк. За нею вони не підуть — навчені.

Сумною видалася зворотна дорога — спеціально оминула того діда зі стадом, тільки щоб ні з ким не розмовляти, та довго, години чотири, йшла до свого берега, важко

підіймаючись на схили й так само важко і невпевнено спускаючись із них. Нічого-нічого, тут як з ножем — треба постріляти десь по деревах, час іще є.

І треба, як каже Руслан, з'їздити в місто, зробити собі окуляри. Стільки років за клятою машинкою, вона вже ледь бачить, і восьмикратний приціл, дивіться, не допомагає. А в окулярах вона бачитиме як раніше. Треба буде тільки потренуватися, аби не битися цими окулярами об приціл при пострілі.

«Чвірк-чвірк», — почулося збоку. Лилекей ще тільки поверталася на звук, аж пам'ять підказала — євражка. Сміється, падлюка. Не те щоби прямо з неї, взагалі сміється. Ось вона, темна риска на схилі, вилізла з нірки, дивиться — а чи не та це Лилекей, що тоді...

Цього разу постріл вдався — вона це знала одразу, не встигла й подумати, як пам'ять усе зробила сама, навскидь. Важка куля рознесла звірятко вщент, там немає на що дивитися, хіба що використати це криваве шмаття як приманку для іншого звіра. Хоча в неї попереду були інші звірі, яких і підманювати доведеться по-іншому. Інші звірі та давні борги.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

1

Кіно було таке: хороша молода дівчина з білим волоссям вирішила помститися колишньому другу свого тата, який забрав у її родини фірму. Вона взяла біля метро купу безкоштовних газет, прийшла до негідника додому, подзвонила у двері й удала з себе поштарку — попросила розписатися, а сама вистрелила тому в голову з пістолета і пішла собі з газетами.

Потім, щоправда, хороший міліціонер її розкрив, але полюбив і вирішив не здавати в тюрму, бо вважав, що вона права. Ну, то вже таке, зараз кінцівка того фільму мало цікавила Лилекей. А от ідея з поштаркою спливла в пам'яті та здалася вкрай цікавою...

Вона знову опинилася в аеропорті Хабаровська, але цього разу обійшлося без літака — зі зброєю її б заарештували відразу. Руслан сказав, що зараз там такі телевізори, що вмить бачать небезпечне залізо, навіть під одягом чи в сумці. Тому він домовився з хлопцями, які їхали на південь колоною, підбираючи вахтовиків та якийсь вантаж.

Лилекей надали місце в автобусі, навіть дозволили лягти на задньому сидінні. Годували разом з усіма ввечері,

а вдень роздавали сухпай. Розібраний карабін вона загорнула у кухлянку, щоб не клацав, та тримала в рюкзаку, який поклала собі під голову, — не підберешся.

За ці роки він потемнів і з яскраво-помаранчевого став криваво-багровим, довгенько ж довелося йому чекати на першу подорож. Але ж вони знову возз'єдналися, і Лилекей бачила в тому добрий знак — у того, хто чогось сильно хоче, все вийде, хоч і не одразу.

Так цілими днями вона й лежала на боку, дивлячись у вікно. За ним починалася весна, яку Лилекей бачила вже значно краще за зиму — справила собі окуляри, тепер от звикала до них і все боялася розчавити в дорозі.

Руслан казав, що простіше за все було б долетіти до Москви, а звідти вже потягом, але для цих справ їй була потрібна зброя, та їй сподобалося подорожувати, чого вже тут затуляти правду від сонця? Їй все було цікаво, і кожна несподіванка за вікном так приємно смакувала, наче тортик, який на зоні давали на Восьме березня. Так подумати — все її життя після звільнення й було суцільним тортиком, суцільним Восьмим березня. Ну, якщо не зважати на дрібниці.

Десь за тиждень колона поїхала далі, висадивши її в Хабаровську. Вона подумала-подумала і знайшла автобус, який ішов до аеропорту. Той вусань, звичайно, сидів у кафе з журналом — підійшла, подарувала шмат кети, він почав голосно знущатися з подарунка, бо в них самих тут повно червоної риби, але забрав. Виходить, бувають і приємні борги.

Квитки в неї були на весь маршрут в один бік — Руслан усе купив на її новенький паспорт. Знов пройшлася тією ж вулицею, посиділа на вокзалі, а ввечері вже чекав потяг.

Серце сподівалося на зустріч із Валентиною, та де там — у вагоні був за провідника похмурий чоловік, який їй відразу не сподобався. Про всяк випадок пройшла весь потяг — ані Валентини, ані знайомого начальника.

Проте з квитком, ще й на нижній полиці, їхалося значно краще — ніхто її не чіпав, усі дні вона сиділа й дивилася у віконечко, попиваючи чайочок, заварений так, як треба. Воно, звичайно, і кіно не завадило б, по старій пам'яті, але й без нього їхалося приємно.

У Кемерові зійшла, пересіла на нічний потяг до Новокузнецька, а там відразу електричка на Таштагол, усе просто і зрозуміло — ну, за наявності паспорта і квитків, що куплені заздалегідь. На вокзалах часто траплялися люди, які хотіли допомогти бабусі нести червоний рюкзак, та вона нікому його не давала — береженого Бог береже, як казали на зоні невіруючі.

Таштагол був трохи більший за Анадир, але значно менший за Хабаровськ. За словами Руслана, який і тут допоміг, Савіних у базі там було багато, проте Олександр Якович значився лише один. Лилекей записала адресу великими літерами на окремому аркуші і тримала його в мішечку на шиї разом з паспортом, квитками й пакуночком з піском.

В останній електричці було повно людей. Лилекей ще на вокзалі шукала місце біля вікна, та всі були зайняті. От спізнилася на кілька хвилин, і все — тепер їдеш у проході. Треба на майбутнє запам'ятати — в таких потягах квитків з місцями немає, мушиш приходити заздалегідь.

Вона заплющила очі, аби не бачити озвірілого біча, який визирався на неї від початку дороги, ніби не бачив таких облич ніколи. Що західніше, то менше траплялося людей

з вузькими очима, і Лилекей вирішила, що слід купити чорні окуляри, ніби від сонця, тому що в її прозорих очей не приховаєш, а це ж особлива прикмета...

Розмірковування про міліцію та розшук навели її на спогад про давнє кіно — те, в якому хороша вбивця з руським волоссям удавала поштарку. Отже, пошта... Можна зробити як у тому фільмі — знайти десь газети, а рюкзак за плечима матиме вигляд поштарського вантажу.

Що ще? У руках треба мати авторучку і якийсь аркуш — усі поштарі, яких вона бачила, а було це здебільшого у кіно, завжди так і ходили. Руслан сказав, що там написано — квартира номер два, виходить, там будуть й інші люди — сусіди. Мабуть, спочатку треба посидіти біля будинку, придивитися до мешканців, до звичного розкладу пересування — хто коли куди приходить, студенту вже років під сорок, тому її цікавитимуть чоловіки цього віку.

Взагалі з першим боргом треба бути обережною — ще ж їхати далі, ніхто за неї всіх цих питань не вирішить. Ще один момент — вона відрізняється від місцевих, її пам'ятатимуть і шукатимуть, якщо спалиться. Тому точно треба купити чорні окуляри, вона такі бачила на всіх вокзалах.

Припустимо, свої немісцеві очі вона сховає. З одягом теж ніби все складається — в неї тепер була нова зелена курточка, яку Лена справила, ніби американська моряцька. Що цікаво, її можна було вивертати на два боки: була зелена — стала жовта. Оце дуже добре — в кіно міліція відразу починала шукати людей по зачісках, віку та одягу. Тому біля будинку вона посидить у куртці зеленим боком наверх, справу робитиме жовтим, а звідти піде знову зеленим. Ну, от усе й владналося.

Лилекей вийшла на станції Кондома й одразу попрямувала до лотка, на якому говірка тітка з характерним червоним носом продавала панами, парфуми та окуляри. Почала міряти біля дзеркала, не звертаючи жодної уваги на поради торговки. Обрала найбільші, які закривали половину обличчя, виторгувала на них десять рублів — для порядку, ще й зиркнула недобре на цю тітку, аби менше теревенила. Після тюрми на цих поглядах Лилекей зналася, скільки вже разів люди ніяковіли, коли вона дивилася на них з погрозою, що гартувалася довгими роками у темних місцях.

Задоволена всім цим, Лилекей вирушила в місто й одразу дізналася про те, що помилилася — треба було зійти на наступній зупинці. Чекати електричку було довго, тому пішла пішки.

Місця тут були приємні — і набагато тепліше, і гори красиві обабіч долини, у якій лежало це містечко. Адреса була дивна й дещо перекликалася із загальним настроєм — вулиця Восьмого березня, 1. Спитала дорогу в бабусь, які сиділи біля дороги з солонощами — їй сказали йти до церкви. Йшла та йшла, перекидаючи рюкзак з плеча на плече, поки не побачила ту церкву за пам'ятником у вигляді великого урочистого кільця, яке стояло біля дороги, — десь тут.

І з'ясувалося, що будинок, який їй потрібен, — багатоповерховий, у ньому квартир значно більше за дві. Це означало, що в такому разі доведеться робити справу можем — сусідів багато, постріл, ще й з карабіна, обов'язково почують. Лилекей знайшла вільну лавочку, з якої було добре видно весь двір з двома під'їздами, і сіла думати, як їй бути далі.

2

Вдень тут було тихо — поверхів багато, мешканців має бути ще більше, але зараз вони на роботі, лише кілька мам з візочками проїхали та діти прибігли додому — мабуть, зі школи. Батькам цих школярів років по тридцять-сорок, і як вона дізнається, хто з тат її боржник? Чекати в парадному небажано — запам'ятають чи зайві люди втрутяться.

Лилекей охопила легка паніка — здавалося, треба тільки приїхати, і все відразу зробиться само собою! Піднесений настрій, з яким вона так радо виходила з електрички, почав зникати.

Так виходило, що їй все життя доводилося чогось вчитися — у тридцять вісім років, коли більшість її однолітків уже лежали під камінням на цвинтарі, вона потрапила до тюрми й дізналася, наприклад, що ці люди все рахують зліва направо. Твоя камера третя, і це значить, що зліва — друга, а праворуч — наступна, четверта. Отримуєш по сидницях дубиною і все прекрасно запам'ятовуєш.

Сьогоднішня Лилекей була набагато розумніша за себе тодішню: вона ніколи в житті не мешкала в багатоквартирному будинку (якщо не рахувати СІЗО, у якому довелося сидіти під слідством), та, подумавши собі, зрозуміла, що друга квартира — у першому парадному, на першому ж поверсі. І, скоріш за все, вікна виходять на інший бік. Тому вона підвелася і пішла навколо будинку, вже потроху пишаючись собою.

Тепер церква була за спиною, як і дорога. Лавочок на вулиці не передбачалося, кілька разів пройшлася вздовж вікон першого поверху і втомилася — рюкзак уже тягнув плече, а ноги нили. Треба було щось придумати.

Через дорогу була зупинка — сіла там, ніби очікуючи свій автобус, і замислилася. Значить, до темряви ще далеко — тоді вона зможе підійти й роздивитися, що в них там коїться. І треба ж, як пощастило, а якби був верхній поверх? Ще подумала, а чи не вкрати дитячий візочок, покласти до нього рюкзака й кружляти собі спокійно навколо? Потім вирішила, що ризиковано — візочок шукатимуть або якась сусідка питає, хто там у неї, і полізе роздивитися.

Перебираючи ідеї, вона досиділа на зупинці до вечора. Погода дозволяла, травень у цих місцях був чудовий: з гір налітав свіжий вітер, але не так, як у Тавайваамі, ні — тут вітерець був легенький, приємний. Кілька разів відійшла до кафе біля церкви, де можна було купити чаю з булочками та сходити до платного туалету.

Іноді до неї підсідали якісь люди, деякі пробували заговорити, вона навіть відповідала тим, хто цікавився, коли востаннє проїжджав автобус і який то був номер. Усе б нічого, тільки думки ширилися: а якщо той чоловік живе з братом приблизно одного віку? Тоді «поштарка» запитає, хто з них Олександр Якович? І як їй з ножем упоратися з двома? Ні, виходило, що треба дізнатися, як він виглядає, і сподіватися, що в другій квартирі живе тільки один чоловік цього віку, а потім слідкувати за під'їздом, чекаючи, щоби він опинився вдома сам.

І тільки-но Лилекей заспокоювалася, як раптом виникло наступне питання: добре, а якщо він повертається з роботи тільки ввечері, а зранку вирушає до того, як родина виходить з дому? Чекати до вихідних? А який сьогодні день тижня, між іншим? Сусід по лавочці підказав — середа. Ну, добре, що не понеділок, вона їх не любила, бо

щопонеділка злюка Белугіна перевіряла справність машинок, і горе тобі, якщо їй щось не сподобається.

Так, про що вона щойно думала? Про вихідні. А якщо вони така щаслива родина, наче в телевізорі, й увесь вільний час проводять разом? Що ти на це скажеш, жіночко? Встромити йому ножа, подзвонивши пізно у двері? А якщо не відчинить? А якщо дружина вийде з ним до дверей? Хороша дружина пізно ввечері так і зробить, ще й свого ножа дістане, про всяк випадок.

Долаючи кожне із цих запитань як чергову перешкоду на шляху, Лилекей ніби знову навчалася — якісь рішення підказував тюремний досвід, кілька ідей прийшли з фільмів, які вона бачила в купе у Валентини, та простіше за все їй було ставитись до цього, як до полювання: звір не має винюхати її, відчувши присутність і загрозу. Вона має підібратися до нього непомітно, вбити швидко і так само швидко зникнути, бо в цій тундрі багато інших звірів, які будуть їй не раді.

Лилекей уже втомилася від цих думок і була зла на себе: протягом останніх тижнів спала досхочу — вдень, вночі, ввечері та вранці, і тепер би їй полежати десь замість того, щоби тривожити себе цими клятими питаннями, більшість із яких жили виключно в її уяві.

Нарешті цей клятий день, що так яскраво починався й так довго тягнувся, став добігати кінця — у вікнах червоного будинку загорілися вогні, людей на зупинці з'являлося все менше, а самі автобуси під'їжджали все рідше. Помінявши окуляри на прозорі та вичекавши ще трохи, Лилекей перетнула дорогу й підійшла до вікон першого поверху.

Ті, що вона вважала вікнами другої квартири, давно вже сяяли. На цих вікнах стояли решітки, за ними висіли якісь

світлі штори. Але тим, хто не економив на окулярах, можна було роздивитися, *що* там, всередині, — наче крізь густий туман, але все одно щось видно.

І розгледіла вона за тими вікнами жінку середнього віку, повну і маленьку. Там була й дівчина років чотирнадцяти — теж маленького зросту. Була кухня і дві кімнати. Але жодного чоловіка — ані ввечері, ані вночі, ані зранку. Хоч ти трісни.

3

Вона спала на лавочці сусіднього будинку сидячи. Після тюрми з цим проблем не було, можеш дозволити собі поспати хоч годинку — спи. Рюкзак лежав під ліктем, тільки-но хтось би вирішив його зачепити, вмить прокинулася б: сумний досвід — міцний досвід.

Дочекавшись, поки обидві мешканки другої квартири пішли зранку, Лилекей вирішила, що вже може відпочити. Нічні зміни виключати не можна, але була десь десята — він би вже повернувся з роботи. Та й вона більше не витримала б — у голові порожньо, ніби не їла кілька днів, ноги ледь пересуваються. Зустрінься їй зараз цей боржник, вона б нічого йому не зробила.

Спати, спати! З грошима можна було б знайти готель, вона колись жила в такому, коли прилітала по грамоту в Магадан. Або пошукати на стовпах оголошення про здавання кімнат, таке можна знайти скрізь. Навіть піднялася йти шукати ті стовпи, та зрозуміла — ні. Так більше шансів спалитися. Треба сидіти тут — ніч перечекала, зараз з'їсть риби з хлібом і трохи подрімає. А там буде видно.

Сонце вже стояло високо, коли поруч присів дурний голуб. Лилекей миттю прокинулася, зігнала нахабну пташку з лавочки, потягнулася і роздивилася навколо. Нічого надзвичайного — за столом три діди грають у карти, знову кілька візочків та бабки біля під'їзду. Бабки...

Вона закурила, дивлячись навколо. І чому вона ще вчора не подумала про такий варіант: поштарка дзвонить у двері, знаючи, що там нікого немає, потім підходить до сусідок і питає, де господарі другої квартири, де той Савін, йому телеграма прийшла. І дізнається, що і як. Він же за ці роки міг переїхати в іншу квартиру. Він, врешті-решт, міг і померти! З одного боку, це спрощує її роботу, а з другого — борг тоді залишиться несплаченим.

Так, треба діяти — Лилекей важко встала, покрутила попереки і пішла до кам'яного кільця, де вчора бачила газетний кіоск. Дорогою непомітно дістала з мішечка сто рублів, щоб не світити своїм скарби, і підійшла, тримаючи гроші в кулаці. Попросила десять найдешевших газет, тітка з кіоску довго думала, потім розірвала пачку і видала десять штук якоїсь «Красной Шории», бозна, що це, ледве прочитала назву.

Ще купила блокнот з ручкою, перевернула куртку жовтим наверх, узяла газети й пішла назад. Спочатку зайшла до другого під'їзду, повільно пройшлася поверхами, але нікуди не стукалася. Вийшла й попрямувала до першого парадного, де стирчали ті ж дві бабусі. Може, вони й звернули увагу на літню жінку, яка дрімала на дальній лавці, а може, й ні. Лилекей вирішила сподіватися на колір куртки й почала.

Газети засунула під лікоть, підняла окуляри на лоба й звернулася до них:

— Так, дівчата, а друга квартира де тут?

Циганка Нестеренко почала б по-іншому, щось би завершила про «голубоньок» або «рідних моїх», але поштарка мала виглядати по-робочому, тому Лилекей заговорила так, наче до загону зверталася начальниця Капітонова, коли вона в гарному настрої.

Обидві з готовністю повернулися до «поштарки», мабуть, уже втомилися розмовляти одна з одною і так само синхронно вказали руками правильний напрямок.

— А де Віра? — спитала одна з них, висока й суха, вдягнута в тепле пальто не за сезоном, і, не дочекавшись відповіді, поцікавилася:

— А що це Раїса отримує?

— Віра... увечері буде, — випалила першу ж версію Лилекей і вирішила триматися задуму. — Мені... — подивилася вона в порожній аркуш розгорнутого блокнота, — потрібен Савін Олександр.

— Олександр? — здивувалася друга, схожа на завідувачку столової Дороніну, тільки трохи старша та з обома очима. — Так він не живе давно тут. Точно він, дайте перевірю! — Вона смикнулася до блокнота, і поки Лилекей думала, чи прибирати руку з ним, чи ні, бабка вже зазирнула й засмутилася: — Не бачу без окулярів.

— Саме так, Савін, Олександр... Якович, — згадала Лилекей, опускаючи окуляри на ніс та закриваючи про всяк випадок блокнот.

— А що йому там? Повістка? — знову зацікавилася перша.

— Ні... Лист... Заказний. — Лилекей згадала все, що пам'ятала про пошту, щось вигадувати далі було вже небезпечно.

— Ну так Раїсі залиште, вони давно роз'їхались, я працювала ще... Багато років.

Ага, он воно що.

— А де тепер Савін живе? — поцікавилася вона, затамувавши подих, — тільки б не переїхав до іншого міста!

— Не знаю, — сумно зізналася худа.

Але друга з радістю відповіла:

— Так у гуртожитку він, залізородному, бачила його там.

— Спасибі, дівчата, буду шукати, — задоволена собою, «поштарка» розвернулася й пішла звідти. І жодним словом не збрехала, між іншим.

4

Щойно вирішиш діяти — відразу стає легше, от вона зрушила з лавочки, і масть пішла. Гуртожиток знайшовся відразу, як підказала вже знайома жінка з кіоску, їх тут багато різних, але «залізородний» один, великий. «Там кілька будівель, знайдете зразу», — сказала кіоскерка, і «поштарка» в жовтій куртці вирушила у вказаному їй напрямку.

У кінці вулиці почалося щось схоже на промзону, серед якої стояло кілька будинків. У таких само гуртожитках, тільки суворого режиму, вона прожила останні п'ятнадцять років, і кому, як не їй, відразу впізнати знайомі споруди без балконів. Так і є — три корпуси тулилися один до одного, а прямо перед ними стирчав великий магазин із розливайкою збоку, біля неї вже купчилися люди, незважаючи на денний час і четвер загалом.

Може, ти десь тут, мій хороший? Якщо п'єш, то напийся вже на повну і добре закуси — легше справа піде, і тобі веселіше буде підійматися сходами. Краще тобі було б не сідати тоді до човна, але як сів — то вже відповідай тепер. Мама

одного хорошого хлопчика з довгим волоссям так довго йшла по тебе, але дійшла.

Лилекей зупинилася біля найближчого корпусу, подивилася — друге парадне забите, працює тільки через перше. Воно їй зрозуміло, так простіше контролювати вхід і вихід. Піднялася до дверей, увійшла, їй першим, що побачила, були поштові скриньки, і то багато — високі ряди їх висіли на стіні праворуч, якраз напроти віконечка, з якого визирало зацікавлене обличчя дідугана в зеленому кашкеті.

Бач, вилупився — підірвався на звук дверей і дивиться. Лилекей вирішила триматися плану, який сьогодні вже спрацював, вона наявно підкинула в руках газети й буркнула в напрямку віконечка:

— Заказний.

Але дідуган так просто не здавався їй проскрипів звідти:

— Так а Галина де?

Падло. Не інакше, з колишніх дубаків, допрацьовує на пенсії, мало йому в житті командувалося.

«Поштарка» суворо повернулася їй вагомо, з розтяжкою, промовила:

— Я їбу?

Це теж було почеплено з бугорки Белугіної, тільки похмільної та злої. Цю мову дідуган розумів добре — незадоволено крякнув і зник. Тільки навіщо вона з ним так? Зараз же доведеться випитувати про цього Савіна клятого, а як черговий образиться їй не захоче розповідати?

Хоча справжній дубак, відчувши метал у голосі зустрічної людини, метал, який ця людина могла собі дозволити, відразу б здав назад і слухняно виконував накази. Як собака. Але масть ішла їй ішла — над кожною скринькою було

написано прізвище з ініціалами. Відпочивай, падло, розберемося без тебе.

Тільки в списку мешканців гуртожитку жодного Савіна не було. Лилекей не дуже добре розбиралася в написаних літерах, навіть в окулярах. У школі робітничої молоді свого часу відсиділа пару зим, навіть намагалася щось читати друкованими літерами й могла розписатися.

З цифрами їй, між іншим, було простіше — якщо займаєшся промислом і рахуєш шкури, цифри швидко стануть тоді в пригоді. Але чому ці люди так нерозбірливо пишуть, якщо всі вчилися в школі десять років, — цього вона ніяк не могла збагнути.

Двічі пройшлася вздовж скриньок, то нахиляючись ледь не до підлоги, то стаючи навшпиньки. Втомилася, змокла вся, але бажаного не знайшла. А цей козліна у віконці міг би й допомогти. Та сама винна, визвірилася на чорта — тепер повзай на карачках вузьким коридором.

Нарешті вийшла на вулицю, глянула на сонце — вже за кілька годин і вечір. Дозволила собі скурити кілька цигарок, заспокоїлася й пішла до наступного корпусу. Тільки тепер уже, навчена важким досвідом, зайшла, усміхаючись на всі нечисленні зуби.

Тут усе було так само, як і в попередньому гуртожитку, — і скриньки, і віконце вахти, тільки там ніхто не стирчав. Зазирнувши туди, Лилекей побачила спину чоловіка, який спав на розкладному кріслі, витягнувши ноги в порваних на п'ятах шкарпетках. Радіо тихенько співало про любов високими дівочими голосами, важкий дух дешевого вина висів у повітрі віковим тягарем — і тут теж все було зрозуміло.

— Ай, мій хороший, — удала вона незабутню сусідку, яка колись навчала її правил життя по той бік паркана, —

з пошти я, заказні листи принесла, Савін у вас такий проживає?

Чоловік повернувся обличчям догори й сказав у повітря над собою, не довернувшись до віконечка:

— Так була зранку пошта.

Ти диви, і цей який пильний попався. Згадавши набуте в попередньому корпусі, Лилекей зорієнтувалася:

— Так Галина забула, забула вона.

Чоловік незадоволено щось пробуркотів собі під ніс, потім додав:

— Шістнадцятий Савін, — і вмовстився спати далі. Та й добре: він її не бачив, а це — тільки на користь справі.

Лилекей підійшла до скриньок, знайшла шістнадцятий номер внизу другого ряду, пересвідчилася, що там дійсно написано «Савин А. Я.», і, не розгинаючись, простягнула ногу до вхідних дверей, штовхнула їх і відпустила. Двері гупнули, а вона прислухалася.

Спить. Мабуть, він вирішить, що дурна поштарка пішла далі, а їй того й треба. Намагаючись не шуміти й так само нахилившись, Лилекей просунулася у прохід під віконечком. Рюкзак, газети — все заважало, але хіба за ведмедем легко йти? І кілька діб, бувало, шкандибала, і не приміщенням, а тундрою. Зможе й тут.

Дякувати радіо, сопіння чергового не перервалося — вона нарешті опинилася в коридорі першого поверху. Пощастило — міг же хтось і зайти в цей момент, добре, що прийшла вдень, поки все йде як слід.

Лилекей дійшла до кінця коридору, роздивляючись у два боки на номери кімнат. Подекуди їх не було, але вона йшла і йшла, аж поки не вперлася у сходи на другий поверх. На першому вона дійшла тільки до дванадцятого номера,

отже, Савін жив на другому. Ну, і це добре — менше шансів буде зустріти когось зайвого.

Шістнадцята кімната знайшлася одразу, за кілька дверей від сходів. Вона на місці, вона його знайшла! Лилекей віддихалася, притулила рюкзак до стіни, дістала звідти ножа, розстібнула правий манжет — вузький, у кухлянці було б зручніше, — заховала свого улюбленця в рукав і чемно постукалася у двері.

5

Ніхто не відповів. Вона постукала ще, гучніше про всяк випадок — від чоловіка, що живе самотньо, покинувши жінку з дитиною, можна чекати будь-чого, навіть денного сну. Доводилося таких бачити — вип'є зранку, а потім знову спить. Лилекей постукала вже так гучно, як тільки могла, — знову глухо.

Нічого, почекає — пройшлася поверхом, обираючи місце, де б можна було непомітно спостерігати за тими, хто йде коридором. І з'ясувалося, що найкраща позиція для цього полювання — другі сходи, ті, що над забитим парадним. З площадки біля них видно весь коридор — мешканці підійматимуться від єдиної прохідної та підуть звідти. А як зробити, щоби вони її не бачили, — звісно, викрутити лампочку, що стирчала зі стіни в тупику напроти сходів.

Зробити це було непросто — маленька «поштарка» до патрона не діставала. Можна було розбити її, але навіщо страждати решті? У неї до них жодних запитань, живіть як хочете. Тому Лилекей знайшла старе сміттєве відро, поставила його догори денцем, залізла й ледве дотягнулася до тієї лампочки, щоб їй сяяти довго.

Натягнула рукав на п'ясть, викрутила й обережно поклатала в куточку, накрила відром, аби випадково не наступити. Все, тепер можна чекати — віконечко тут вузьке, ще й брудне, як у «столипіні». Зараз вона знову перевдягне куртку зеленим нагору й стоятиме тут, непомітна для тих, що йдуть коридором.

Як завжди, після правильного облаштування позиції Лилекей відчула спокій і гордість — вона все зробила як слід, тепер справа за звіром — іди сюди, іди. І вони пішли, не відразу, та пішли. Коли почулися перші кроки, вона напружилася, але то була жінка, яка зайшла в інші двері. І звідти відразу залунала пісня якоюсь незнайомою мовою, Лилекей у них не розбиралася, в житті й без того вистачало речей, яких їй уже не зрозуміти.

Десь за пів години вони вже косяком пішли — більшість підіймалася протилежними сходами вище, але були й ті, що жили на другому поверсі. Спочатку з'явився п'яний чоловік у кашкеті, Лилекей тільки й знала, що один зі студентів був високий, а другий маленький, а вже хто з них який — не вгадаєш. Цей був невеличкий, здалеку вона не бачила, скільки йому років, та він теж завернув до іншої кімнати. А потім ще і ще.

Кілька людей зайшли до дверей першої жінки, тепер до гучної музики додався й регіт. Далі по коридору теж гучно заграла музика, тут усі любили слухати її, було чути веселі голоси — прийшли та п'ють, значить. А це їй на користь — менше шансів, що хтось її почує. Або те, що вона планує зробити.

Серце застукало частіше: у світлі протилежних сходів показалася пара — високий чоловік із жінкою, що гучно сміялася. А якщо це він, а з ним прийде ця потерпіла? Тоді

доведеться повертатися завтра, а цього так би не хотілося, все ж так добре складалося!

Жінка зупинилася біля тих дверей, де почали гуляти першими, щось наостанок сказала чоловіку й зайшла туди, впустивши до коридору купу звуків гульні, яка ще тільки починалася. А чоловік підійшов до дверей шістнадцятої кімнати. Лилекей втислася в стіну — це нарешті був Савін О. Я. Отже, високий... Це погано, у нього довгі руки, як із таким упоратися в маленькому приміщенні? Треба якось його опустити вниз. Якось...

Колишній студент дістав з кишені ключа, встромив його з першої спроби, значить, тверезий, і зайшов усередину. Так, що робити? За всіма правилами треба було б дати звіру час заспокоїтися, а потім уже брати. Але ця жінка... Судячи з грайливого тону, вона цілковито могла його запросити приєднатися. Голос молодий, там п'ють — хто ж не погодиться?

І вона рушила до дверей, узявши з підлоги пачку газет, а рюкзак поставила в куточок, він їй зараз заважатиме. Діставати блокнота з ручкою? Та чорт уже з ним, «поштарці» вистачить і газет. Підійшла до дверей, прислухалася. Крізь кілька пісень, що одночасно лунали коридором, було чути якісь рухи — роздягається, мабуть. Ну, добре, почала — роби.

Лилекей м'якенько постукала у двері й відступила на крок. Інстинкт повелів їй повернути голову ліворуч й удати, ніби продовжує спілкуватися з сусідом, якому щойно віддала іншого рекомендованого листа. Кроки наблизилися, дверна ручка повернулася, він відчинив двері.

Але Лилекей не дивилася на нього, продовжуючи йти за інстинктом, вона сказала в порожнечу: «Завтра занесу» —

і тільки потім повернулася до свого звіра. Він здавався старшим за очікування — сивий жилуватий чоловік з обличчям, на якому було багацько глибоких зморщок.

— Я вас слухаю, — незадоволено вимовило це обличчя, а «поштарка», навпаки, усміхнулася йому:

— Савін, Олександр...

— Якович, — підказав той, не стримуючи роздратування.

— Переказ вам принесла, — знайшла вона свіже рішення й усміхнулася ще ширше.

— Мені? — вже набагато м'якше здивувався він. — Від кого?

«Від Андрія», — подумала вона, але сказала інше:

— Зараз відкриємо, побачимо, можна зайти? Темно тут у вас.

Він пропустив «поштарку» всередину — там була крихітна кухня з раковиною й примусом на табуретці під вікном, наліво — ванна, прямо — кімната.

Савін був у білій майці, у руках тримав светр, і Лилекей вирішила, що він якраз перевдягався, аби йти в гості до сусідок, інакше навіщо б тримав светра в руках — скинув із себе, та й годі. Він увімкнув додаткове світло над раковиною й повернувся:

— Так звідки переказ, де розписуватися?

«Поштарка» навіщоць відповіла: «З Анадира» — та почала порпатися серед газет:

— А подержи, мій хороший, — простягнула вона йому пачку.

Савін цикнув, узяв газети, повернувся й нахилився до тумбочки, аби покласти на неї газети, і тут Лилекей устромила йому ножа у праве стегно, біля паху.

Він закричав і відразу впав, тримаючись за рану. Обережно, щоби не забризкатися кров'ю, Лилекей відсторонилася й прислухалася — музика так само лунала, перегукуючи сміх і гомін. І вона чула. Чула з кожного боку. Чула їх усіх. Тут як на тюрмі — тісно. Тільки в цих камерах можна робити майже все. Що ж, нехай — серед цього гамору вона зробить справу й спокійно собі піде непоміченою.

— Блядь, за що? — просипів Савін знизу. Довго розповідати, мій хороший, дуже довго.

— Там тобі розкажуть, — відповіла вона, нахилилася, відбила його руку й перерізала боржнику горло.

Він булькотів і сіпався на підлозі, терміново перемкнувшись із ноги на горлянку — намагався втримати кров руками, але де там? Темна юшка лилася на підлогу, Лилекей знову відсунулася до дверей і почала оглядати одяг. Забризкала, зараза, але без цього ніяк. Як же ж добре, що Лена подарувала їй цю куртку, як же зручно!

Обережно, щоби не вступити в кров, вона протиснулася до ванної, де нашвидкуруч змила з зеленої сторони те, що змогла. Вкотре вивернула її на інший бік, вдягнула й повернулася до прихожої. Савін лежав мовчки, вже не смикався. Вона перевірила — серце мовчало.

Підхопивши газети й повернувши ножа до рукава, Лилекей стала біля дверей та довго слухала, що там у коридорі. Вечір, усі йдуть додому, а їй зайві свідки тут не потрібні. Та ніби тихо. Обережно вийшовши, вона подивилася в усі боки — нікого. Тихесенько зачинила двері й пішла до свого темного закутка.

От тільки там уже не було рюкзака... І відра поруч теж не було. Навіть лампочка, й та зникла. Злість обхопила горло — якби їй зараз знайти того крадія, йому б не жити.

Та як його тут знайти? Чекати поруч, поки хтось не з'явиться на вулиці з тим самим колишньо-памаранчевим рюкзаком? Дурниці. Їй треба їхати далі. Без рюкзака, без карабіна. Лилекей уперше за довгі часи була близько від сліз, але вона стрималася. Кинула в тому кутку газети, стисла кулаки й пішла. Дідок на вході досі спав. Йому ж краще.

6

В електричці знову було людно. Хоча цього разу їй було все одно — втрата речей різала зсередини. З тим карабіном стільки всього її поєднувало, стільки років разом. І рюкзак. І речі в ньому. Як вони вчасно повернулися і як по-дурному знову пішли...

Наступна адреса була у неї із собою від початку — її записала на клаптику паперу стара зечка Кошман, яку всі звали Кішкою. Вона сиділа на «двійці» дуже давно, за «мокре», не цуралася різних справ, і Лилекей домовилася з нею, щойно наказали після сніданку збирати речі. Підійшла, коротенько окреслила питання та його ціну, забрала аркуш — і все.

Звичайно, завжди був ризик — Кішка могла її й здати, але ж не здала. І тепер Лилекей мала приїхати до її сестри кудись далеко й розрахуватися. Домовилися за п'ятдесят тисяч рублів, у неї після всіх витрат лишилося десь шістдесят п'ять. Вистачить, іще трохи піску в пакету є. Ще думала — чи не покласти до рюкзака, але про всяк випадок носила на собі. От він і настав, той випадок.

Далі в неї квитків не було — ніхто ж не знав, скільки часу знадобиться в цьому Таштаголі. Показала адресу на вокзалі в Новокузнецьку — ніби Шемякіно якесь, із

цифрами. Касирка довго шукала щось у телевізорі, вона зовні нагадувала начальницю Куклачову, і настрої Лилекей ще більше погіршився: їй щось постійно згадувалися люди з того боку паркану, і ці спогади дратували. Нарешті та зажадала купу грошей — понад півтори тисячі. Ого. Гаряд, зате в неї тепер був квиток на завтра. До Костроми.

Переночувавши на вокзалі, зла й голодна Лилекей сіла в потяг і знову вирушила кудись. На протилежній нижній полиці їхала балакуча бабулька, яка неодноразово пробувала затагнути попутницю до розмов про розмір пенсії та здоров'я, та колишня «поштарка» за останні дні виконала ледь не річну норму з розмов і вперто мовчала.

Навіть у вікно дивилася мало, сиділа, пила чай та горювала. Здавалося, вона ж виконала першу справу, впоралася за два дні, без проблем. Проте втрата речей, найважливіших у житті речей, її так засмутила, що нічого не хотілося. Спробувала підняти собі настрої, додавши ще одну точку на руку — нарила у вагонній пічці трохи золи для цього. Цим ледь не довела сусідку до сказу, але теж не допомогло — лягла, повернулася до стіни, заснула.

На третій день потяг прибув до Костроми, міліціонер підказав похмурій бабусі в окулярах, що спочатку їй треба доїхати тролейбусом до автовокзалу, а там шукати автобус. Так і сталося, вона вже звикла рухатися невідомими маршрутами й навіть приблизно не уявляла, де зараз перебуває. Зрозуміла, що саме називається тролейбусом, приїхала, знайшла вокзал і за пару годин уже була на місці.

На зупинці міліціонера не знайшлося, довелося шукати перехожих, показувати їм той аркуш. Як з'ясувалося, людей тут жило мало, навіть Тавайваам був значно більшим,

і їй вказали на занедбаний будинок неподалік — там і жила Алла Фролова, сестра Кішки.

Прізвище в неї було не сестрине, але обличчя підказало — вона. Молодша, мабуть, років на десять, хоча на зоні люди старіють так швидко, що могло бути й навпаки. Лилекей спитала, чи знає вона, про що йдеться. Знала, хитнула головою. Тоді Лилекей віддала гроші, раптом відчувши хвилювання: чи все вийде так, як домовлялися?

— Як я дізнаюся? — спитала вона, не приховуючи тривоги. Сестра знову нічого не сказала, тільки знизала плечима.

Лилекей зупинилася у дверях, подумала трошки й повернулася всередину.

— Знаєш що? — сказала вона, розстібаючи куртку. Фролова злякалася, відступила й сховала конверт із грошима за спину. — Там ще одне діло, — продовжила Лилекей, дістаючи пакунок з піском. — Додаток буде. Треба ще одну там шуганути. Не наглухо, просто шуганути. Щоб знала.

— Це золото? — вперше озвалася Фролова, підійшовши ближче й зазирнувши до пакета.

— Це — золото, — підтвердила Лилекей. — Зробиш?

— Пиши, моє діло маленьке, — відповіла сестра Кішки й забрала пісок собі. А вона написала.

ЧАСТИНА П'ЯТА

1

Брудна біла «нива» неслася вибоїстою сільською дорогою так швидко, ніби водій вже запізнився, через це засмутився, а тепер просто зганяв зло на залізі. Він агресивно залітав у повороти й нахрапом обганяв вантажівки, не зважаючи на ображені сигнали інших водіїв і правила дорожнього руху загалом.

Виставивши лікоть у віконце, за кермом курив похмурий чоловік середніх років у синій джинсовій сорочці, у комірці якої на особливо глибоких вибоїнах колихався масивний жовтий ланцюг. З касетного магнітофона гучно співав Цой, сповіщаючи про те, що завтра в океан впаде літак, який вночі пролітав над нами. Водій відчужено, думаючи про щось своє, хитав у такт головою з посивілою маківкою, що утворювала сріблясту шапочку поверх короткого чорного волосся.

На правому передньому сидінні підстрибував пістолет Макарова й три мобільні телефони — один з них час від часу осявався викликом, але водій не звертав на нього уваги, а гучність музики заглушала дзвінок. «Нива» вилетіла на пагорб, витиснувши на узбіччя сільський автобус, який ревів на підйомі. Нервовий шофер автобуса натиснув на клаксон і довго

його тримав, але винуватець небезпечного маневру вже зник за поворотом, за яким починався спуск із пагорба.

З другої спроби автобус таки зрушив з місця, ледь подолавши останні метри до вершини, на якій за парканом виднівся великий і широкий двоповерховий будинок з багатьма прибудовами. В одній з них, корівнику, крізь розчинені двері за автобусом спостерігала карлиця у жовтому дитячому комбінезоні.

Сидячи на табуреті, вона доїла корову, і щойно обернулася до дверей, щоби подивитися на причину автобусного галасу, як корова хвицнула ногою і карлиця впала разом з табуретом, до якого підкотилося відро, розливши молоко.

— Та шоб ви вже повиздохли, а?! Всі! — закричала вона, дивлячись у стелю та намагаючись відновити рівновагу.

Тим часом «нива» вилетіла на наступний пагорб і повернула на ще більш занедбану ґрунтову дорогу, що ледь вгадувалася серед почорнілого поля, на якому, вочевидь, нещодавно сталася пожежа. Тут уже поспішати не доводилося — водій скинув газ, висунувся з вікна й видивлявся більш-менш рівні ділянки. За машиною підіймався чорний слід від пилу й золи, які вже змішалися й поріднилися.

Проїхавши до кінця поля, він з'їхав навіть із цієї доріжки й поперся цілиною нагору, ще на один пагорб, що підіймався праворуч від поля. Машина на сухому ґрунті вправно чіплялася колесами й упевнено подолала цей підйом. Виїхавши на пологі вершину, водій побачив перед собою купу чоловіків, що сиділи на землі біля вогнища й дивилися вниз, на широку ріку та протилежний берег.

Їх було четверо, ще один сидів в інвалідному візочку, загорнутий у картатий плед. Він, здавалося, спав, а інші обернулися на звук машини, що різко зупинилася. Водій

відсунув телефони, витягнув з-під них пістолет, клацнув затвором і пружиною зіскочив на землю.

— Стволи, пер'я на сніг! — закричав він і вистрелив у повітря. Один із четвірки, схожий на брилу велетень у довгій чорній рясі, перелякано закрив вуха долонями, а його сусід, невеликий повний чоловік з густими вусами, незадоволено прокричав:

— Харош шмалять, Серий! Ти цей... опоздун, от ти хто!

— Та сам ти це саме, — відповів водій, прокрутив пістолет на пальці й гучно засміявся, тому що хоч і запізнився, але все одно приїхав й уже відчував на губах смак штрафної чарки, яку йому зараз неодмінно запропонують випити.

2

Дід Тарас уже давно ні на що не реагував — опісля інсульту він лежав у себе, Анжеліка за ним доглядала, годувала, змащувала пролежні й казала, що іноді він блимає очима, наче хоче щось сказати. Але Олег у це не вірив — він дивився на батька й розумів, що той став, як то кажуть, овочем, а це — неправильно.

Де той суворий Тарас, що пережив хлопчаком війну і голод, а потім ще й колгосп, підняв дітей, утримав подвір'я й працював навіть взимку, коли всі сусіди тільки те й робили, що пили по хатах? А він закривав консервацію, їздив до Миколаєва, поставив матір на хороше місце на базарі й гнув спину щохвилини, не зупиняючись ніколи, наче у нього в хребті жив голодний чорт, якому всього замало. Де той Тарас? Нема вже того Тараса.

Замість нього на балконі з тильного боку побудованого ним будинку лежав хтось інший. І навіть цей інший вже від

цього втомився. Та дурна Анжеліка казала, що треба старого показати лікарям — може, є якісь сучасні процедури, що повернуть діда до життя, так, щоби він хоч очима блимав азбукою Морзе.

Олег послухався її, запросив лікаря, якого порадив старий товариш, Ігор. Те світило приїхало, оглянуло діда й сказало, що лишилося кілька тижнів, що йому дуже боляче й морфін уже не дуже-то й допомагає. Взяло двісті доларів, падло, і не захлинулося. Олегу ще було цікаво — якби вони того лепілу не викликали, чи не протягнув би дід Тарас іще як мінімум до зими?

Та з цим уже нічого не вдієш — він вирішив востаннє вивезти діда на той шпиль, де йому завжди подобалося сидіти й дивитися на річку. В якомусь кіно, давньому й забутому, Олег бачив, як один грузин зібрав друзів на поминки ще при житті. От раптом чомусь згадалося і все.

Тому він запросив батюшку Григорія, Ігоря, Серого, взяв діда з сином і влаштував їм усім хорошу таку п'янку, як належить — із шашликами, горілкою, свіжими помідорами та молодю картоплею в сметані. Все як дід любив. Як іще любить, теоретично.

Але святковий настрій чогось не відчувався. Олег скерував налити новоприбульцю штрафну, з гіркою, і забрав у нього відразу пістолет, бо вже знав, як буває.

— Може, деду дасть стрельнуть? — спитав Серьога, розгорнувши покривало, у якому доходила каструля з картоплею.

— От він тебе і стрельне, — пожартував Олег, прослідкувавши, щоб цей міліціонер знову загорнув каструлю.

Зиркнув на діда — той спав, трохи розтуливши рота, такий маленький під цим пледом. А колись міг спокійно

підсісти під найбільшого кабана й піднятися на ноги. Він завжди тримав свиней — у сезон сам їх різав, сам возив до міста на базар. І все власними руками. А коли їх уже не вистачало на все господарство, з'явилися люди — спочатку на літо, потім одна родина, Гуменні, лишилася жити постійно, допомагати Тарасу.

У селі казали — куркуль, у колгоспі обіцяли «розкулачити», як колись, та все ж вдалося встояти, хутір — на те він і хутір, щоби село було десь там, а ти собі — тут. Коли гавкнувся СРСР, Олег якраз випустився агрономом із сільськогосподарського інституту й почав потроху перебирати важелі на себе. Коли більше, коли менше, але зараз у них було шістсот гектарів, власний трактор і вісім людей на повну зайнятість. Можна жити.

Серьога вже випив другу, закурив і примружився:

— Що ви такі сумні? Діда вивезли, з пошаною. Сидимо, відзначаємо.

— Та щось задохера похоронів, — зізнався Олег і жестом долоні показав, що йому більше ніж половину чарки не наливати. Хоча отцю Григорію було все одно на такі забубони — накапав стільки, скільки вважав за потрібне, тобто повну, і поважно промовив:

— Зарано ти про похорон, — кивнувши головою в бік Тараса.

І тоді Олег показав їм телеграму, яку отримав учора, — дружина старого знайомого по Півночі, Саші Савіна, повідомляла, що той загинув, а похорон сьогодні. Але як ти за день доїдеш у той Кемеровський край? Після стройотряду вони зв'язок не втратили — поїхали разом з друзинами відпочивати в Дагомис, за рік — у Ялту. Навіть планували якийсь спільний бізнес відкривати, тоді всі мріяли

про нові горизонти й планували терміново щось відкрити. Не сталося.

Саша через кілька років розвівся з дружиною, бізнес його гавкнувся, працював на кар'єрі майстром, і вони поступово дійшли до того, що майже загубили контакт — вітали один одного раз на кілька років з днем народження й на тому все. А востаннє той телефонував узимку, так посварилися через політику, й обидва кинули слухавки. Тепер от з'ясовується, що він загинув, а через що — невідомо.

На власній дошці пошани у залі висіло фото з моря — вони вчотирьох на пляжі, п'яні, сміються. Олег пам'ятав, що Сашина дружина, Раїса, була дочкою начальника кар'єру, тоді як Саша — племінник першого секретаря обкому. Батьки посприяли цьому шлюбу, а потім, коли номенклатура тимчасово втратила віжки, якось ця перспективна родина зав'яла.

— Ну, так давай, Тарасич, друга твого пом'янем? — знайшовся Серьога, якому не терпілося наздогнати градус відпочивальників. Сам усім налив, сам перший випив і хвацько вихопив шмат сала з тарілки Ігоря, який задумався, дивлячись на той берег.

— Давай, давай, Ленін завіщав ділитися.

Ігор образився:

— Та здох твій Ленін, — і посунув тарілку ближче до себе.

І якось полегшало, от дійсно, Олега раптом відпустило — він нарешті розслабився. Встав, потягнувся, потім пішов, перевірів, як там малий з м'ясом, як тато. Повернувся за вощанку, що заміняла стіл, якраз у розпал історії, яку розповідав Серьога. Там, значить, його начальник зібрався в баню, їде в таксі, розмовляє зі шмарою телефоном.

А перед цим той купив нову машину, «тойоту», у якій був гучний зв'язок. Водій розібрався, під'єднав усі телефони. І от

розмовляє цей начальник з тьолкою, пояснює, як їй під'їхати до бані, а тут зв'язок гоп — і пропадає. І бачить він, що на перехресті стоїть його новий джип, за кермом дружина, й обличчя у неї червоне. Він розуміє, що телефон під'єднався з машиною й дружина зараз чує шмару. Впав на сидіння, перервав терміново виклик, а потім дуже довго викручувався.

Ігор того начальника знав, бо працював розпорядником похорону в Миколаєві та контактував з усією місцевою елітою, яка, так чи інак, до нього все одно зверталася.

— Твій шеф, — відпасував він Сергію, — на тому тижні мало людину на полюванні не поклав.

— Та ладно?

— Їй-богу! Погранці, короче, отримали тепловізор імпортний, так він разом з їхнім головним, Матвієнком, пішли на полювання, нічне. Увімкнули цю прибуду, бачать — лосиха з лосеням.

— Блядь, не гони, звідки у нас лосі?

— Та вони так нажралися, що й бізонів могли зустріти. Ти послухай — глянув той, глянув цей — відповідаю, каже, лосиха зайшла с лосьонком, давай стрілять. Добре, значить, що ближче підійшли, — а це, прикинь, сторожка дерев'яна, а в їй сторож спить і собака під лавкою. Ти зрозумів, а їм в приціл цей показалось, ну точно!

— Ох, чую, погранці начудять з цією херньою! — засміявся Серьога й підключив до розмови Олега: — Он Тарасич взагалі на моржів полював, було діло?

Олег усміхнувся:

— Триндиш, контора, от як завжди триндиш, — і всі заржали, тому що господар влучив: міліціонера неодноразово ловили на побрехеньках, але він так завзято й смачно їх укручував до розмови, що йому це завжди пробачалося.

— А шеф наш новий, він в натурі заганяє. Як шото ляпне, я холодний. Зря наш районний пішов на пенсію, ото був офіцер! Приведуть кого в законі, він, значить, сяде, набичиться, а потом так, з ходу: вибирай, каже, за шо тебе садити, тому шо ти вже сів, це точно. Та даю вибір. І якщо чоловік з мозгами, він зразу статтю вибирає собі легшу — і все: сознанка, сциш не кров'ю і на кічу поїхав спокійно. Ну, благородно ж. А ці... Тіки триндіти, як он ваш: «бандити сидітимуть у тюрмах». Тьху!

— Так. — Олег знав, що цю шпильку було поцілено саме в нього, і скерував бесіду в іншому напрямку — наказав розгрібати місце на вошанці, підкласти дерев'яні бруси, бо сюди зараз ставитиме тарілку з луцильника — так давно повелося, ще з діда, що вони завжди смажили м'ясо разом з яйцями на цій великій залізній тарілці з дискової борони. То була їхня фірмова страва, і скільки людей після цього видовища зверталось до тракторного сервісу, аби купити собі таку? З десяток якнайменш.

Олег із сином взялися в чотири руки, відірвали тарілку від такої само незвичної пересувної пічки — великого залізного диска від колеса з вантажівки, у якому було вирізано віконечко для вугілля. Потягнули до столу, встановили, вирівняли — все, справу зроблено, можна вже сідати по-дорослому.

— От я кожного разу дивлюся на цю вашу підерцію, і слина тече, — зізнався Серьога, аж тут із машини залунав дзвінок — хтось йому телефонував. Розчаровано цикнув, підвівся та пішов до «ниви».

— Не, ви чули, — тихенько сказав Ігор, — у нього ж телефон «Муркою» дзвонить, чесне слово! Дожились. Так я вам скажу, мусорам ні в чому віри немає. Ми ж сусіди, з дитинства. Короче, слухайте...

Поспішаючи, щоби встигнути до повернення товариша, Ігор розповів, що в дитинстві його батько поставив на подвір'ї їхньої «хрущовки» залізного тенісного стола. Діти зраділи, бо там тільки пісочниця в них була, навіть жодної гойдалки не вижило. Грали постійно, а потім бац — і стіл одного ранку опинився в сусідньому дворі. Повернули, але знову та ж сама історія.

Тоді вирішили чатувати й побачили, як вночі малий Серьога з татом і сусідом перетягують того стола до себе під парадне. Так і тягали всю дорогу туди-сюди, а що вдієш, якщо тато Серого був дільничним міліціонером, не скаржитися ж йому на нього самого?

Вони посміялися, уявляючи цю ситуацію — чули про неї не вперше, але деякі пісні з часом не набридають. Сергій повернувся, закінчуючи свою розмову:

— Я зрозумів. Добре, порішаєм. Ага, дякую. Я вас наберу.

Побачивши усміненого Ігоря, він ніби відчув, що став причиною його гарного настрою, й жартома рипнувся на того:

— Шо ти іржеш, радісний, як у день зарплати?

— У мене немає зарплати, — захлинаючись сміхом, відповів Ігор: він приїхав на чорному «мерседесі», не останньому, але пристойному.

— Я знаю, а раз я знаю, то й податкова в курсі, — підколов його міліціонер, з кректінням всівся й відразу взявся за пляшку.

— З ким ти там порішаєш? — спитав Олег, натякаючи на розмову, у якій їхній товариш ніби виправдовувався.

— Та чорт один. Наче нормальний пацан, але поводитьсь як чорт... Новий прокурор районний, чули?

Вони чули — багато кого намело новою мітлою, — усім було цікаво дізнатися, що за прокурора прислали до району,

тому що від цієї посади залежали всі, хто щось заробляв більше за базарний кіоск.

— Я його бачив пару разів, наче нічого, а тут дзвонить і питає... По одній там, старій справі. По якій він взагалі не повинен питать, короче. Говорить, підніми всі документи по справі, набери слідака, і з цим усім до нього, значить. Блядь, жопою чую геморой. Ладно, давайте, значить, за шо... За урожай давайте, он Тарасич як зразу напругся.

Вони випили за святе, а Серьога, щось згадавши, підняв виделку:

— А! — Всі подивилися на нього, але були змушені чекати, поки він дожує. — Прикиньте, у нього новий «мерс», есочка, а ззаду риба намальована. Ну, на багажнику.

Олег бачив кілька разів такі наліпки на машинах, але не знав, що вони означають, тому не втримався:

— І що це значить? Рибак?

— Не, рибак — це ти. Тут християнин попався, — зауважив Ігор, покосившись на священника, який слухав мовчки. — Це значить, типу, що я — більше, що мені можна.

— Треба його привезти до тебе в баню. — Сергій знову підняв виделку, підкреслюючи важливість цієї ідеї. — Напоїмо вовка, розкумаримо, всім буде корисно познайомитися. Прощупаємо, що за людинка.

Олег, подумавши, погодився — знайомство з новим районним прокурором йому якраз не завадить.

Попередній прокурор прийшов одразу після виборів, коли які ж яскраві сподівання були на нове життя! Цілих два місяці всі ходили мовчки — ніхто нічого, жоден шур у погонах ні про які хабарі не питав. Боялися, що дійсно всі схеми поламаються. Але потроху, потроху й усе поверну-

лося — а для тих, хто вішав помаранчеві прапори, ще й гірше стало, бо напросилися...

Вони з'їли більшу частину того, що було на тарілці, й уже були не в змозі продовжувати — всі вихваляли страву, але наголошували, що ще довго не зможуть їсти — так нажерлися. Дід Тарас усе спав, Олег підійшов перевірити, чи не сповз плед, Серьога ув'язався за ним. Стоячи з чаркою, він дивився на діда й розгублено хитав головою:

— Да, отак от ходиш, ходиш, а потім хлоп — і приходиш.

І важко було з ним не погодитись.

— Що там чути по моїй справі? — Олег хитнув головою в бік чорного поля.

— Та нічого поки, ніхто ніде. А що там твої пристебнуті? — спитав Сергій, дивлячись на річку.

— Та нічого, зараз четверо, поки безо всякого, тримаємо.

— Обережненько дивись, бо балачки ходять.

— Та вони завжди ходять.

— Я, коли щось не туди, відмаячу. Ну, і ти будь готовий.

— Я до херні завжди готовий, як піонер. Ладно, пішли до пацанів. — Олег не хотів підтримувати цю розмову, він розвернувся йти, але міліціонер взяв його за лікоть:

— Стій. Я ось що подумав: може, уколеш діда подвійним баяном? Я можу спитати в експерта, скільки треба, щоб... Ну, ти поняв, да? Шоб дід уже не мучився, а то це знущання вже... От віриш, дивлюсь на нього, душа болить. Себе уявляю і думаю: от би мій малий мене уколов, якщо, не дай Бог... І шоб не мучитися.

— Ти цього не говорив, я цього не чув, — відрізав Олег, хоча не було жодного дня, коли б він про це не думав. — Пішли до хлопців.

Батюшка вже дрімав, лежачи на спині, а стакан тримав у складених на животі міцних руках, наче покійник свічку. Побачивши це, Ігор посунувся й збив долоні з живота:

— Розчепи руки, дурак, а то ліг, як той самий...

Григорій незадоволено підвівся і спитав, чи лишилося щось випити.

«Що мені всюди покійні кажуться», — подумав Олег, здригнувся й сказав Ігорю, що треба згрібати з тарілки залишки м'яса в пакет — хай Анжеліка з бабами теж скуштують.

Вони збиралися довго — неодноразово пили на коня, курили, травили байки, аж поки не звечоріло. Тоді діда, тарілку й колесо завантажили до «нісана», зібрали все сміття й вирушили додому. Серьогу на «ниві», як завжди, пустили першим — кому, як не мусору, прикривати колону друзів, які сьогодні добре відпочили і, якщо вірити науковцям, продовжили в такий спосіб собі життя.

3

Анжеліка через свій маленький зріст постійно пропускала якісь важливі події. Тільки-но закінчила з коровами й нагодувала свиней, курей та всіх у дальньому сараї, нарешті видихнула й пішла поставити чайник, як чує — собаки когось чужого побачили й давай брехати на весь хутір — зло, осатаніло, на всі голоси.

У другій, або, як її називали, маленькій, хаті, де, власне, і жила Анжеліка, підвіконня були такі високі, що стрибай не стрибай, усе одно нічого не побачиш. Довелося тягнути від плити до вікна табурета, але поки посунула та залізла — нема ніхто, як то кажуть. Десь праворуч, за парканом, чути гавкіт, а на кого ця шобла визвіряється — невідомо. Тьху.

Непорядок — Анжеліка злізла з того табурета, кілька разів матюкнулася й пішла перевіряти надвір, що там сталося. Тільки вийшла, бачить — несуться всі троє: Нюся, Жук і Будьоний, заливаються гавкотом, ніби повідомляючи — ой, що було, Анжеліка Петрівна, що було, таке прямо було, але ми все владнали, прогнали те лихо, й тепер було б непогано видати нам за це по кістці з м'ясом.

— Хер вам, — як відчеканила Анжеліка, — знаю я ваші витребеньки: ката зальотного побачили й давай його ганяти, наче це не кіт, а пантера Багіра. Нічого не дам, ідіть.

Потім чує — а на кухні ж чайник свистить, біжи тепер назад. І так завжди — усе на ній, усе встигай, а ніхто й слова доброго не скаже, тільки лайка навколо.

Після того як зник дід Сава, який допомагав останні пів року на кухні та з прибиранням, стало зовсім кепсько — стільки роботи що по великій хаті, що по сараю, що по тварюках. Леся Андріївна, звичайно, все приготує, але віника в її руках ніхто ніколи не бачив, усе на тобі та всі на тобі, щоб їм пусто було!

Запарила собі кави, щоби нарешті залягти на дивані перед телевизором, де в неї все було облаштовано під специфічні потреби: сходи з подушок, валик під спину, бильце під чашку, попільничка поруч і пульт під рукою. Так прибіг відразу хитрюга Будьоний, який отримав своє гучне поганяло за те, що працював головним хутірським будильником — гавкав ні світ ні зоря й будив усіх в обох хатах замість старого півня Дзьоби, якому це давно вже було впадлу.

Ластиться, тварюка, в очі заглядає — дай мені, Анжелочко, хоч хлібчика старого, але дай. Ладно, тільки не кричи — кинула йому шкоринку й пішла до телевизора. Поставила чашку, зняла тапки, полізла м'якими сходами нагору,

як знову гавкіт на вулиці. Ну що ж ти з ними будеш робити? Жодних нервів не вистачить на цей дурдом!

Цього разу вже вирішила без табурета, пошвидше розібратися: застригнула в тапки, топ-топ на вулицю — і точно, стоїть через дорогу жінка, стара, товста, у чорних окулярах і роздивляється, що в нас тут.

— Женщина, — закричала Анжеліка гучно, аби собак, значить, перекричать, — шо ви тут забули, га?!

А та стоїть, ніби її це не стосується. Так, зараз вона й відповість за всі незручності, починаючи з корови й закінчуючи кавою, що ось-ось охолоне, тоді як завгосп хутора любить саме гарячу, щоб хвильку тільки настоялася. Анжеліка рушила через дорогу, перевіривши, що там, — бо знизу, бува, хтось на розгон як дасть, так і вилітає на шаленій швидкості.

Очкаста та баба як стояла, так і стоїть, під пахвою тримає пакета якогось і дивиться перед собою. А може, і не дивиться — окуляри темні, може, сліпа, і такі, бувало, траплялися — помилиться таке чудо поворотом і замість церкви до нас вийде, а ти з ним розбирайся, виводь на дорогу й чатуй на попутку або автобус, щоби не загубилася дурна людина.

Все бувало, багато чого Анжеліка бачила на цьому пагорбі, дев'ять год тут живе, після того як сама отак-от приблудилася, коли з цирку в Первомайську пішла. Тому йшла загрозово, як хазяйка, але без надмірності — мало лішю бува.

Трійка собак, само собою, за нею ув'язалася, і ще невідомо, хто кому тут підписка, хто гучніше лається й хто болючіше вкусить.

— Так, жінчина, — суворо спитала Анжеліка, підійшовши, — ви зряча, во-первих? — Та вже зрозуміла, що зряча, бо очкаста на собак дивилася.

— Ей, конак, — сказала вона Жуку, який гавкав особливо гучно, а жопу свою товсту від гості про всяк випадок тримав далеко, сцикло.

— Який коньяк? — здивувалася Анжеліка. — Де коньяк? Я тоже буду! Шо ви тут забули, жінціна?

А та так засмутилася, що стало їй чомусь відразу шкода.

— Ти, моя хорошая, тут живеш? — спитала ця очкарічка глухим голосом і всміхнулася. І тут Анжеліка здогадалася — це, мабуть, тітка по об'явленію прийшла, яке на зупинці, як на церкву вертати, Олег повісив: «Потрібна прибиральниця на хутір Вільний», і стрілка, куди йти.

— То ви по об'явленію? — спитала карлиця, по-хазяйськи уперши руки в боки. Та тільки хитнула головою, і все стало на свої місця: побачила аркуш на зупинці, прийшла, а собаки на неї й накинулися.

— Ну, пішли говорити, — запропонувала Анжеліка й замахнулася на Будьоного, бо від його брехоту вже майже вуха позакладало.

— Здалеку йшла чи з автобуса? — спитала Анжеліка, заходячи на подвір'я й показуючи жестом руки, що можна сісти на дерев'яну лавку під великим будинком, у тіньочку. Жінка чомусь хитнула головою, ніби все одразу — і здалеку, і з автобуса. Воно б, звичайно, зараз по каву збігати, поки остаточно не охолола, але як чужу лишити у дворі, коли мешканці хто де — хто п'є, а хто в полі? А заводити до малої хати теж не годиться — ще вкраде щось, на циганку схожа — чорнява.

Тому залізла й просто сіла поруч, добре, хоч цигарки у фартуху лишилися з сірниками — можна покурити. Очкарічка теж дістала з кишені пачку — ти диви, «Мальборо» в неї, нічого собі прибиральниця!

— Слиш, рідна, — поцікавилася Анжеліка, — а ти не циганка часом? Ану, зніми свої окуляри, дай я подивлюся!

— Не, моя хорошая, не циганка я, не, — погодилася жінка й зняла окуляри — під ними були вузькі чорні очі, які ледь проглядали крізь щілини між товстими щоками й густими, але вже трохи посивілими бровами.

— Стій, — різко промовила Анжеліка, — нічого мені не говори, я зараз сама...

З цирком вона об'їздила багато міст і містечок, вважала, що скрізь, де треба, вже була, все бачила, і полюбляла вгадувати, хто звідки — за говором або манерою поводитись. Отак, бува, приїде до Олега якийсь чолов'яга у справах поговорити, а Анжеліка ото походить навколо, послухає, а потім як скаже:

— Чуєш, Херсон, як там Железний Порт поживає?

І всі дивуються, як це мала вгадала, а вона й не вгадала, а впізнала, бо була там скрізь, у сезон цирк отак вздовж моря і їздив.

Тому вона подивилася ще на цю жінку, подивилася й каже:

— З Криму ти. Татарка?

Та тільки вдягнула окуляри, сумно зітхнула й відповіла:

— Да. Звідки знаєш?

— Ха! — зраділа Анжеліка: людям завжди приємно, коли вони праві, а тут ще й з першого разу прямо в точку! І не вгадала, а згадала, як була з гастролями в Криму, як їла смачні чебуреки, заїдаючи ними шурпу, а потім пахлавою все це заполірувала! Ех, були часи...

Досхочу написавшись собою та достеменним знанням людей, Анжеліка перейшла до справ:

— Так, значить, ти ото об'явлення побачила на зупинці та прийшла до нас по роботу?

Очкаричка покивала головою — все так.

— А що ти вмієш?

— Ой, моя хорошая, прибирать можу, шить можу.

— Шить? — задумалася Анжеліка. — Шить — це можна, в нас штори у великій хаті треба давно підметать по низу. Гардіни треба зробити. Ну, й по одежі тута тож є в усіх що зробити. Значить, поки хазяїна нема, п'ють вони, значить, під предлогом діда Тараса вигулять, то я тобі скажу — можна й взять тебе на тиждень чи два, подивитися. А про гроші то ви вже з ним, він такий жмот, той Олег, та подивимося спершу, як піде.

На правах завгоспки, яка все вирішить, вона вчепила з очкариччиної пачки й собі цигарку, закурила — нічо так, але в кіно воно якось смачнішим здавалося.

— А як тебе, кстаті, звать? — спитала вона, але вже м'якше, ніж раніше — вже ніби порозумілися між собою. Та задумалася.

— Ну, не хочеш, не кажи, — засміялася Анжеліка, — я тебе по-татарськи буду називать, як в кіно, — Гюльчатай. Пішли тоді, я чайник поставлю, будемо кофе по-вашому, по-турецькі робить. Тобі, кстаті, є де жить?

Жінка встала першою, допомогла господарці злізти з високої лавки, яку Тарас давно зробив, задовго до неї, тому така й висока.

— Не, — сказала вона й пошукала поглядом, куди б його бичка подіти. Це теж сподобалось Анжеліці — не мусорить, значить, хороша жінщина, порядна.

— Ну, в нас багато людей живе, прибиваються потроху, хто лишається, хто не. Якщо шо — будеш в нас у малій хаті спати, там після Сави лишилася койка, тільки простиня позміню, бо знаєш же ж тих дідів, га?

І вони пішли до хати, вже посміюючись удвох, потім довго пили каву біля телевізора, аж поки ввечері біля воріт не почулися машини. Вийшовши на вулицю, вони побачили Олега з Сергієм, які виносили діда, а інші виймали з багажника кульки, тарілку та колесо.

— Що, нажерлися? — радісно привітала прибулих Анжеліка, гордо взявшись у боки.

— О, — звернув на неї увагу Серьога, — ну що ти, маркіза ангелів? «Моя липипуточка, приди ко мне», — заспівав він, розпростерши руки.

— Пішов у сраку, — в тон йому відповіла карлиця й гучно заіржала, показуючи новенькій, які в неї гарні стосунки з цими великими чоловіками.

— Ладно, Олежка, готуй баню, привезу прокурора. — Обійнявши господаря, Сергій підморгнув наостанок Анжеліці, жартома замахнувся на Будиного, який оскаженіло стрибав поруч, сів у машину й поїхав.

— Слиш, Тарасович, тут по об'явленію жінка прийшла. З Криму вона, приبلуда. Татарка, Гюльчатай зовуть. То я її попробую тоді? — спитала Анжеліка в Олега, але так, ніби все вже вирішено без нього. Господар подивився на очкаричку, та — на нього.

— Андрію, — раптом закричав господар до сина, — ту пічку не можна котити, тільки тягти, вона ж піску набереться!

Очкаричка аж сіпонулася від такого крику, повернулася й на хлопця утупилася, а тому соромно, що батько його так при людях сварить, почервонів — спробував те колесо підняти, але де там — тільки вдвох, а ще краще втрюх. Ну, Анжеліка й скерувала Гюльчатай впрягатися разом до колеса, ледь не впали, але дотягли під навіс збоку великої

хати, за терасою, і там вже притулили до стіни, дивом собі на ноги не зринули.

А Олег відніс батька нагору, повернувся й дивиться, як ця трійця ледь дихає.

— Ну, нехай, — погодився він, у голосі відчувалася добра доза алкоголю й традиційне для чоловіків у подібному стані лихацтво.

— Тільки ти ж зніми тоді об'явлення, чуєш? — зазначила Анжеліка, показуючи, хто насправді на цьому хуторі керує. І він його зняв наступного ранку, коли їхав у місто, до лікаря.

4

— Я така рада, така рада за Анжелічку, — щодня казала кухарка Леся Андріївна всім, хто погоджувався вислухати її думки щодо життя на хуторі. Вона мала на увазі, що Анжеліка якось подобришала з появою Гюльчатой — скажена карлиця завжди всім жити не давала, балакала без угаву, навіть із собаками, а тут стала привітна, майже не доколупувалася і не матюкалася.

От раніше, бувало, зайде на кухню й відразу так протяжно: «Їбуууться в печке пірожкі» — це в неї замість «здрасті», а ти давай, хрестись, щоби чорта не принадити, а як хреститися, коли руки зайняті? А тепер тільки зазирне на хвилинку та йде собі, навіть під стіл не заглядає, пилу не шукає. Та й нема там особливо що шукати — Гюльчатой, як з'явилася, все замітає раз на день, без вихідних.

Аднями було — вирубилася електрика по всьому хутору, так ця очкаста, уявіть, сама залізла до щитка, якісь запобіжники взяла, поміняла, за рубильник смикнула, і знову

все працює! Баби вже вирішили, що до вечора струму не буде — Олег десь поїхав, решта в полі, а Андрій непутьовий, його краще до електрики не пускати, бо все поламає. А воно диви як — корисну працівницю знайшли, нічого не скажеш.

І по кухні допомагає — картоплю чистить хвацько, тоненько, каструлі віддирає акуратно. Коли Сава ото зник, Лесі Андріївні зовсім важко стало — якщо рахувати з Гуменними, то доводилося готувати на одинадцять рил, та ще й ті, в сараї. Добре, хоч всі їли одне, бо заманаєшся окреме меню кожному готувати. А тепер значно легше.

Та головне — Анжеліка з оскаженілого радіо, що бігає своїми дитячими ніжками й на всіх матюкається, перетворилася на нормальну керівницю. Знайшла рідну душу — вони тепер постійно з тією татаркою сидять надворі, курять та каву п'ють. І благосні такі, довольні.

Лєся Андріївна якось і сама з ними сіла — думала насіння полузати, про дітей поговорити, про погоду, про здоров'я. Але чомусь згадала чоловіка, що вчора прийшов додому сильно п'яний і роздавав усім потиличники. Гюльчатай здивувалася й перепитала — що, дійсно дозволила тому вдарити дитину?

Треба було збрехати, та чомусь настрої був такий — чи то дощ збирався, чи то ноги боліли, але пожалілася: так, мовляв, і дітям це падло роздає, бува, й мені дістається. А очкаста так серйозно:

— Ти його попередь, щоб останній раз, не то погано буде йому.

— Тю, і що з того? Ну, скаже він, що більше не буде, а потім знову.

— Ну, тоді або йди з дітьми. Або треба, щоб він пішов.

— Та куди хто піде?

— Тоді зроби так, щоб він... зовсім пішов. І ніхто його потім не бачив. Ніколи. Другого собі візьмеш, — сказала та очкаста, і головне, не зрозуміти за тими окулярами — вона жартує чи ні? Бозна, як у них, татар тих, заведено. Що ж це вона має на увазі? Невже *це*?

І так холодно тоді стало Лесі Андріївні, так ніяково, що вона швидко звідти пішла, більше до цієї парочки не підсідала й намагалася розмовляти з Гюлею, як ту називала карлиця, поменше. Головне — пам'ятати, що татарка солі взагалі не їсть — каже, у них всі такі. Коротше, диво за дивом, тільки встигай звикати до того, як змінився хутір за останній час.

А зараз їй би ще кілька Гюльчатай не завадили б — дід Тарас, царствіє йому небесне, у понеділок не прокинувся, а похорон призначили на сьогодні. Тому вона прийшла о третій ночі, ще навіть Будьоний спав біля корівника, не кажучи вже про Дзьобу ледащого. І почала готувати.

Все як треба — поминальне, з кутею та пиріжками, бульйон курячий з локшиною. Гюля прийшла о шостій і мовчки впряглася — місила тісто, а потім рибу різала, це в неї взагалі виходило швидко й акуратно, воно й зрозуміло — в них там у Криму тієї риби як у нас порожніх пляшок.

Приготували, потім позамітали двір — і почали гості приїздити. Першим той красивий міліціонер, Сергій, приїхав, він їй завжди подобався — стрункий, веселий. Коли в дитинстві книжку читала, «Сержант міліції», то десь таким собі того героя й уявляла.

Поставив він машину не там, де завжди, а під вікна кухні й чомусь двірники з неї знімає. Лесея Андріївна у вікно подивилася й каже йому:

— Нашо ви ото знімаєте, їх уже не крадуть, тим більше в нас.

А він у відповідь:

— Мені краще знати, тут сьогодні буде зальотних повно.

І то правда, народу буде багато, лише б їжі на всіх вистачило.

А потім Сергій побіг зустрічати якогось поважного чоловіка, той приїхав на великій машині, ходив, роздивлявся тут — Олег навіть екскурсію водив, баню показував. Правду сказати, баня справді хороша, навіть басейн під небом. А тут — і сміх, і гріх — водій того поважного чоловіка вирішив, поки похорон буде, машину помити.

Він такий — ну, відразу видно, що шофер, але начальника возить. У білій сорочці, тільки рукави заковчені, й видно, що в нього руки усі в наколках. То він побачив Анжеліку, яка пробігала двором, і так важно їй каже: «Чуєш, мала, де у вас тут кранік со шлангом?» А карлиця наша не любить, коли з нею так чужі говорять. Та й хто б на її місці любив?

Тому вона так руки в боки й каже йому: «Чуєш, синок, а що то на тобі за мастя такі красиві? Я от много де була і знаю: якщо на людині купола або звьозди набито, то це значить, що людина хороша, не підор. А я от шото на тобі куполов пока не віжу. То ти хто по масті, га?»

Той очманів, звичайно, від цієї картини, а поки думав, що відповісти, Анжеліка вже побачила, що Нюся якусь кістку гризе під лавкою, й побігла їй чертей давати, щоби навіть собака не позорила хутір перед гостями. А водій відкотив рукава й пішов у машину спати. Ні, що не кажіть, але наша Анжеліка може сказануть, особливо якщо це тебе не стосується, то взагалі цікаво.

А людей дійсно до Тараса багацько приїхало — спочатку весь двір машинами заставили, потім всю дорогу на пагорбі. Було б цікаво збігати, глянути, як там автобус

протиснеться, але куди там! Коли стало зрозуміло, що більше п'ятдесяти чоловік буде, стали варити другу виварку бульйону — а це курей різати, щипать, стільки справ! Так що на сам похорон ані Леся Андріївна, ані Гюля з Анжелікою не потрапили — поралися на кухні, як угорілі.

Люди з'їжджалися потроху, але діда ще не виносили. Анжеліка погнала всю родину Гуменних ставити столи та накривати, а на кухні вже повний дурдом був — дивом встигли. І по чарці самі не випили, тільки носили тарілки, каструлі, миски. Лише під сам кінець, коли жаркое треба було подавати, трохи полегшало.

Леся Андріївна з Гюлею принесли дві великі каструлі, підійшли починати з господаря. А поруч з ним якраз Серьога, батюшка й той чоловік, що з водієм. Там в усіх широкі обличчя, бо у візвісті вже, але в того поважного морда ажно квадратна була і червона. І Сергій якраз до морда-того звертається:

— От ви, Петре Миколаїчу, полюванням інтересуєтесь, а Олег, між іншим, на Півночі був, на моржа ходив! Я минулого разу не розказав до кінця.

Той так здивувався:

— А ну-ну, — каже. — Дуже цікаво, розкажіть, — і розвертається зі стільцем, щоби краще було чути, бо всі галдять же ж, під кінець поминок, як на весілля прийшли. А Олегу щось ніяково — батька похоронив, а його про полювання це розпитують.

— Та, — каже, — нема про що розповідати: не сподобалося мені там, сивуча не взяли. Та й чукчі ті — такі вонючі, такі вонючі.

І тут Гюля, зараза її забери, зроняє ту каструлю з жарким, звідти все випадає! І прямо на стіл — люди підскакують,

кричать — кого обпекло, а хто просто злякався. І Анжеліка тут як тут — біжить і кричить здалеку:

— Ну що за люди? Як не обісцються, то обдристаються!

Так що замість посидіти з людьми, пом'янути діда Тараса, довелося Лесі Андріївні перестилати скатертя, все прибирати й наново виставляти — Гуменні вже напідпитку були, з них помочі — як з дурня грошей. А потім відразу вже все прибирати, мити посуд — страшно. Коротше, до ночі вовтузилися на тому похороні — не дай Бог який день був.

І тільки о першій ночі Леся Андріївна дошкандибала від хутора додому, ще повз те згоріле поле, де і вдень-то страшно! Ледь жива зайшла до хати, як тут чує — від чоловіка знову тхне самогонкою. І цей дурник ще й питає: «Ти де так довго була?» А потім починає ображатися, що його на поминки не запросили, тому довелося йому, бідосі, самому сидіти, Тараса згадувати й сумуваати.

От тоді вона вже з ним за все розквиталася — за день, за спомин, за жаркоє, за самогон і за запитання — ухватила скалку й так чоловіку натовкла по сідницях та плечах, що він іще кілька днів ходив шовковий, зазірав у очі й витирив пил з усіх полиць, що були в хаті.

5

Тюрма вчить відразу поділяти людей на безпечних і небезпечних — подивись, зроби висновок і тримайся його. І цей чоловік, який так полюбляв сині джинсові сорочки, був небезпечний: щойно вийшов з машини, як Лилекей відразу відчула на собі швидкий оцінювальний погляд — пробіг оком, зафіксував і зберіг. Так само й вона — побачила, натужилася, відчула ціль: він!

Щоправда, цього разу інстинкт схибив — це був не Дяченко Олег Тарасович, а його товариш, але щодо безпеки й характерного пробивного погляду все було правильно — міліціонер. А другий студент... Олег був наче котик — маленький, пухнастий, жодної безпеки від нього не випромінювалося.

Вона тоді так втомилася, що вирішила кілька днів відпочити й придивитися до нього — якувати цю ціль? Тут же інша держава, може, її потім шукатимуть й оголосять у розшук? Як тоді перетинати кордон? Щось зсередини підказувало, що можна й кордони обійти, якщо трохи подумати й вивчити звички тутешніх звірів. Але втома далася взнаки — Лилекей вирішила трохи почекати з останнім боргом — заслужила.

Вона була довго в дорозі, погано спала, часто нервувалася — ще й спина боліла, як скажена. Невже така вона, старість? Ледь доїхала, а потім тикалася по селах з адресою на папірці, бо майже не розуміла, що їй кажуть місцеві — де те Первомайське, де той Первомайськ? А де Першо-якось-по-іншому? Ледь останні ноги не стовкла, поки знайшла спочатку велике селище, а потім це, маленьке, на кілька будинків, у якому жила одна велика родина.

І чого вже там, була ще одна причина, з якої вона досі вичікувала. Навіть дві. Друга ледь діставала до столу, але керувала за ним так, ніби все навколо було їй по коліно. Анжеліка відразу припала до душі — з нею було водночас і шухерно, і спокійно. Таку побачиш — захочеш або оминути, або прихистити, а тут вийшло якраз навпаки — і не оминеш, бо без неї тут нічого не відбувається, і не захистиш, бо вона сама лізе усіма опікуватися.

Лилекей на зонах стикалася з татарками — то були мовчазні та злі жінки, які трималися осторонь, як і вона сама,

тому вирішила не перечити — татарка так татарка, вони тут не дуже розбираються, хто звідки. Ну й добре. Головне — менше базікати, а тут завжди є кому підписатися.

От доколупався вчора на вечері до неї тракторист Альоша — спитав, як по-татарськи буде пиріжок — чебурек, правильно? Вона за звичкою промовчала, але Анжеліка відразу на нього: «Чебуреки по-їхньому чебоксари, пойняв, чебурашка?» І він, схоже, збагнув, а от Лилекей — ні.

Вона половину життя провела, не дуже розуміючись на тому, що відбувається поруч, а тут був зовсім інший світ, інші правила. І мова теж інша, вона ніби якісь слова розуміла, але уривками, а якщо вже говорили швидко — зовсім нічого, тільки по реакції оточення розуміла, який вираз обличчя робити.

От лежить, наприклад, сьогодні Анжеліка на своєму дивані, курить, дивиться телевізор і розмовляє з собакою Нюсею. На екрані показують якийсь великий дім, усі ходять у довгих білих сукнях, навіть чоловіки, а на головах у них такі хустини згорнуті, зовсім як в Альбіні колись. Анжеліка й каже собаці: «Ти уявляєш, оце все пілососити і замітати нахуй? Я їбала такі площадя». А потім як почне сміятися, що тільки встигай підтримувати, а то образиться.

І так щохвилини — Анжеліка любить товариство й постійно розмовляє: «Гюля, осьо диви», «Де ти, Гюля, шорхалася?», «Дай папіроску, в тебе в роті у полоску», «Табаку лишилося з гюлькін нос». Тому, коли було треба подумати, Лилекей ішла на вулицю й сідала на лавку. Курила спокійно, мовчки й міркувала.

А для компанії в неї був собака Конак, для нього вона з кухні кісток набере — той відразу й біжить. Хороший

собака, чемний. І по-чукотськи розуміє, вона тихенько з ним розмовляє і радиться теж тільки з ним.

Тема розмови тільки одна — як їй бути з товаришем Дяченком? Придивилася до нього, й стало навіть шкода — така велика в чоловіка родина, а він за все відповідає, навіть за тих чотирьох рабів, які в дальньому сараї сидять, пристебнуті ланцюгами. Мабуть, це в них СІЗО таке, для своїх, які провинилися, але до тюрми їх не хочуть здавати.

Так подумати — правильна поведінка, всім би так розбиратися між своїми. Годувала тих тільки Анжеліка, але Лилекей якимось стало цікаво й вона простежила за карлицею — куди ж та ходить з каструлею і хто там гримить і плаче за стінами? Визирнула з-за рогу — побачила в щілину людей: молоді хлопці, лежать на сіні біля стіни. Задовольнилася інтерес і пішла собі — їй це не стосується.

Ну, і перша причина зупинки, у якій можна зізнатися Конаку, — хазяйський син. Вона як почувала, що його звати теж Андрієм, ледь не очманіла. Це ж треба! Він дуже відрізнявся зовні від її Омрина — різна статура, інша кров. Але він теж мав довге волосся й не дуже часто його мив. А за кілька днів придивляння щось і в очах його теж стало нагадувати їй одного маленького хороброго хлопчика...

Вона спитала в Анжеліки, де його мати, й почувала у відповідь довгу історію, з якої вловила таке — в переказі карлиці та Оксана виглядала вкрай не вигідно — і не любила чоловіка, і багато про себе думала, і ходила бозна-куди, бозна з ким. А потім поїхала кудись, а малого Андрія дід Тарас їй тоді не віддав, бо домовився з мусорами, а ті позбавили Оксану батьківських прав.

І знову стало шкода того Олега... Лилекей жила тут днів з десять і все ніяк не могла зрозуміти, як їй бути з борж-

ником. Про всяк випадок розглядала варіанти — де лежить зброя (у великій хаті, в залізному ящику), коли він буває один (тільки коли спить на другому поверсі, поруч із кімнатою свого батька, у них спільний балкон) і що він взагалі за людина.

Чи то через спокій, який її зненацька спобіг у цьому селищі, чи то через ставлення до Андрія, але Лилекей почала думати, що, може, й досить з неї боргів. Та потім сталося те, що повернуло її до шляху. В день, коли вони хоронили діда, вона раптом почула, як Олег згадував те саме полювання, і стара ненависть швидко пододала час і відстань, повернувшись і взявши кермо до своїх рук.

Могла б — там би й сплатила той борг. Важкою каструлею б і сплатила. Та тюрма навчила ще одного інстинкту — ніколи не сваритися при свідках чи тих, хто може бути проти тебе. Тому тоді вона втрималася, мовчки виконувала вказівки — те принеси, це збери — і тільки й думала: чого це ти розслабилася, жіночко?

Ти стільки років ішла на захист своєї дитини, так захисти її — ось він, останній з винних у тому, що Омрин так і не вийшов ніколи з чорної води. І саме вода й навела її на ідею — що їй зробити та у який саме спосіб.

6

Берег із цього боку був високий та скелястий — річка стрибала серед каміння, не зупиняючись. Кілька хвилин тому зверху показався човен, у якому купа рафтерів у різнокольорових шоломах лупила по воді веслами, намагаючись триматися річища. Побачивши людей на березі, вони щось прокричали, але було не розібрати, що саме. Мабуть, вітали.

Андрій провів їх очима, щиро шкодуючи про те, що не може помінятися місцями з кимось у човні.

На потоці вчилися брати Коновці, які на канікулах вносили туристичні групи на сплав, їхній родині належав бізнес у Мигії — рафтинг, готель, два мікроавтобуси. Коли святкували закінчення сесії, брати запросили Андрія доєднатися до них — ціле літо попереду, та й скільки тут йому їхати, все ж поруч! Барвисто описували сплав, особливо налягаючи на описанні молодих туристок, які так лякаються рафтингу, що постійно потребують чоловічого плеча.

Та де там — Андрій навіть не спробував і натякнути татові про цей варіант. Хто б його відпустив? Ні, прокидайся о шостій, роби те, що накажуть, і навіть не мрій про відпочинок. А після того як згоріло ближнє поле з пшеницею-шестипаловкою, тато наче здурів: то напиши листа в редакцію, то скаргу до прокуратури, а між цим ще полагодь телевізор, з'їдь у місто до Сергія, віддай йому особисто пару курей та запитай, чи пам'ятає він про нашу справу.

І так щодня. Андрій вже ненавидів канікули й навіть мріяв про повернення до інституту — там його тато не дістане, там можна буде зачинитися в кімнаті й спати стільки, скільки хочеш, наплювавши на пари, на поле, на міліцію, на прання та на весь цей світ, у якому кожному щось від тебе треба!

Коли помер дід Тарас, Андрію було сумно, але, чесно кажучи, напівшишки. Шкода діда, але ж він давно вже не той, який був. Спочатку хіміотерапія, потім інсульт — він лежав на балконі мовчазною колодою, що не реагувала на жодні зовнішні подразники, головним з яких була Анжеліка. Той дід Тарас, якого Андрій пам'ятав, цих нескінченних теревенів би не слухав — він ніколи не мовчав, якщо щось муляло. Не та порода.

І розумілося, що рано чи пізно дід згасне, єдине — так, щоби не сьогодні й не завтра. На похороні п'яненко́ий тато щось почав розповідати, аби Андрій готувався приймати справи, та він тільки хитав головою на знак розуміння, думаючи про своє. Їхав додому на канікули — відіспатися, трохи заробити й нарешті завалити дочку сільського агронома Луцика, Олю, яка щороку кращала й у вересні вже їхала в Одесу, бо вступила там до академії будівництва та архітектури, це був останній шанс! Їхав і приїхав на похорон.

І тепер з'ясувалося, що не останній... Андрій через силу відірвав погляд від ріки й повернувся наліво, де слідча група робила огляд місця, з якого завжди рибалив тато. Позавчора він на зорі пішов і не повернувся, а вчора ввечері тіло знайшли кількома кілометрами нижче, прибитим до берега. Саме що прибитим — Андрій, як побачив його, ледь не зомлів.

Так було завжди — якщо хтось тонує у річці, то після скель його знаходили порядком оббитим, гостре каміння й швидка течія свою роботу знали. Та зазвичай це стосувалося десь там когось. Але не тата, який за всіма звичками мав піднятися з носилок «швидкої допомоги» й суворо спитати, а чи з'їздив Андрій у місто по пральний порошок. Не з'їздив. І не питає вже.

Двоє міліціантів кволо копирсалися в прибережній гальці, над ними стирчав дядя Серьога й на щось вказував рукою. Треба йти до них — Андрій дав собі уявного копняка й рушив берегом, намагаючись умовити когось із представників вищих сил — досить уже з нього цього страшного сну, дайте вже прокинутися, він зробить усі висновки й зміниться, тільки анулюйте все це!

Сергій мелькома глянув на нього:

— Ну шо ти, малий? — і не дочекався відповіді, далі вглядався в кам'яний берег, зовсім як американці в кіно, коли питають «How are you doing?».

— От не вірю, — сказав він чи то міліціонерам, чи то сам собі, — сорок, блядь, років чоловік ловить тут рибу, а потім підсковзується і падає, причому потилицею вперед!

— Ну, так, може, випивав накануне, — миролюбно підказав йому старший з міліціонерів, товстий дядько з вусами, у мокрій від поту форменій сорочці.

— Випивааав? — нервово перекиривив його Серьога. — Та як з вами можна тверезим ходити?

Міліціонер образився, але не здався:

— От я, бува, прокидаюся після удару, так у двері можу не пройти, так шатає. А тут же сльозько. Може, він і оступився.

— Та тобі лише б справи здихатися, на нещасний все списати, — махнув рукою Серьога, став біля води й почав крутитися на камінні, вочевидь, роблячи щось подібне на слідчий експеримент. В один момент його таки хитнуло на мокрому камінні й він, підковзнувшись, опинився у воді. Хитаючись, виліз й обматюкав усіх і все.

— От бачите, — обережно подав голос другий міліціонер, трохи старший від Андрія.

— Що бачите? — прокричав йому у відповідь Сергій. — Я ось бачу, що каменем по тім'ячку лусь, і кінці у воду — ось що я бачу. Шукайте камінь з кров'ю, яким його оглушили!

— Треба почекати, що експертиза покаже. — Перший міліціонер узявся за поперек і потягнувся. — До експертизи тут умисла не бачу. Якщо там кров покаже, що алкоголь є, тоді...

Серьога зібрався відповісти йому, й навряд чи це було б щось виважене та конструктивне, тому Андрій вирішив вдертися до цієї розмови:

— Може, це ті, хто поле?..

У них були вороги, не просто так згоріла експериментальна друга ділянка, а потім і ближнє поле! Хтось підбирався до них, але як знати хто? Ці дорослі думки його дратували — значно приємніше було б мріяти про Олю Луцик у білій сорочці або про рафтинг із заїжджими дівчатами.

— Не думаю, — відповів йому Сергій і похитав головою. — Не ті методи. Спалити, підгадять — да. А валити — це зовсім інше. Ладно, поїхали, тут уже глухо.

Повернувшись до міліціонерів, він гаркнув:

— Так, харош. Якщо це хто робив, він же не дурак, скоріше всього камінь у воду закинув. Поїхали, пацана до хутора докинете, йому готуватися треба.

7

Поховали поруч із дідом, на новому цвинтарі, за церквою. З одного боку, все було просто: всі, кого це стосувалося, самі дзвонили й питали, чи все так само робити, як і з дідом. Хрест поки дерев'яний? Портрет А4? Тоді дайте фото, з якого робити. І так далі — панахида в церкві, потім поминки вдома, продукти вже пораховані, тільки додати рівно вдвічі, бо людей очікується більше.

У сейфі Андрій знайшов карабін «Сайга», старі родинні фото, документи на хутір та всі наділи, плюс тридцять тисяч гривень й усього тисячу вісімсот доларів. І невідомо, скільки з цього належало виплатити зарплатнею за липень. Якщо це все, то справи в тата йшли так собі. Мали

бути десь банківські рахунки, але поки їх знайти не вдавалося.

Може, в машині? Андрій сів у татів джип, ледь просунувши в горлі клубок — все тут, здавалося, чекало на господаря й дивувалося, чого це малий заліз туди, куди йому не можна. Витерши нарешті сльози, надибав у бардачку якісь старі незрозумілі накладні та акти приймання на елеватор — ані банківської картки, ані виписок.

З паперів випало старе чорно-біле фото — маленький тато на руках у молоді бабусі, дивно — навіщо воно йому було в дорозі? Андрій обережно поклав усе назад і зачинив двері — буду на нашій «ладі» їздити, хай «нісан» поки постоїть, охолоне...

На похорон пішли ледь не всі гривні — він ні з ким не торгувався, мовчки віддавав те, що просили, лишень сподіваючись на порядність контрагентів. Дивно, як це слово з курсу економіки раптом сплигло... Краще б жодних цих слів не знати, краще б тато сплив відразу, виповз на берег і тепер, сміючись, розповідав друзям про те, як ледь не втонув у рідній річці. А вони б гучно реготали й налягали на горілку.

Та вони й так і реготали, і налягали — отець Григорій, здавалося, ще зранку був напідпитку, він хрестився по діагоналі, часом гикав, а у промові перейшов на таку старослов'янську, в якій жодного слова не розібрати. Але він справді сумував за татом, це відчувалося, тому Андрій вирішив не загострювати увагу на сумнівному стані священника.

Дядя Ігор прибув першим, перевірів усю підготовку до похорону, роздав вказівки Анжеліці й Олесі, бо йому не сподобався стіл, коли діда поминали. Це роздратовало обох жінок, але Андрій не переймався — Ігор усе ж таки ховав у Миколаєві наповажніших людей, кому, як не йому,

знати, як це правильно робиться, у похоронах же теж є нові модні віяння — нехай керує.

А от дядя Серьога знову заявився зі своїм мордатим прокурором, і цього Андрій уже не стерпів.

— А цей тут нахера? — прошепотів він міліціонеру, відвівши його вбік. Але той удав, ніби в такий спосіб зробив усім послугу:

— Ти шо, гониш? Достойний чоловік на похороні, місцеві підохуїють, слідаки напружаться — прокурорський контроль же, поняв?

— Та який контроль? Вони ж сказали — все по експертизі будуть вирішувати.

— Угомонись, ніякої експертизи вони не ждуть. Що вона покаже — рани по всьому тілу, був у воді. Все. Справу порушити можна, тільки якщо надавити.

— А він надавить?

— Подивимось.

Сергій узяв Андрія за плече й заспокоїв:

— Ти не кип'ятись, така людина приїхала, удруге причому, нехай той, хто поля палив, нервується тепер, поняв? Я взагалі пропоную в кінці баньку затопити, коли всі звалять, сядемо втрюх, пом'янем, покалякаємо, що й до чого. Ти басейн не спускав?

— Та яка баня? — Андрій скинув з плеча руку й повернувся йти, але міліціонер його вхопив, розвернув до себе й продовжив:

— Що ти кіпішиш, люди дивляться! Ти мені краще скажи, шо тут цей хер ловить? — і вказав на худенького чоловіка з лисиною, на яку він зачісував чорне волосся, зовсім як декан факультету агротехнологій на прізвисько Гітлер.

— Поняття не маю, хто це.

— Цей хер з Миколаєва, з газети, по криміналу пише, Ройтман його прізвище. І раз він тут — значить, по ділу. Ви що, писали йому за поля спалені?

— Не знаю, — збрехав автор листа до редакції «Південної правди» й з другої спроби пішов-таки від Сергія. Після того як привезли тіло й поставили труну для прощання з небіжчиком на лавку біля будинку, кореспондент Ройтман знайшов його у натовпі. Дав візитівку й сказав, що редакція вирішила описати їхню історію, бо це очевидний рейдерський напад.

Запропонував зустрітися за кілька днів, розкланявся, смішно метляючи зачесаним на лисину волоссям, і десь зник. Ані в церкві, ані на цвинтарі Андрій його не бачив, та й не до того було — дядя Ігор привіз красиву чорну труну зі справжнього дерева, тоді як Анжеліка замовила звичайну, червону, обтягнуту тканиною — як у діда, і вони гучно з'ясовували, чия краща.

Довелося втручатися — у церкві батька переклали до дорогої, чорної, а червону Ігор погодився забрати собі, але зла Анжеліка домовилася з батюшкою, що домовина полежить у нього при церкві, наголошуючи, що вона може знадобитися, якщо й далі так піде.

Перцю підсипав Серьога — на цвинтарі він виперся казати промову після Ігоря та священника. На правах старого друга розповів про студентські роки покійного, про його перші кроки в бізнесі, згадав діда з бабкою, а потім нащось зачепив історію з мамою. І ще наголосив на тому, що тато останнім часом постійно казав — «задохера похоронів».

— От накаркав же ж, — погодилася з ним Анжеліка й голосно заплакала.

І все це гамузом було якось занадто — надто гучно, надто театральнo, надто не про тата. Андрій би краще лишився біля могили — посидів би в тиші, дещо згадав би, дещо розповів, але ніхто сьогодні спокою йому не давав: весь скорботний колгосп поперся до них на поминки, а його з двох боків тримали під руки Олеся з Ігорем, і кожен промовляв свої дурниці. Це стереорадіо працювало безперервно.

На додачу йому ще й випало сидіти поруч із Серьоґою — за дивною логікою всі, хто був на попередньому похороні, всілися на ті самі місця, а ті, хто з'явився тільки сьогодні, розмістилися десь на дальньому периметрі. Тільки Андрію довелося зайняти чільне місце, де нещодавно сидів батько, і це лише додавало суму.

Ігор скерував наливати по першій, і Серьоґа плеснув в усі чарки, які бачив, — по повній, з гіркою. Андрій не любив горілку, пиво — інша річ, але на поминках пиво не допускається. Розпорядник щось казав, а він дивився на келишок у руці й думав, чи не спробувати замінити вміст на мінералку? Ні, міліціонер помітить, не схвалить, ще й виставить його перед гостями маленьким хлопчиком, який пішов не в батька. Гарзд, буде як буде — і він махнув у горлянку все, що налили.

А далі було вже все як звично: трохи посумували, набрали градусу — і пішло-поїхало. Спочатку на вуха сів Серьоґа, який усе не заспокоювався через того Ройтмана: «Преса тіки підніме ціну питання, коси це діло», — нашіптував він Андрієві. А за хвилину вже гучно розповідав усім, що не міг тато сам упасти: «Олег всю дорогу там рибалив, усі донки-македонки», — після чого урочисто обіцяв знайти вбивцю й навіть хрестився, чим викликав схвалення отця Григорія.

Щоправда, останній уже кволо реагував на те, що відбувалося, часто повторював: «Грішний? У пекло!» Андрій наказав Анжеліці слідкувати, аби священник не зганьбив поминки, наглядавши за столом.

— Так, батюшка, — підхопилася вона, — давайте я вам холодне покладу, бо щось ви не їли, — після чого годувала його з ложечки, наче дитину, і виглядало це дуже кумедно.

А Серьога знову налив у весь доступний порожній посуд, встав і зацокав виделкою по келиху, аби всі змовкли.

— От Олег не любив ту історію, та я розкажу. По стройотряду вони два літа шабашили на Чукотці, ну, по молодості. Він з корешем своїм... До речі, той теж... недавно... Ладно, короче, вони з чукчами пішли на охоту, на моржа, так у тих старший звалився з човна, а інші почали його веслами добивати, ну заведено так у самоїдів.

— Їбууться в печке пірожкі, — відізвалася Анжеліка, вона так нагодувала батюшку, що той вже спав, поклавши голову на стіл, між тарілок.

— Так Олег хотів було цього ескімоса рятувати, вже куртку скинув, а дружача його удержав, тому що там літом ніхто не впливає, так холодно!

— І що? — перелякано спитала карлиця. Вона притисла свої маленькі рученята до грудей і подивилася на Гюлю, яка сиділа поруч, — чи та теж перелякалася?

— Шо-шо! Той самоїд — все, наглухо, а вони ледве звалили звідти, там уже справу завели. В Олега дето фото є з того дня, показував нам. Андрюха, зганяй у спальню, принеси!

— Не хочу, — рішуче відповів йому Андрій і подумав, що треба йому теж поїсти, бо зрання бігав у справах і зараз горілка його просто вб'є. Він ухопив куряче стегно й почав угризатися в нього зубами, зло поглядаючи на міліціонера,

який драгував його все більше. І якби тільки він, усі присутні ніби взяли собі за мету остаточно довести крайнього Дяченка до повного сказу.

Той мордатий прокурор у відповідь розповів власну історію — як у нього в попередньому районі двоє на полюванні вирішили вкрасти вночі вулик з медом, причепили той до «круїзьора», потягли, а тут собака прибіг й давай гавкати. Тоді вони по газах, а собака все не відстає. І тільки зранку вони зрозуміли, що в темряві причепили замість вулика собачу будку й тягли її за собою кілька кілометрів по полю.

Тут уже засміялися навіть ті, хто пам'ятав першопричину зібрання й дотримувався скорботи. Гості були у захваті — такі цікаві історії почули, вони їх точно переказуватимуть далі, пишаючись тим, на якому достойному і цікавому похороні були, скільки всього почули.

Випили ще, за покійного, який любив полювання. Андрій зненацька зрозумів, що агроном Луцик, який сидів напроти, двоїться в очах. «Щось мені вже досить», — вирішив він й узяв ще одне стегно, хоча їсти вже зовсім не хотілось.

Ігор із прокурором вже зговорилися поїхати наступного тижня разом на кабана, розпорядник обіцяв, що домовиться з егерями, що тут неподалік є колишня обкомівська, а нині губернаторська точка, а він там усе вирішить. Серьога радісно підхопив цю ідею, запропонувавши взяти з собою Андрія, а потім догуляти тут, на хуторі, у бані.

— Господи, — сказав хтось поруч, і це так перегукувалося з тим, що відчував Андрій, аж він трохи протверезів. З'ясувалося, прокинувся Григорій — роздивляючись навколо, він тримався обома руками за припухле червоне обличчя.

— Як мене звуть, що я тут роблю? — спитав у радісного товариства розгублений священник.

— Це точно, — погодився з його думкою Андрій і встав. Він відчував себе переповненим стаканом, у який останніми днями кожен плескав своєї отрути, і тепер цей коктейль пішов піною. Так само як усі тостуючі, він постукав ложкою по склу, дочекався сякої-такої тиші й гучно промовив:

— Так, валіть нахер. Щоб я вас тут не бачив. Ні-кого! — додав він, щоби ніхто раптом не вирішив, що його це не стосується.

8

Леся Андріївна, щоб її ведмідь задрав, учора на кухні всілася на табурет, куди Лилекей за хвилину до того поклала свої окуляри — замацала їх, вирішила протерти хустиною, та хтось відволік. А потім обернулася, а на окулярах уже Олеся сидить і так важко дихає, наче щойно народила.

Як з'ясувалося, хазяйновита Анжеліка мала запас зі старих окулярів — лишилися від Тараса, Сави, ще когось із колишніх робітників, навіть дитячі були. Все це вона тримала у себе в коморі й швидко побігла туди, щойно Лилекей закінчила горлати на кухарку, видавши купу незрозумілих присутнім слів, у яких незграбні жінки порівнювалися з найогиднішими мешканцями тундри.

Притягнула весь кульок, надягала на подругу по черзі й дивилася, чи добре буде. У жодних з них Лилекей не почувалася так вільно, як у своїх, але зовсім без окулярів було ще гірше, тому зупинилася на тих, що носив дід Сава, щоправда, вони з неї спадали й узагалі були старі, покоцані — одна дужка трималася на синій ізоляції, некрасиво. Та краще так, аніж ніяк.

За попереднім планом та, яку звали незрозумілим, але красивим ім'ям Гюльчатай, мала бути вже далеко — вона простежила за Олегом, який кілька разів на тиждень ходив на річку пішки, брав із собою тільки Будьоного, щоб він не брехав на зорьці. Та той все одно наостанок гавкав на весь двір, для порядку.

Напередодні Лилекей пішла за ними, тримаючи дистанцію, і довго споглядала за тим, як Олег стоїть на березі, закинувши вудку до води, що неслася зліва направо. Здавалося б, ну яка риба на такій швидкості клює? Та він знався на рибальстві — за годинку насмикав повний кульок та пішов додому.

Увечері Олег знову почав збирати своє приладдя — ну, що ж, сам вирішив свою долю. Наступного ранку, коли ще навіть Будьоний спав надворі під лавкою, Лилекей вийшла через задню хвіртку й почала спуск до ріки. Якщо навпростець, тут було недалеко.

Пройшовши вздовж чорного поля, вона вкотре дивувалася з цих людей — ну як можна випалювати те, що їсте? У чийй голові могла з'явитися така дурна ідея — знищувати хліб, з якого тут всі жили? Це все одно що вбити всіх оленів або перетруїти геть усю рибу в затоці! Ні, не зрозуміти їй цих людей. Уже ніколи.

Лилекей затаїлася трохи нижче за течією, серед дерев, які росли біля води. Олег з'явився, коли вже було майже світло — літо в них хороше, довге, тепле, іноді аж занадто. Останній з пасажирів Омринового човна став на березі, розклався, посцяв у воду, що за розумінням Лилекей було якось неправильно, а потім закурив і закинув вудку в річку.

Берег був увесь усипаний камінням від скель, і Лилекей знала, що з ним робитиме. Вона навіть не буде пробувати

підібратися до колишнього студента зі спини — собака помітить, а такий компанійський пес, як Будьоний, не змовчить. Тому вона зайшла у воду й почала спокійно вмиватися. Олег не міг її не бачити, але вона дивилася вниз і старанно вмивалася холодною водою, від якої відразу звело всі зуби, що ще трималися щелеп.

Піднявши голову, ніби зненацька побачила Олега, який з вудкою в руках дивився на неї. Помахала йому рукою, він так само відповів. Тепер вона підійде, ніби привітатися. Господар усміхався, дивлячись, як наближається та, що мала б зустріти його багато років тому. І не було б тоді ані хутора, ані машини. Тож радій, студенте, тобі тоді пощастило, подивимося, як піде зараз.

— Оце я розумію, оце фізкультура і, як її... гігієна, — обізвався Олег, усе ще усміхаючись. «А з зубами в нього теж не все в порядку», — відмітила Лилекей, підійшовши й мовчки ставши поруч.

— А я от тут уже багато років ловлю сазана, карася, коропа, — пояснив він і подивився у воду.

Кілька хвилин Лилекей спостерігала за ловлею — дочекалася рибини, яку Олег, нахилившись, зняв із гачка й поклав до пакета. Зав'язав його, аби риба не вистрибнула, потім наживив грудку корму й лише тоді випрямився, щоби знову закинути вудку. Оце і був шанс — він був невеликого зросту, але їй потрібно вдарити згори вниз, так буде сильніше.

Остання в житті Олега Тарасовича рибина клюнула за кілька хвилин. Він нахилився, Лилекей підбрала великий камінь, ступила пару кроків і, широко розмахнувшись, ударила його по потилиці. Бризнула кров, він йойкнув і завалився, але вбік, уздовж води. Довелося перетягати його

у річку. Потримала голову обличчям униз, насамкінець він ніби оговтався й почав відбиватися, але важка Лилекей впоралася. А Будьоний як бігав собі неподалік, так і продовжував нарізати кола, ще й пирхав у захваті.

Важко дихаючи, потягла тіло глибше й штовхнула на бистрину. Виповзла на берег і кілька хвилин відсапувалася. Подивилася навколо — нікого, навіть собака десь завіявся. Все, справу було зроблено — останній борг у її житті сплачено. Але ніякого захвату вона не відчувала — щось муляло, крізь холод у кінцівках і калатання серця, яке знало наднавантаження.

Де радість? Її не було, замість того стара жінка відчула якусь щемку порожнечу, ніби остаточно випустила з рук щось дороге й важливе. Щось омріяне. Вона вийшла на берег, пошукала очима тіло — воно вже зникло за поворотом річища. Закинула у воду закривавлений камінь, який усе ще лежав біля пакета, і пішла до хутора.

Ні, все ж таки треба було його брати відразу, як приїхала — ввечері десь увіткнути ножа під ребра, й усе, а тав вине¹, хлопче у штормівці, прощання трохи затягнулося, але мама все зробила, як і обіцяла. А так, щоразу стикаючись на хуторі з боржником, вона його вже наперед жаліла.

Так, досить уже цього — краще поміркувати, як бути далі. Їхати сьогодні? А якщо хтось здогадається та якось пов'яже ці події? Годі її шукатимуть? Добре, вони не знають справжнього імені, але ж вона досі не бачила тут людей, схожих на неї! Виходить, її знайдуть — на вокзалі або кордоні, заарештують, і здрастуй, зоно. Знову. Ні, цього не можна допустити ні в якому разі. Тільки не вона, тільки не тепер.

¹ Прощавай (*чукот.*).

Дорогою Лилекей дійшла ще одної думки — на квитки потрібні гроші. Можна вкрасти, вона знає, де карлиця тримає свої набутки — в залізній коробці від печива, під диваном, поруч із якимись старими паперами, згорнутими у трубку. Тільки от Анжеліка тут ні до чого. Звичайно, можна потім повернути гроші, продавши вдома частину піску, і надіслати, але так теж можна й спалитися.

Отже, треба почекати — їй уже винні зарплатню за липень, це двісті гривень. Усі свої запаси вона давно вичерпала, навіть хороші цигарки скінчилися. Добре, хоч Анжеліка видала стару дідову люльку й пакет тютюну — вони його ростили в теплиці, тож Лилекей знову курила люльку, як колись, тільки в них тут вони були трохи інакші.

Якщо вона правильно розуміла, двохсот гривень на квиток не вистачить. Значить, доведеться ще трохи попрацювати. І якимось чином рішення заспокоїло її — вона нікуди не їде, вона втомилася й можна нарешті посидіти на одному місці, яке, до того ж, їй подобалося. Обережно зайшовши на подвір'я з боку городу, вона перевірила Будьоного — на місці. І сіла штопати старі штори й працювала так до сніданку, коли мав повернутися Олег...

Минуло три дні, вона накрапала собі ще одну плямку на руку й остаточно вирішила, що поживе тут іще — можна перечекати до кінця літа, отримати гроші на квиток, а потім спокійно поїхати додому, якимось добереться. Та спокій був мінливий — почувши на похороні, що в Олега є фото з того самого дня, вона ледь досиділа до кінця.

Андрій його значно прискорив, влаштувавши скандал, — гості поспіхом збиралися, відводячи одне від одного очі. Присоромлена Анжеліка винесла надвір пару пляшок горілки з пиріжками, аби хоч попрощатися з усіма нормально, як тут

на балконі з'явився Дяченко-молодший з гвинтівкою в руках й оголосив, що зараз буде урочистий салют на честь батька.

Він тричі вистрелив у повітря, серйозно перелякавши тих, хто ще не поїхав. Дехто почав ховатися проміж машин, а той самий водій з мастями на руках запропонував його звідти зняти, та не встиг пояснити, в який саме спосіб — Анжеліка скомандувала решті їхати з двору, гукнула Гюлю, і вони побігли на другий поверх великої хати — забирати в малого зброю, поки він ще чогось урочистого не накоїв.

Андрій сидів на батьковому ліжку й плакав, поклавши голову на руки. Біля його ніг лежав пістолет і купа фотографій. Карлиця обійняла його, жестом голови вказавши на гвинтівку, що лежала на подушці. При ближчому огляді з'ясувалося, що це автомат, такі були на зоні в охоронців зовнішнього периметра — серйозна річ, не пукалка. Тільки ріжок менший — мабуть, стріляє одиночними. О, так навіть краще!

Трохи подумавши, Лилекей засунула його під ліжко, пістолет поклала до кишені й підійшла до них. Андрій щось бурмотів незрозуміле, Анжеліка гладила його по голові й казала: «Тихо, тихо, вони вже всі пішли, все буде добре». Все правильно вона робила — потрохи хлопець почав заспокоюватися, і за кілька хвилин завгоспка повела Андрія до його кімнати, наостанок вказавши: «Поскладай всьо у той шкаф залізний».

Вона і посклала — все, окрім одного фото й автомата, який лишила під ліжком, — скаже, що забула. Про всяк випадок перевірила, чи порожній патронник, а магазин витягла й сховала в іншому місці — засунула під шафу з красивим посудом.

Потім спустилася до кухні, прибрала те, що лишила їм у спадок Леся Андріївна, а посуд мити та не любила, отже, Лилекей довелося вимити геть усе. Посеред цього прийшла

Анжеліка, запропонувала допомогу, та де їй, маленькій, упоратися з цими тарілками, чарками та високими полицями?

Лилекей сказала, що все зробить сама, вислухала слова вдячності, серед яких уже розуміла фрази на кшталт «Зая моя дорогая» та «Шо б я без тебе робила?», й відпустила карлицю спати. Їй не терпілося закінчити всі справи й нарешті дістати з кишені фото, на якому Омрин стояв біля човна, а дурний південний вітер куйовдив його довге чорняве волосся.

Того, з гуртожитку, на картинці не було, проте Олег, Тюттін та малий оленяр (як же ж його звали?) стояли на березі й усміхалися. Всі вони перебували в одному з вищих світів, Лилекей сподівалася, що хороший хлопчик там почуватиметься добре, натомість поганим дають баланду й примушують працювати на машинках з тупими голками, а на свята б'ють у душовій.

Її все це цікавило вже менше, ніж раніше. Що зроблено — то зроблено, а от побачити сина... Того дня, коли вона почала роздавати борги, могла ж узяти його картку! Та тоді вона була надто зла на Омрина, який мав би бути пильним і не лізти куди не треба. От і лишила фото на місці. І скільки разів потім — що в СІЗО, що в тюрмі, що на зоні — вона шкодувала про це! В усіх сусідок були якісь фото, й не дай бог комусь зачепити чи взяти їх, не спитавшись, — вбивали й за менш дурні жарти.

Коли повернулася в Тавайваам, шукала вдома — не знайшла, Лена з Русланом казали, що ніяких фото Юра їм не передавав. І тепер, коли жодних сподівань не було, отримати таку передачку! О, дякую тобі, хто б ти не був...

Вже була глибока ніч, коли Лилекей поставила останній стос тарілок у шафу, протерла стіл і вийшла на вулицю, не забувши увімкнути світло над лавкою й прихопити кружку

чифіру, що якраз добре настоявся, поки вона протирала посуд рушником. До неї відразу підбіг Конак, він сьогодні нажерся кісток, тому прийшов не по їжу, а привітатися. Просто довести, що він у неї є й прийшов підтримати — чомусь їй хотілося думати так.

Разом з ним явилися й Ньюся з Будьоним. Хоч Лилекей і не любила їх, але дозволила лягти поруч — нехай. Сьогодні такий день, що можна все, якщо обережно. Вона закурила люльку, дивлячись у ніч і відчуваючи ніжність, яка пережила зиму, що тривала багато років і нарешті почала визирати назовні.

Докуривши, вона витерла руки об поділ спідниці, щоби раптом не замацати картку, і нарешті дістала її. Підібравши відстань, з якої вона у Савиних окулярах могла роздивитися всі деталі, вона їла фото очима, помічаючи все до дрібниць — одяг, позу, човен. Час минав, гарячі літні зорі то зникали за невидимими хмарами, то з'являлися знову, а вона все дивилася.

А потім, ніби відчувши перше з важливих запитань, почала розповідати все, що пам'ятала, і так, як пам'ятала. Як вона прийшла до Теюттіна, як почала підбиратися до студентів, як опинилася в тюрмі і як вийшла звідти. І це була довга розмова, у якій ішлося й про сподівання перейти з Леною і її хлопцем через велику протоку, спробувати пожити в Америці. Хоча б спробувати, розумієш? І він розумів, йому все було цікаво — як це телефон тепер носять із собою і в ньому навіть фотоапарат є? Омрин такому би страшенно зрадів.

Вже і Будьоний загавкав, і Дзьоба прокинувся, скоро дід Семен прийде по корів, а Лилекей все сиділа, згадуючи старі слова й промовляючи їх усі. Аж поки різкий звук клаксона не розірвав тишу, висмикнувши її із затишної бесіди.

Собаки підбігли до воріт, хором визвіряючись на двох чоловіків у чорній формі, які стояли за воротами й дивилися на бабку, яка витріщилася очманілими очима на них, ніби побачивши живих людей вперше за багато років.

— Чуєш, бабуся, хто у вас тут за старшого? Ми з ордером, відчиняй, — сказав один з них, і Лилекей аж підкинуло.

Вони приїхали її заарештовувати — хтось зробив ту експертизу, про яку всі постійно говорили, і тепер міліція знає, що Олег загинув та хто це зробив. Вона хутко підвелася, на ходу сховала фото в кишеню спідниці й забігла до малої хати. Похапцем висмикнула з-під свого ліжка всі скарби — мішечок з паспортом, ніж, чорні окуляри, — покидала в полотняну сумку й вилізла через вікно.

Побігла мимо теплиць до бані, за якою і була задня хвіртка, як тут почула дикий крик Анжеліки: «Гюля, ти деее? Гюляяя!» Лилекей різко зупинилася й, діставши ножа, заправила його у рукав. Потім витягнула звідти, повернула до сумки й рушила до бані. І знов зупинилася.

Якби хтось бачив у цей момент її рухи, він би злякався — стареньку сіпало на два боки: вона то розверталася до будинків, то оберталася до них спиною, збираючись бігти звідси. Її ніби розривало на частини. З боку воріт почулося ще раз: «Гюююляяя!», і вона зупинилася. Якось зм'якнула, знову дістала ніж і побігла назад, тільки не до малої хати, а ліворуч, до господарського будинку, де вікна першого поверху були теж відчинені — бо літо.

Вона підняла спідницю, наче дівка на сцені, закинула коліно на найближче підвіконня й почала підтягуватися на руках. Не з першої спроби, але їй це вдалося. Жили на лобі натягнулися червоним, вона оголила три передні зуби у злому вищирі й нарешті залізла. У великій хаті теж були задні

двері, але вона їх сама вчора зачинила на замок — як це поєднувалося з відчиненими вікнами, вона не розуміла, але тут робили так.

Впала на руки, тільки-но подумавши, що могла б зовсім задурно заламати собі якусь кістку або зронити окуляри, підвелася й з усіх сил припустилася до сходів, а далі наверх. Стала на карачки, висмикнула з-під ліжка автомат, потім переповзла до шафи, витягла магазин, встромила його й подивилася на зброю вже іншими очима — де тут запобіжник? Як воно працює?

Не вистачало їй тут заплутатися в залізках. Сподіваючись, що вся зброя однакова, вона так само на карачках рушила до коридору, обережно відчинила двері на довгий балкон, що виходив на двір, і виповзла на нього. Був би він щільний, довелося б виглядати поверх поручнів, і тоді б її швидко помітили. Та між дерев'яних щитів були проміжки, в яких стирчали горщики з квітами — сама поливала, тому й знала.

Лилекей залягла напроти дверей так, щоби ноги помістилися у проїму, повільно просунула дуло під зелень, що звисала з горщика, лівою рукою трохи відсунула пагони й притулилася до прицілу. У щілину розміром з голову вона бачила подвір'я — ті двоє так і стирчали біля решітчастих воріт, а з нашого боку стрибали собаки, дарма маленька Анжеліка намагалася їх утримати.

У старому правилі реклося так: мусорів ображати не можна, собі дорожче вийде. Якщо вже з ними вирішувати, то тільки наглухо. І без свідків. Згори Лилекей бачила, що за воротами стоять дві машини — одна звичайна, маленька, проте друга велика, з решітками. У кожній сиділо по водію, а ще один кутив збоку від воріт, спершися на кузов.

Отже, їх як мінімум п'ятеро. Молода Лилекей спробувала б — позиція нагорі якраз дозволяла, але вона за це й сіла, бо поспішала. І в неї не було чужих окулярів, крізь які все пливе, в неї не булькотіло в грудях, не болів попереk і руки не тремтіли.

Анжеліка тим часом відтягнула Будьоного, Нюся пішла сама. Пристебнувши обох біля будки, карлиця повернулася до Конака, який від неї ухилився, захлинаючись лютим гавкотом. Та впіймала і його, доперла до товаришів, причепила до ціпка і повернулася до воріт. Тепер гавкіт не заважав чути, що в них там відбувалося.

— Я тобі, падла мала, оформлю непокору, — сказав той самий міліціант, що звертався до Лилекей. Виходить, він старший.

— А ти шо за хуй з бугра? — обізвалася Анжеліка, традиційно взявшись у боки.

— Ти, сука, як розговоріваєш при ісполненії? — розізлився той і потягнувся до кобури, що висіла в нього на поясі. Лилекей повільно видихнула й м'яко спустила курок.

Куля увійшла у твердий ґрунт під воротами біля його ніг, Анжеліка різко повернулася до балкона, а всі міліціонери миттєво зникли — хто за паркан, хто за машини, навіть водії попадали під кермо, хоча зверху Лилекей бачила їхні спини й за наявного бажання зняла б обох.

— Гюляяяя! — знову заверещала Анжеліка, перекрикуючи шалений гавкіт собак. — Забери в того ідіота ствол, я його зараз сама в'ю. Вони по тих, що у сараї, приїхалиииии!

Тааак. То ці люди приїхали не по неї... Лилекей поклатла автомат на підлогу, трохи подумала й закричала у відповідь:

— Все, забрала!

— Ну нарешті, бляха, прокинулася! — дзвінко зраділа карлиця, повернулася до воріт:

— Альо, контора, можете вилазити.

Звідти щось нерозбірливо відповіли, й Анжеліка закричала ще гучніше:

— Та яка допомога, не сци, вилазь! Бабай вже пішов!

І знову з-за паркану щось почулося, і знову не розібрали, що саме. Карлиця сплеснула руками:

— А звідки мені знати, хто ти? Ти документ показував, не? А коли в нас поля палили лиходії, я лічно вас викликала, ви тоді приїхали? То чого я зараз маю вас пускати, вдруг ви бандіти? Я зараз піду в хату, зателефоную вашому начальнику, Серьогі Щербуку, от вам попадуть, от попадуть!

Анжеліка справді розвернулася й пішла до великої хати — поважно, наче генерал на параді. Лилекей повернулася до спальні в такий саме спосіб, як і раніше, засунула автомат під ліжко, важко підвелася, вчепившись за спинку, і пішла вниз уже на двох кінцівках. Анжеліка стояла біля столика в холі, притуливши слухавку телефона до вуха. Мабуть, їй там ніхто не відповів, тому що вона тихо виматюкалася, кинула трубку на апарат й побачила нагорі Лилекей.

— Гюля, я їбу такі гастролі, де ти ходиш? Тут мусора приїхали, по тих, шо в нас там на карантині. Забрала в цього дебіла ствол?

— Він... спить... Мабуть...

— Так, а хто ж тоді? Наші всі ж у малій хаті... Ти? Ти шо, зовсім тютю, стара? — витріщилася на неї Анжеліка й почала підійматися по сходах, швидко перебираючи своїми маленькими й кривими ніжками.

Андрій дійсно спав, засунувши голову під подушку. Навіть відчинене вікно не спасало від важкого спиртового

духу, що висів у кімнаті. Анжеліка залізла з ногами на ліжко й почала лупцювати по укривалу:

— Вставай, зараза, вставай!

Андрій спробував сховатися від неї, але де там! Уже за хвилину очманілий хлопець сидів, притиснувшись до стіни, і намагався осягнути, що саме хоче йому пояснити гнівна завгоспка. Вдруге вона не повторювала, стягнула хлопця за руку з ліжка й поволокла до коридору. Лилекей ішла за ними, тримаючись віддалік. Ранкова процесія спустилася в хол і вийшла на вулицю.

Дотягнувши переляканого Андрія до воріт, карлиця гучно закричала:

— Альо! Ось господар, з ним і говоріть!

Проте малий мовчав, хитаючись, — схоже, він так нічого й не розумів.

Через кілька хвилин у воротах показалося обличчя того міліціонера. Він обережно визирнув, потім сховався, та згодом вийшов повністю й закричав:

— Хто, блядь, стріляв?

Подивившись спочатку на Андрія, потім на Гюлю, Анжеліка відповіла йому з викликом:

— Ну, я, а шо?

— З чого?

— З рота, сука!

— Я, бляха, визвав підкрєплення, щас вам буде і в рота, і в сраку!

— Та визивай кого хочеш, хай подивляться, шо ви злякалися двох бабок, одного алкоголіка малолетнього і двортер'єрів, — заіржала з натугою завгоспка, умовчавши про шістьох робітників, які, мабуть, ховалися в малій хаті, якщо, звичайно, вже не накивали п'ятами через задні вікна.

Сварка тривала кілька хвилин, міліціанти вимагали показати їм зброю, Анжеліка — документи. Нарешті ворота відчинили, той старший зайшов і показав Андрію папери. Потім карлиця принесла з будинку пістолет, міліціонер понюхав його й сказав, що все це херня, але забрав зброю собі.

Врешті-решт сюди зайшли всі — їх було семеро. Лилекей вже не встигала за швидкою говіркою: йшлося про якусь церкву, про якихось хворих і дозволи. Пішли до хати, де Анжеліка кілька разів набирала різні номери, але ніхто їй не відповідав. Всім гуртом перейшли до дальнього сараю, який Андрій відімкнув своїми ключами. Там біля стін сиділи два хлопці, вкрай занедбані й перелякані. Лилекей здивувалася — а де ще двоє рабів? Виходить, їх якось вивели з хутора, коли ніхто не бачив?

Обох звільнили, після чого відвели до великої машини, а на Андрія вдягнули наручники й посадили у маленьку. Старший все ніяк не заспокоювався й вимагав видати зброю, з якої по них стріляли, погрожуючи повним обшукком. Анжеліка просто кричала без зупинки, що стріляла вона, випадково, з пістолета, який тримала у кишені. На підтвердження цієї версії демонструвала всім дійсно велику дірку у спідниці й пропонувала міліціонерам її понюхати.

Вони від неї втомилися й були вже раді б звідси поїхати. Андрій сидів у машині, він так само очманіло роздивлявся навколо, обличчя його пішло червоними плямами, і Лилекей було дуже шкода малого, який тепер сяде за те, що вона вистрелила в землю. Збиралася вже зізнатися, та Анжеліка, ніби відчувши це, наказала сісти на лавку та, якщо в холі почується дзвінок, відразу кликати її.

Карлиця продовжувала кричати на міліціонерів, погрожуючи їм то Серьогою, то прокурором, який приїде до них

в баню, а вона йому неодмінно розкаже про витівки підопічних. Вони вже навіть не відбріхувалися — всі втомилися цього шаленого ранку, що настав на хуторі відразу після другого за останній час похорону.

Машини розвернулися і поїхали, Анжеліка щось кричала їм услід, погрожуючи крихітним кулачком, потім зачинила ворота й випустила собак. З малої хати повилазили Гуменні, з ними Альоша-тракторист, проте карлиця махнула рукою, не бажаючи їм нічого пояснювати. І то вірно — раніше їм треба було виходити й допомагати, сцикуни.

Завгоспка підійшла до лавки й подивилася навколо:

— Семен, мабуть, злякався. Корови мичать... Ніхто не дзвонив? — спитала вона, розминаючи в пальцях цигарку без фільтру.

— Ніхто, — відповіла Лилекей і дала прикурити.

— Приїхали, блядь, — сказала мала жінка, зіп'ялася поруч і заплакала, ковтаючи дим.

9

Подряпаний потяг місцевого значення прибув до станції Первомайськ-на-Бузі в обід. Він так нагрівся від ранку, що навіть відкриті вікна не рятували від спеки — занадто повільно рухався. Пасажири по дорозі відчинили у вагоні все, що відчинилося, і старанно ловили потоки повітря, обмахуючись при цьому хто чим.

Сидячи на боковушці колишнього плацкартного вагона, який тепер допрацьовував сидячим місцевим, Світлана пробувала вчитати тези, які накидала в попередньому відрядженні, — Соколов статтю не прийняв, сказав «фактажу

замало», але погодився подивитися потім — може, з того матеріалу щось і вийде.

А вчора зранку зателефонував і скомандував терміново вирушати сюди, бо в Миколаївській області в редакції нема нікого, кому б можна було довірити цю справу. Перекинув на пошту скан листа, у якому постраждалі, родина Дяченків, повідомляли про те, що тут відбулося звичайне рейдерське захоплення напередодні збору врожаю — із залякуванням і підпалами, тільки до пори невідомо, хто саме зазіхав на ділянки фермера.

А потім щось пішло занадто круто — за загадкових обставин загинув господар, як повідомляла місцева преса, було також заарештовано його єдиного сина за дивним звинуваченням у торгівлі людьми. Звівши все це до купи, головред вирішив, що може вийти непоганий нарис у стилі Дикого Півдня, і послав кого?

Дурних немає їхати в село — постійним кореспондентам подобається працювати в Києві, ходити на презентації, відвідувати фуршети й переписувати чужі пресрелізи. А для брудної роботи є практикантка, яка тільки три дні тому повернулася з Луганської області, де ледь заціліла. Казала ж на співбесіді, що готова на будь-які виклики? То на!

Перед тим як пірнути у нову справу, Світлана намагалася хоча б якось причесати попередню статтю. Фактажу йому замало? А як ти його набереш, якщо навіть фотокопра не дали — сама сфотографуєш, сама розвідаєш, сама напишеш. І зараз, між іншим, така сама ситуація.

А тоді вона майже тиждень ходила навколо незаконних шахт у тій Юр'ївці, розмовляла з роботягами в розливайках, жінками на ринку, аж поки просто на вулиці двоє

міліціонерів втягнули її до патрульної машини, відвезли до Лутугино, посадили на електричку й наказали ніколи сюди не повертатися, інакше наступного разу залишиться у копанці назавжди...

І весь післяреволюційний запал студентки четвертого курсу факультету журналістики кудись подівся — вона трусила всю дорогу до Києва, плакала й докоряла собі за боягузтво. Світлана Власної Мрії мала б вийти на наступній станції, перефарбувати волосся й повернутися до Юр'ївки, щоби закінчити розслідування, за яке можна було б отримати Шевченківську премію.

Мала б вивести на чисту воду всіх тих, хто покривав незаконне видобування вугілля — назвати імена, показати оперативні матеріали, навести докази. Усього цього вона Соколову не привезла — так, місцеві побрехеньки про великих бандитів, яким усе можна, та чиновників з правоохоронцями, які отримують з того свою частку.

Хоча певний фактаж було здобуто — сама фотографувала вантажівки на номерах, яких не існує в базі, та баки від пральних машин, у яких із тунелів вивозять вугілля. А ще могили тих, кого ледь не щомісяця там засипає обвалами. Вивчайте, хапайтеся за голову та надсилайте групу під прикриттям, з охороною і технікою, нехай все документують! А не дівчинку, якій...

Світлана зрозуміла, що просто ковзає очима по рядках, не вдаючись до суті. Повільно видихнула, повернулася на попередню сторінку, спробувала ще — дарма, все дарма. Схоже, вона з'їздила просто для того, щоби решту життя боятися машин, які спиняються поруч. Або... Або вона спробує зробити гарний матеріал з другої спроби — десь тут, серед гарячого степу, від якого вже плавився мозок.

Вийшовши з цього клятого потяга, вона, по-перше, напилася з колонки, трохи підбадьорилася, закинула луганські видруки до рюкзака й рушила до стоянки. Потрібний їй автобус на Чаусове очікувався тільки під вечір, тому вирішила взяти таксі. Біля парковки стояв жовтий «вен» з відчиненими задніми дверцятами — їх тримала вперта в підлогу швабра, а в кузові сиділи троє чоловіків і грали в карти, посьорбуючи щось жовте з великих дволітрових баклажок без наліпок.

Лишалось тільки сподіватися на те, що це лимонад, та біла піна, вираз облич і запах наштовхували на іншу думку — вони п'ють пиво. Крайній в'яло покосився на дівчинку з рюкзаком:

— Куди поїдем, дівчушка?

— Ви вже приїхали, — гордо відповіла Світлана й пішла далі — понад дорогою стояло кілька «жигулів», водії яких поглядали в бік вокзалу з характерною мовчазною надією. У Києві такі ходять і пропонують свої послуги, сподіваючись знайти пасажирів, далеких від реалій місцевого ціноутворення. А тут іще чекають мовчки. Або такі пихаті, що вважають за приниження штовханину на пероні.

На запит «хутір Вільний» найближчий водій скривив обличчя й через силу відповів:

— Та там дороги нема... Ну, сто рублєй, поїхали?

Ні, ну що ж це таке? Як не намагалася вона забути своє попереднє відрядження, але воно її й тут настигло!

Коли ще збиралася до Юр'ївки, київський таксист навів її на цікаву ідею — забажав сорок рублів до Хрещатика. Вона тоді довго намагалася пояснити йому, що рублів більше немає й не планується — є гривні й слід було би давно звикнути до цього. Той тільки відпирхувався, але, вийшовши

в центрі, вона одразу пішла до обмінника й купила триста карбованців.

Бо це ж такий прекрасний початок статті, такий яскравий нарис — непохитна, але стильна кореспондентка прибуває до червоного Донбасу, тамтешній таксист, зрозуміло, каже про рублі — вона погоджується, а у фіналі розраховується російськими рублями й гордо йде, поки той витріщає очі. Красиво ж!

Щоправда, в Луганську таксист назвав гроші «гривасями» й карбованці так і лишилися в гаманці — у зворотному напрямку її везла міліція, безкоштовно. Вона все одно вписала цю історію в нарис, такими деталями не нехтують, проте Соколов ці стартові абзаци й викреслив першими. Вона образилася, забула, а тепер — ти диви, казка стає билицею!

Тож тепер Світлана погодилася:

— Легко, — відповіла вона, всілася на заднє сидіння «жигулів» (леді не їздять спереду) й уперше за останні дні всміхнулася. Вже у гарному гуморі вона розглядала навколишні пейзажі — треба віддати належне, тут було красиво, особливо біля річки.

Дорога дійсно дедалі ставала гіршою, і вона раптом схамулася: це ж так очевидно — якщо тут така дорога, то і... Точно. Мобільний показував нуль рисок, зв'язок лишився десь там, біля залізниці, а вона так і забула написати мамі, що доїхала, що все в порядку. За маминою схемою координат доця і в попереднє відрядження їздила в складі редакційної команди, жила в готелі у Луганську і в неї все взагалі було тіп-топ. Ну, що менше знають батьки, то краще, деякі дитячі аксіоми працюють і в старшій групі.

Зв'язок з'явився тільки одного разу, коли вони виїхали на пагорб, з якого було видно церкву ліворуч і річку праворуч —

мальовниче місце. Попросила водія зупинитися, дістала фотоапарат, зробила пару пейзажних кадрів і написала повідомлення: «В мене все ОК. Доїхала. Дуже красиво».

Як і слід було очікувати, мама терміново набрала її, аби з'ясувати, що вона їла зранку, що саме вдягла й так далі, але щойно машина пірнула з вершини, rischi знову позникали — зв'язок перервався. Це навіть добре — друга експедиція вже починала подобатися їй більше за першу.

Водій не підвів — пригальмувавши на вершині чергового пагорба, він сказав:

— Он твій хутор, — і повернувся взяти гроші.

Світлана перепитала:

— Сто рублів, правильно? — і, дочекавшись схвальної відповіді, нарила в боковому відділенні гаманця ті карбованці: — Ось.

Вийшла, гупнула дверцятами й пішла до зелених залізних воріт, за якими було видно великий будинок з якимись меншими прибудовами.

Йшла весело, навіть задерикувати, а спиною чекала поклику й дочекалася, звичайно.

— Е, е! — закричав таксист, і гупнуло дверима. Вона обернулася з виразом показового здивування на обличчі — типу, що сталося, шановний?

— Це що? — Він гнівно мотилував у повітрі тією купюрою.

— Це — сто рублів, як ви й просили, — відповіла вона йому чемно й продовжила рух до воріт.

— Стоять! — не вгамовувався він, а Світлана йшла собі до воріт, за якими тим часом з'явилися якась бабуся з онучкою.

— Стояять! — почулося вже ближче, вона повернулася й побачила, як таксист швидко наближається з червоним обличчям і стиснутими кулаками. От цього у прекрасному

сюжеті не було, у гіршому разі передбачалася видача ста гривень і повернення рублів, але з неодмінною лекцією у вишуканому стилі, з патріотичним висновком і неодмінним каяттям винного насамкінець.

Світлана притислася до воріт і почала на шаленій швидкості пригадувати слова, які чула в Юр'ївці, — слова, які б мали зупинити нападника й довести, що вона не є здобиччю, а зовсім навпаки, може постояти за себе! Лиган? Ні, не лиган. Жлоб? Слова щось не підбралися, а таксист уже стояв поруч, дихав чимось із часником і тицяв у обличчя ті самі карбованці.

— Шо ти доїбався до дівучки? — Позаду почувся хриплий жіночий голос, у якому відчувалася впевненість і насмішка. «Нічого собі бабуся!» — подумала Світлана, а водій тим часом уже дивився через її плече й показував тим, хто стояв за воротами, ту саму купюру:

— Дала сто рублів, руських!

— Так ви сказали сто рублів, я й дала сто. Сказали б гривень, дала б гривень, — спробувала втрутитися до розмови Світлана, та цим тільки викликала чергову порцію обурення з боку таксиста.

— Я тобі, сука, щас... — він знову повернувся до неї, обдаючи часниковим духом, та не договорив, бо з-за воріт за неї знову вступилися:

— Мурчати дома будеш, дядя.

— Шо-шо?

— Сосі хорошо. Шо тобі не ясно, упіздень? Проїбався з грошима, отвічай.

— Тааак. — Таксист нарешті відчепився від неї. Кепка сповзла на потилицю, шофер остаточно осатанів, розвернувся, підбіг до багажника «жигулів», відкрив його ключем і почав там щось шукати, примовляючи при цьому:

«Щас, блядь, щас». Що він там намагається знайти? Якусь залізну запчастину, якою зараз почне її бити? Світлана вже сильно жалкувала про свій задум, місце якому було у красивому нарисі, а не наяву!

Притиснувшись до воріт, вона завмерла, дивилася на цього дядька й очікувала результату його пошуків, наче шурення, загіпнотизоване коброю. Десь неподалік надривалися від гавкоту собаки, дув приємний вітерець, вона лишень годину тому зійшла з потяга, сподіваючись на вдале друге у своєму житті відрядження, а тепер...

Цю жажливу паузу розірвав ще один жіночий голос, низький і грубий, їй було сказано: «Ану, подвинься», вона автоматично посунулася вліво, до паркану, й побачила дуло, що з'явилося серед решітки, на рівні її плеча. Потім поруч щось залізно клацнуло, і перший голос цілком миролюбно запропонував:

— Дядя, ти вибач, та ми сьогодні трохи нервні, так шо давай так — ти уйобуєш, а ми на тебе більше не обіжаємся. А то Гюля тебе стрельне, нам все одно вже, а тобі буде обідно. Правильно я кажу?

А коли Світлані здалося, що цього не може бути, до розмови знову втрутився другий голос, він сказав: «Пшол на хуй. Три-чотири». Подивившись на таксиста, вона побачила, як той зникає за машиною, пригинається, відчиняє дверцята, заводить свою тарантайку та рушає з місця так швидко, що здіймає клуби пилу. За кілька секунд «жигулі» зникли за поворотом — вочевидь, розвертатися він не зважився, бо в такому разі треба було б проїхати мимо воріт, ще й водійським боком до дула.

— Нічого, через Чаусове об'їде, — додала бабуся зі сміхом, Світлана повернулася до воріт й нарешті побачила,

що та якраз не сміється, а мовчки вішає на плече автомат. Сміялася... дівчинка. Якій... було років під сорок, якщо не більше, — це була ліліпутка, й вона сміялася так завзято, що ставало страшно.

— Так, Гюля, давай краще собак спусти, бо я оце уста-ла за сьогодні з людьми базарить, ідуть та йдуть.

Бабка, схожа зі своїм автоматом на персонажа якогось фантазмагоричного вірменського мультфільму, мовчки рушила, а ліліпутка спитала у скам'янілої Світлани:

— Так, а що ти в нашому Богополі забула? Ти не лякай-ся, в нас просто післявчора міліція була, а тепер всі забул-диги лізуть, думають під шум вокзалу щось украсти, бо всі потікали звідси.

— Я... — Світлана застрягла на цьому особовому займеннику, наче акторка американського кіно. — Я з газети, «Новини тижня», нам писав... — вона пригадала ім'я автора листа, — пан Андрій. Повідомив, що у вас тут рей-дерське захоплення, що вам поля спалили. Редакція мене надіслала, щоби написати про ваш випадок...

— Ха, — ліліпутка скривилася, — Андрія якраз і за-крили... Ладно, заходь. — Вона відчинила ворота й запу-стила кореспондентку у двір, після чого пішла до будинку, де всілася на лавку. Світлана рушила за нею, але тут звід-кись підлетіли собаки й почали на неї гавкати.

— Ша, Конак, — скомандувала бабка з автоматом і теж підійшла до лавки.

Тримавши рюкзак перед собою — так, щоб у разі на-паду собак можна було ним захиститися, — недавня паса-жирка потяга місцевого значення підійшла до них.

— Так а що у вас тут? — почала було вона, але ліліпут-ка її перервала:

— Сідай ото з нами, — і повернулася до своєї напарниці: — Так я ж ото кажу, що та наша гімнастка, Аліна, потім вийшла заміж на іностранця, ми його в Одесі надибали, полюбив її сильно. І забрав до себе.

— Ага, — погодилася з нею бабка, притулила автомат до стіни, дістала з кишені спідниці люльку й почала її розкурювати. Ліліпутка почала робити те саме, час від часу примовляючи: «Хороша та Аліна була», «Пощастило дівчині» і «Всі наші плакали».

Вони закурили, мовчки дивлячись на ворота, а Світлана ніяк не могла збагнути, чи не привиділося їй все це. І що тепер робити? Гаразд, можна поки приєднатися до розмови.

— А до якої країни? — спитала вона. Мама б не схвалила такого втручання до чужої бесіди, але, строго кажучи, мама б і в цій ситуації не опинилася — вона би просто не сіла до того зариганого вагона. І не поїхала б сама бозна-куди.

— Шо? — здивовано повернулася до неї ліліпутка.

— До якої країни відвіз її наречений? — якомога терпеливіше пояснила своє дурне запитання Світлана, вже розуміючи, що відповіді не передбачається. Але ж треба було якось з ними заговорити, тому вона не втрималася від продовження: — Я маю на увазі, що країни різні бувають, міг і до Іраку відвезти. Тобто не факт, що після цього життя її остаточно склалося.

— Дурнааа, — протягнула ліліпутка, випускаючи клуби диму, який видавався напрочуд смачним, і повернулася до своєї напарниці: — Красива, але дурна, — ніби винесла остаточний суддівський вердикт, що не підлягає оскарженню. Позаштатна кореспондентка вже не знала, як на це реагувати — чи то радіти «красивій», чи то образитися на «дурну»?

Так і хотілося видати щось різке, поставити цю хамлюгу на місце, та вони ж шойно її врятували від цього скаженого таксиста, тому вона спробувала полагодити цей діалог:

— Мене звати Світлана Дегтяр, я кореспондентка, ось моє посвідчення. — Вона нарила в гаманці новенький пластиковий прямокутник із дуже вдалим фото, яке зробила з кількох спроб, якраз для посвідчення. Якщо рахувати Юр'ївку, вона його показувала по роботі тільки втретє.

— Їбууться кошки на окошке, — відізвалася черговою шокуючою фразою ця крихітна жінка, взяла документ, довго роздивлялася з обох боків, потім показала сусідці: — Диви, Гюля, не триндить.

Та відізвалася вже звичним «ага», продовжуючи дивитися кудись перед собою й погладжуючи собаку, який підставив для цього живіт.

— Ладно, Светка, — повернула їй посвідчення ліліпутка, — давай знайомиться, ет саме. Я — Анжеліка, — це було сказано так урочисто, наче йшлося про особу королівської крові), — а оця баба — Гюльчатай. Знаєш про лічіко?

Світлана не розуміла, про що йдеться, але про всяк випадок кивнула, аби не порушувати хиткого балансу в їхньому спілкуванні.

Анжеліка витрусила люльку об лавку, почала розминати дрібку тютюну на подолі й сказала:

— А я ж, дівки, самого Гагаріна бачила, яко ото зараз Ньюсю. — Вона пхнула найближчу собаку носком давнього тапка — тварина відірвала голову від землі й повернулася спитати, чого це від неї хочуть.

— Спи, падла, вже тричі зранку жрала, нам би ото так, да, Гюля?

Жінка тільки похитала головою, а кореспондентка згадала ази позитивного спілкування, які викладали їм на другому курсі: людина завжди хоче говорити про себе. Хочеш її розговорити — питай про неї, знайди близьку тему й копай далі. Тому спитала, хоч це їй і було абсолютно не цікаво:

— Ух ти. А де це ви його бачили?

— Та у Чернігові, — з готовністю відповіла ліліпутка й солодко всміхнулася:

— Я сама з Ромодана, а туди до діда мене відправили. Ну, я ще зовсім мала була. — Вона засміялася, раптом зрозумівши підґрунтя цього вислову: — А дід в мене геройський був, орден Трудового Красного мав, уявляєте?

Тут Гюльчатай неочікувано зреагувала — визирнула з власних думок, повернулася до епіцентру розмови й грубо хихотнула.

— Що ти ржеш? — образилася Анжеліка. — От падлой буду, от тобі хрест. — І рішуче повернулася до Світлани, в такий спосіб показуючи, що недовіра подруги її образила й вона краще говоритиме виключно з кореспонденткою: — Семочки будеш?

Відмінниці не лускають насіння, але як вирішила поринути до звичайного життя — не жалійся. Світлана взяла жменьку, розгризла пару зерняток і вирішила, що достатньо з неї цієї преамбули. Подумала та спробувала перевести розмову до бажаного напрямку:

— Так а що у вас тут сталося?

Ліліпутка остаточно насупилися, сплюнула й відповіла:

— Дурне в нас тут сталося. Спочатку одне поле вночі згоріло, потім друге, потім дід помер, за ним син його, Олег. А тепер Андрія забрали, а всі роботяги повтікали.

Падли сцикліві, навіть за трудодні ніхто не спитав, через чорний хід повтікали, придатілі всі, блядь!

— А Андрій — це онук? Син Олега?

— Та да. Він тут ні до чого. Пацан на канікули приїхав, загорять і девок портить, а він деда схоронив, батька, а тепер його ще й прийняли. Ну куда це?

— Я завтра поїду до міста, поговорю з міліцією, ще спитаю в колег у Миколаєві, може, щось підкажуть.

— Та таких друзей — за хуй і в музей! Всі ці друзі, — махнула рукою Анжеліка, — до першого мільтона¹. Хер хто pomoже, када він тобі нада. А ти в Первомайську живеш поки? Спитай там у міліції Щербука, він Олега друг давній. Кожні вихідні в нас, а тепер де воно, падло, лазить?

— Та я поки ніде не живу, — відповіла Світлана, записуючи до блокнота прізвище Щербук, — зараз буду займатися: може, в селі тут спитаю, хтось кімнату здає, літо ж.

Ліліпутка підхопилася:

— Тю, то живи в нас. Тута знаєш скільки місця, нам з Гюлею веселіше буде!

Света покосилася на автомат біля стіни й м'яко відмовилася, трохи прибрехавши:

— Та ні, дякую, нам редакція забороняє, має бути об'єктивна точка зору.

Анжеліка стурбовано подивилася на неї, потім раптом повернулася до другої хати й гучно закричала:

— Олесеяя!

Ти диви, з'ясовується, їх більше за дві. На повторний оклик з вікна першого поверху висунулося обличчя ще однієї жінки — кругляве, некрасиве й скривлене:

¹ Міліціонер (*жарг.*).

— Шо таке?

— Лесю, тут девучка хороша з Києва приїхала, розбиратися, щоб нам, значить, допомогти, так їй в селі кімната нада. Є в тебе там хтось?

Та мовчала, а ліліпутка, понизивши голос, з насміхом прошепотіла: «От жлобенья... Зараз... Зараз...» Обличчя на-решті обдумало пропозицію й запитало:

— А скільки дають?

— Сто рублів, — прокричала у відповідь Анжеліка, підморгнула присутнім, і вони разом заржали так гучно, що підірвалися усі собаки, а Світлана ледь насінням не по-давилася.

На тому й зговорилися, сто гривень на місяць — дивні ціни в цьому світі. Олеся казала, що їй ще годинку треба на обід, а потім підуть до села дивитися кімнату. Гюля тим часом зробила всім чаю, який вони пили на тій самій лавці, слухаючи Анжеліку, рот в якої не закривався — вона розповідала про якісь гастролі цирку й смішні або трагічні випадки, що траплялися тоді.

Іноді в її потоці зринали факти, що могли стати в пригоді — наприклад, про дружину Олега, Ірину, яку дід вигнав колись із хутора, потім виховував маленького онука сам. Або про зграю вовків, що однієї зими перейшли Буг і довго кружляли навколо хутора. Світлана нотувала все, що стосувалося Дяченків — матеріалу замало не буває, збиралася вже підібратися до найважливішого питання: що це за торгівля людьми тут відбувалася, як до воріт під'їхав автомобіль, з якого вийшов священник.

— Шо, проспався, падло? — гучно закричала йому ліліпутка, укотре перелякавши кореспондентку й собак. Останні підірвалися й побігли до воріт, вітаючи новоприбулого,

який виглядав доволі збентеженим. Гюльчатай пустила його всередину, чоловік підійшов до лавки й привітався:

— Доброго дня.

— Та коли він був добрим востаннє? — радісно відгукнулася Анжеліка, встала й підійшла до попа, який ступив крок назад. Він що, її боїться?

— Значить, як доходяг тримать твоїх, то ми хороші. А як мусора приїхали, тебе немає. Гриша, де ти був?

— Та я спав просто.

— Де ти спав? Ми до тебе в церкву бігали, вдома були — нет ніхера пастиря нашого. Випив за упокой друга і понеслася душа?

— Трохи пере... тойво.

— Ага, я ж і кажу, по блядям завіявся. А телефон чого не брав, га?

— Та я... — почервонів священник і кинув погляд на Світлану (мовляв, хто така, навіщо при ній над ним знущються), — потіряв десь.

Ліліпутка довго з відповіддю не забарилася:

— А хрест свій ти не загубив, мудило? Я кажу їм по тих наркоманах, що це від батюшки нашого, а вони кажуть — а де він? І забрали, бляха, Андрюху. Посодють тепер малого, і за шо?

— Я розберуся.

— Та вже зроби нам одолженіє, святий отець!

— Так, а де Андрій сидить?

— Де, в Первомайську, якщо на Миколаїв ще не відвезли. От давай прямо шас, бери он газетчицю, — Анжеліка показала рукою на здивовану Світлану, долю якої вже вирішила ця маленька жінка, — їдьте в одділеніє, що хочете там кажіть, але щоб до вечора малий був вдома. Поняв?

Піп важко видихнув і пішов до воріт у супроводженні собак, які ніби збиралися теж їхати. Світлана встала, підняла рюкзак і пішла за ним, не дочекавшись керівної команди Анжеліки, — у тому, що вона неодмінно прозвучить, сумнівів не було. Гюльчатай притримала собак, зачинила за ними ворота й пішла собі, навіть не попрощавшись.

У батюшки була крихітна дводверна «таврія», як він з таким зростом і комплекцією в ній розміщується, ще й у мішкуватій рясі, було не зрозуміти. Але якось втиснулися. Світлана очікувала чогось на кшталт корони на торпедо чи потрійної іконки, але з прикрас у машині впадав у очі лише маленький вимпел, на якому було написано: «Таврия».

Оскільки позаминулий бойфренд цікавився футболом, а звичка все запам'ятовувати існувала завжди, Світлана зрозуміла, що йдеться про сімферопольський футбольний клуб. Хоча хто їх знає, цих володарів вітчизняного автопрому — може, в них є якийсь клуб любителів ЗАЗу?

Вона збиралася вже запитати, чи не вболівальник той, щоби в такому разі щось швидко згадати й підтримати бесіду, вивівши клієнта на потрібну тему, як священник почав сам:

— То ти з газети? З Києва?

Ти ба, воно відразу тикає!

— Саме так, — холодно відповіла кореспондентка й пішла в контратку: — А ви з якого, вибачте, патріархату? — особливо підкреслюючи ввічливу форму особового займенника другої особи однини.

— В смислі?

— Ну, яка церква у вас тут, чия?

— Та православна, яка ж іще?

Тааак, усе з ним зрозуміло, наша людина б охоче відповіла на це просте запитання, а він ось як поводитьсь.

Поки Світлана думала, як би цього вайла подразнити, ожив телефон. Це був головред, який цікавився, чи вона вже прибула на місце, якою справа виглядає зблизька й коли можна очікувати на матеріал.

Довелося відповідати ухильно, щоби сусід нічого не збагнув, — поки нічого не зрозуміло, ще не розмістилася, їде розмовляти з міліцією. Керівник повідомив, що неподалік, в Одеській області, стався якийсь випадок у єдиному в Україні лепрозорії, хтось там кудись втік, тому, якщо вона опиниться поруч, нехай заїде й проб'є, що там сталося.

От тільки цього не вистачало — їй би тут розпочати роботу, а він вже вигадав ще одне завдання! Сухо відповіла, що наразі вільного часу в неї не передбачається. Відбій. Поки вона розмовляла з Соколовим, телефон двічі реагував на паралельний виклик — зрозуміло, що мама почала телефонувати, щойно отримавши повідомлення, що доця з'явилася в мережі.

Зв'язок, як на зло, не зникав, і довелося довго брехати мамі, що готель новий, вигадувати його назву — «Перлина Бугу», додавати деталей — добре, що купальник взяла, зараз піде купатися. А на запитання, чи не в машині вона, відповідати — так, їде до мера поговорити про сільське господарство, яке, за версією «для мамі», й було метою її відрядження.

Нарешті голос у слухавці забулькотів й остаточно зник, Світлана подумала, чи не вимкнути про всяк випадок телефон, але зрозуміла, що кореспондент має бути завжди на зв'язку, і взагалі засоромилася власних думок — з мамою треба бути м'якішою, бо та ж хвилюється за неї.

Григорій вичекав паузу, подивився на кореспондентку, вчергове з сумом видихнув і сказав:

— То наші наркомани в Олега сиділи.

А, ось і воно — розмова сама собою вийшла туди, куди треба.

— З редакції телефонували до районного відділку міліції, там сказали про обвинувачення в торгівлі людьми.

— Та яка торгівля, хто їх купить?

Це було щось новеньке — батюшка виявився-то з гумором! Ти диви, треба записати цю конструкцію, про купівлю.

— Поясніть, будь ласка, про що йдеться.

— Ну... В нас тут при церкві був центр лікування наркозалежних, значить... Я сам його...

— Організували?

— Пройшов... Свого часу...

Слова вочевидь давалися Григорію важко, і тепер Світлана розуміла чому — він змушений був зізнатися в тому, що хотів би тримати в таємниці. Вона на першому курсі писала нарис про центр лікування, тому розуміла, про що йдеться.

— Героїн? Це у вас замісна метадонова терапія?

— Ні. Хто ж нам дасть? Навіть водкою не знімали. Просто передержка.

— Тобто просто зачиняєте їх і тримаєте, як собак?

Григорій зупинився на Т-подібному перехресті, висунув голову до лобового скла й почав оглядатися на всі боки, вичікуючи паузу в дорожньому русі, — їм треба було вийти на трасу, яка незабаром упиралася в місто. Нарешті «таврія» вирушила, аж підстрибнувши від бажання вписатися в потік.

Священник з полегшенням відкинувся на сидінні й відповів:

— Тримали... потім по... нашій церкві пішло указання згорнуть все це. Ну, я й попросив Олега, щоб він у себе їх

тримав. Ми на три місяці їх закриваємо, беремо підписку з батьків.

— А за законом це?..

— По закону це порушення, звичайно. Тільки тоді ж ніхто не соскочить.

— А скільки... Який відсоток у вас без рецидиву?

— Високий. До десяти десь.

«Скільки?» — Світлана жажнулася — тоді в Києві їй сказали, що остаточно виліковується половина залежних. А тут один з десяти? Вона збиралася було запитати, чи не здаються такі показники неефективними, як отець Григорій крутнув кермом, вперся правим боком машини на бордюр і вимовив з неабияким полегшенням: «Приїхали».

У відділку священник почав поводитися зовсім по-іншому — він випростався на весь свій великий зріст, гучно довідався в чергового міліціонера, де кабінет найбільшого начальника й поважно рушив у вказаному напрямку, не відповідаючи на зустрічні запитання — а хто він, власне, такий? Зніяковіла Світлана про всяк випадок дістала своє новеньке посвідчення й тримала його перед собою, але на неї ніхто не дивився, тому вона мовчки йшла за Григорієм.

Їхня процесія, до якої доєднався стривожений черговий — молодий хлопчик з косими очима, пройшла до приймальні, де піп величаво скомандував усім «чекайте» й зайшов до кабінету. Секретарка вилупилася на все це й спробувала зупинити Григорія, але він уже зайшов й одразу зачинив за собою двері.

Тоді вона накинулася на Світлану — хто такі, хто дозволив? Та з кабінету почулася розмова на підвищених тонах й усі присутні миттєво замовкли, прислухаючись до тамтешніх подій. Звідти лунало про Божу кару, яка неодмінно

впаде на голови тих, хто засудить безвинних — «ібо сказано в Писанії» й тому подібні незрозумілі посилення.

Другий голос пробував щось заперечувати, але священник явно перемагав — мабуть, давалися знаки багаторічні тренування на промовах — він віщав упевнено, безапеляційно й загрозливо. Казав, що вже телефонував до Києва, що телефонограма з главка неодмінно прийде й бажано це питання вирішити швидко, поки всім причетним не попало по перше число.

За кілька хвилин обидва голоси замовчали й співрозмовники вийшли до приймальні. Григорій тримався спокійно, проте начальник відділку — маленький лисий офіцер з чорними вусами — виглядав школярем, якого виводять з кабінету директора. Саме так!

Світлана подивилася на колишнього наркомана іншими очима — він явно заслуговував на повагу, цей похмільний баскетболіст у сутані. Намагаючись скористатися тимчасовою перевагою, вона показала начальнику посвідчення й сказала, що редакції потрібен його коментар щодо цієї справи.

Перелякано глянувши на її корочку, він обережно відсторонився й сказав: «Та... нема справи, нема!», а Григорій додав виразно: «І ніколи не бу-ло!», на що офіцер нічого не відповів, тільки закричав на чергового: «Давайте цього Дяченка сюди, бекіцер!» Трохи подумав і додав секретарці: «Зіно, щоб там ні запиту, ні ухвали. Нічого не було, ясно?»

Вони вийшли в коридор, куди за десять хвилин черговий привів затриманого. Це була дивна пара — обидва дуже молоді й дуже перелякані. Андрій був симпатичний, як для невисокого, десь приблизно метр сімдесят (її зріст), з довгим темно-русим волоссям у стилі братів Галлахерів. Нічого такий.

Йому дали підписати якогось папірця, для цього начальник використав спину чергового, після чого їм було наказано «валити к чортовій матері». Свята трійця вийшла на вулицю, Дяченко подивився навколо, солодко затагнувся свіжим повітрям і радісно промовив:

— Иди ти в сраку, рідна українська міліція!

— Українська, — автоматично виправила Світлана найпоширенішу та найкричущішу помилку в наголосі, зробила невтішні висновки й пішла до машини, вже розуміючи, що тепер сидітиме на задньому сидінні, як леді, але для цього доведеться лізти першою, через незручне переднє сидіння.

10

Вночі згоріло ще одне поле — цього разу велике, розташоване за селом. За словами Анжеліки, воно було засіяне новим сортом озимої пшениці — її слід було збирати відразу після ярової, Олег покладав на те поле великі плани й слідував за ним ледь не щодня. Жнива мали розпочатися десь за тиждень, та як цим займатися, якщо робітники розбіглися, а господаря немає — малого з міліції випустили, але він нічого не знає?

Щоправда, висновки про те, що персонал забув за трудовні, виявилися марними. Після того як ранкові справи було вичерпано, Лилекей задрімала на лавці й прокинулася від того, що біля неї хтось стоїть. То знову був Льоштракторист — пропитий чоловігя, загорілий ледь не до чорноти.

Він заглядав у обличчя Лилекей і неохайно посміхався.

— Гюля, чуеш, а ти не самоєд часом? А от передачу вчора дивився, так там одна...

Вона не дала йому шансу довершити промову, різко встала й наблизилася впритул.

— Так що, з'їсти тебе? — різко, із погрозою спитала, і тракторист від несподіванки так відхитнувся, що мало не впав.

На шум визирнула Анжеліка й нелюб'язно поцікавилася в Льоші, якого хріна він тут забув. Тракторист отямився й почав буркотіти про зарплатню за червень. Андрій, як його випустили з тюрми, роздав трьом жінкам гроші й попередив, що на кілька місяців вистачить, а далі буде видно, головне зараз — зі жнивими розібратися. Ну, добре, хоч так.

Але Льоші про те можна було й не казати — нехай ще походить, зараза, слізьми повмивається. От тоді він, ніби з погрозою, і розповів про пожежу на дальньому полі. Анжеліка відразу підбігла до щита, розташованого біля корівника, — там було намальовано усі їхні ділянки. З'ясувавши, що це було за поле — чотирнадцяте за їхнім розкладом, вона пропелером понеслася до великої хати й довго телефонувала комусь, гучно матюкалася й набирала знову.

Пожежники, дізнавшись про те, що все вже згоріло, пообіцяли прислати інспектора, але відразу зізналися в тому, що не знають, коли саме це станеться — в усіх навколо почалися жнива, всі зайняті, а в Підгородній зайнявся елеватор. Міліція взагалі відмовилася приймати виклик, бо начальник відділку сказав, що хутора Вільний для них більше не існує й, дослівно, «хай вони там усі горять синім вогнем».

Коли відбулася перша пожежа, все село збіглося допомагати. Коли згоріло друге, маленьке поле, на поміч прийшли тільки ті, до чиїх приватних ділянок воно підходило. А тепер... Тепер усім було байдуже, тому що воно було далеко від них. Добре, що Олег прорив між усіма ділянками

протипожежні канали — хоч далі не пішло. Це якщо вірити Льоші — може, й пішло. Треба було перевіряти.

Тому Анжеліка, не дочекавшись допомоги від державних установ, вилаяла собак, що вешталися під ногами, і пішла будити Андрія — малий, якщо його не чіпати, міг спокійно до обіду долежати.

Поки вона чортихалася нагорі, із села прийшли Світлана з Олесею, кухарка прихопила з собою маленьку онуку, яку їй привезли з міста діти. Андріївна підтвердила новину про пожежу, лишила малечу на лавці й пішла ставити борщ — отримана зарплатня додала їй сил, а пожежа мало цікавила — ну, горить десь там, у нас же все тихо.

Анжеліка конвоїром спустила у двір Андрія й наказала йому зі Світланою їхати на чотирнадцяте поле — хлопець нехай подивиться й оцінить наслідки, а дівчина — задокументує все, сфотографує й напише заяву до міліції. Не виїде в місті — подамо в Миколаїв. Або взагалі в Київ.

Наостанок додала — щоби перевірили ще ширину й глибину протипожежних канав на всіх полях. Оскільки з тих, хто лишився на хуторі, ніхто не вмів користуватися трактором, можна дати Льоші пару гривень, щоби заглибив їх, тільки не сьогодні, бо він уже встиг похмелитися.

Молодь з явним полегшенням вирушила на старих, іще дідових «жигулях», а карлиця дивилася їм услід і чомусь усміхалася.

— Висока, — значуще сказала, повернувшись до лавки, де Лилекей слідкувала, аби Олесина онука не видряпала Нюсі очі. «Їй усі високі», — подумала та. Скільки ж, мабуть, довелося перенести цій крихітній жінці, та диви — не зламалася, не забилася. Напрочуд гарно тримається, ще й керує людьми, яким до плеча не дістає.

— Хороша Светка, якщо цей олух гаву не впіймає, буде діло.

— Вона багато про себе думає.

— Тю, а чого це їй про себе не думать? Слава Богу, жопа є, ноги стирчать, на лице теж нічого, нада брать! Тільки от не рано їм? Я от думаю — Олег наш рано одружився, і шо вийшло?

Лилекей тільки знизала плечима — вона давно подібними питаннями не переймалася. Анжеліка забила люльку, погладила по голові дитинку й продовжила:

— Ото тільки Ольга була Луцикова нічого, але вже на Одесу поїхала, поки цей бовдур пісю м'яв. Ще в селі дві є, подруги, — Альона й друга, як же ж її, Семенова дочка... Так обидві товсті, шо носороги, тому й дружать. А тут така цяця, з Києва, образована. Я ж кажу, треба брать!

— Та ото ж, — відповіла Лилекей вже набутиим висловом, думаючи про інше: хто ж це так розізлився на їхній хутір, кому вони дорогу перейшли? От щойно вона заспокоїлася й думки про осінній ярмарок почали потрохи витискати з голови мрії про повернення додому й зимовий перехід до Америки, а тут знову неприємності, першопричиною яких є одна жінка, яка не послушалася себе й пустила місцевого господаря плисти річкою обличчям донизу...

Вона завжди спокійно ставилася до проблем: можеш вирішити — роби, не можеш — не переймайся. А так, щоби самій стати своєю проблемою — от такого раніше не було. Лилекей нервувалася й відчувала провину, яку могла загладити тільки вона. У звичайний спосіб, тільки для цього непогано б спочатку дізнатися, хто той звір, що ходить навколо й заважає жити її новій родині.

Треба було розпитати завгоспку, але та ще не закінчила висловлювати свої думки щодо Андрія зі Світланою:

— Я їх тепер постійно буду відправлять удвох, нехай, ет саме, общаються на свіжому воздуху, може, він де її і завалить, у стожку, — засміялася карлиця. — Ой, які в тебе баламути красиві, — взялася вона за дитяче намисто, роздивилася й відпустила.

Отже, пора, поки вона не почала розповідати щось про прикраси, які бачила двадцять років тому на одній директорці кладовища — серед безкінечних Анжелічиних історій була й така.

— Хто ж це знову поле підпалив, а? — ніби мимохідь спитала Лилекей, вибиваючи люльку об лавку.

— Щоб я так знала... Та хтось із своїх. Тільки от поки не знаю хто, — насупилася карлиця, але швиденько перестрибнула на іншу тему, ніби не бажаючи говорити про неприємні речі: — От із цими памперсами так вдобно, у мене молодша сестра була... нормальна, Іра. Так мамка ото поки підгузники всі перестирає — страшне. А тепер все одноразове — викинула й забула, аби гроші були.

Лилекей відповіла, не подумавши:

— А в нас так і робили. Мох брали, шерсть оленя, під жопку підложила, потім викинула, новий поклала.

Кинула оком на Анжеліку — а та сама на неї дивиться й хитро так закидує:

— От не тринди, де ти оленя бачила? Їх навіть у нас в цирку не було!

Лилекей схаменулася — от треба було мовчати, як завжди, менше кажеш — менше проблем.

— Може, і не оленя. Погано пам'ятаю.

— Я ж і кажу, триндиш...

Карлиця посунулася ближче, нахилилася й зазирнула в очі:

— А як же тебе звати, подружко? Ну, раніше, до нас... Як тебе мама назвала?

І не встигнувши вигадати нічого путнього, Лилекей зізналася:

— Лилекей.

— Як-як?

— Лилекей.

— Лелееекаа, — протягнула Анжеліка із задоволенням, — хороше ім'я, хороше. Взяла з банки з-під монпансьє засипку тютюну й почала прибивати люльку, хитро поглядаючи на стривожену власним одкровенням приятельку:

— От шкода, Гюля, шо дід Сава десь здриснув, треба було вас, ет саме, засватать. Стіл би поставили над річкою, як гульнули б, шо ой!

— Тьху на тебе. — Деякі місцеві вислови Лилекей уже засвоїла й час від часу вживала, не замислюючись над цим.

— Тю, та він був охайний! Ізобрітатель такий — страшно, все справляв! А то скоро на погост до Гриши, а нагрішити не встигли, йо-майю, бо не було з ким! — Анжеліка так гучно заржала, що у вікні з'явилася Олеся — мабуть, хотіла пересвідчитися, що це не над її онукою знущаються.

— Андріївна, хорош там вже спать під каструлею, давай вже борщу нам. — У завгоспки й для кухарки знайшлися слова, страшно навіть уявити, як би вона керувала загоном на зоні. Та ні, подумала Лилекей, її б не посадили з нормальними зечками. А якби посадили, за гострий язик Анжелу б швидко підрізали в туалеті.

— А знаєш шо, — не замовкала та, — поки хавчіка не несуть, давай в карти грати? Таке вже літо випало — ні тобі уборочної, ні хіпешу. Корів подоїли, Семену здали, собакам дали, курям дали, свиням теж. Навіть в кабінеті посиділа на дві трубки. Давай в дурня, га?

Лилекей на зоні не грала в карти, бо це зазвичай погано закінчувалося, але в тюрмі, коли ще сиділа з Нестеренчихою, вони грали в дурака, стіри¹ тоді циганка вистукала в сусідів, їм з постільним передали. Що ж... Робити дійсно нема чого — можна й пограти.

Як з'ясувалося, Анжеліка була така заводна й у грі: коли вигравала, ставала лагідною, підбадьорювала: «Не корову програєш», «Знімай зипуна, ет саме, програлася» або «Шо ти мовчиш? Карта пісню любить — нашіда б якогось заспівала, тузів би назбирала». Вона і Нюсю гладила, додаючи «Та не кажи» на кожен її позіх, і малечу по голові плескала, примовляючи «У-ті мій башибузік».

Але варто було їй одного разу програти, як заспівала інша платівка: «Гюля, шо ти там крап мацаїш?», «Ти шо, дуру найшла?», навіть собакам перепало: «Нюся, вали звідси, ти мені мішаєш, карта не йде через тебе». Ображена Нюся встала й пішла до будки, Лесина онучка заплакала, бо нова іграшка зникла, а Лилекей, дивлячись на неї, подумала, що люди — як собаки: поки маленькі — всі хороші, а далі вже від породи все залежить.

Карлиця б неодмінно відігралася, але тут сталося відразу кілька подій — спочатку, стривожена плачем онучки, вибігла Леся й наказала збирати на стіл, тому що борщ уже готовий, а відразу потому біля воріт забібікала машина.

¹ Гральні карти (*жарг.*).

Анжеліка побігла відчиняти — з'ясувалося, що це приїхали той неприємний міліціонер і дядько в костюмі, який керував обома похованнями. З ними ще один — лисий, зі швидкими колючими очима.

Звичайно, декому дісталось за зникнення — Сергій отримав на горіхи за те, що не брав слухавку, коли до них приїхав конвой по Андрія, Ігор — просто за те, що десь подівся, коли жінкам тут стало кепсько. Та Анжеліка все одно була їм рада — нарешті на хуторі з'явилися чоловіки, можна було хоч трохи видихнути з полегшенням.

— Ладно, проїхали. Зроби нам поїсти, — повелів міліціонер, і це було якось неправильно — ти зник, не допоміг. А тепер з'являєшся, ще й керуєш тут, ніби все це твоє? Дивно, але карлиця нічого не відповіла — мабуть, досі раділа з того, що нарешті з'явився хтось зі своїх.

Накрили на вулиці, на боковій терасі, біля якої неприємно пахло перегноем, але до того швидко звикаєш. Леся відмовилася від їжі — повела онучку додому, тому довелося поратися Лилекей — завгоспка всілася обговорювати останні події з гостями.

Коли принесла тарілки, вони всі їли насіння та слухали Анжеліку — та схвильовано розповідала, як міліція ломилася у ворота, як забирали тих наркоманів, як заарештували Андрія. Коли принесла нарізане на кухні соління й поставила пляшку горілки — обговорювали жнива. А коли доперла до столу каструлю з борщем — вже почали сваритися.

— Замаж їбало, — сказав карлиці Сергій, — твоє діло тут взагалі теляче: з Андрюхою ми вирішимо, пацана не обідимо, тобі шо так працювати, шо так.

Відповідь не забарилася — гарний настрої Анжеліки заповітрявся, вона підвелася на лавці й закричала:

— Як тобі не соромно? Ще дев'ять днів не пройшло, а ти вже привіз цього чорта й таке кажеш. — Вона кивнула на лисого, який спокійно дивився на карлицю, склавши руки на грудях.

Оце так новина... Лилекей застигла з ополоником у руках — він був нічого такий, замашний, та де ним упоратися з трьома. Вона подумала, чи не сходити по автомат — той стояв на кухні, за дверима, поруч з віником і совком. Ідея здалася непоганою — тихенько, не привертаючи увагу, вона повернула ополоник до каstrулі й пішла до малої хати.

Схопила зброю, вилізла з заднього вікна й підбралася до тераси з боку теплиць. Для цього, щоправда, довелося оббігти ледь не весь маєток, бо вона хотіла підійти непоміченою, а зробити це було зручніше з іншого боку — там були грядки з зеленню, якраз можна залягти й бачити у приціл весь стіл. На бігу вона чула собачий гавкіт та збуджені голоси.

Боялася, що не встигне, а так і сталося — щойно вона підповзла до місця між крайньою теплицею й городом, що тут розпочинався, як стало видно, що за столом вже нікого немає. Прислухалася — ніби говорять біля воріт. Тому Лилекей важко піднялася, притисла автомат до стіни теплиці, так, щоби його не було видно, і побігла на голоси.

— Ну, це ми ще подивимся, — казав Ігор Анжеліці, яка виштовхувала його за ворота. Сергій з лисим вже стояли біля машини.

— Збирай, Анжела, речі, по-хорошому, — гукнув звідти міліціонер, перекикуючи собак, які, звичайно, не могли пропустити такого яскравого кіпішу.

— Та хер тобі, — відповіла карлиця обом відразу й закрила засув.

Рішуче повернулася, побачила Лилекей і зло спитала:

— Ну де ти ходиш?

Та тільки розвела руками. У супроводі собак, які стрибали чи не вище за її голову, завгоспка підійшла до тераси, залізла на своє місце, похмуро утупилася в пляшку, яка стояла напроти неї, і звернулася до подруги:

— Гюля, наливай, бляха, раз таке діло.

Лилекей подивилася на неї з сумнівом — обидві не вживали алкоголю, чим неодноразово дивували присутніх, на обох похоронах на цьому наголошувалося з тим натяком, що дивіться — є на світі й такі дивні люди. Може, їй і треба зараз? Та тільки потягнулася за пляшкою, як Анжеліка гаркнула:

— Стій!

Подивилася на подругу сумними очима й додала, тільки вже якось м'якше:

— Не наливай. Прибери, щоб я її ніколи більш не бачила, — і затулила обличчя руками. Лилекей з полегшенням поставила пляшку під стіл, посунула пакет з насінням і банку з тютюном ближче до Анжеліки, дістала з кишені люльку й спитала:

— Так а що сталося?

Та відповіла, але не відразу — посиділа ще трохи із затуленим обличчям, потім взялася забивати свою люльку і, тільки закуривши, сумно промовила:

— Та шо... Таких друзей за хуй і в музей.

— Чого хотіли вони?

— Хочуть в малого забрать ферму.

— Як забрать?

— Ну, купить, але незадорого. При мені рік тому один чорт із Херсона приїздив, давав Олегу триста тисяч за всьо

про всьо, так Олег тільки посміявся. А тепер вони кажуть, шо он чоловік приїхав, хоче тут зробити готель на березі, а ферму теж бере, буде вирощувать щось там своє. І дають за це квартиру малому в Миколаєві й п'ятнадцять тисяч.

— Долари?

— Ну не карбованців же ж, Гюля, що ти, як ото дитина. — Анжеліка аж смикнулася від злості. — І, шо характерно, той мужик слова не сказав, усе Ігор пропонував. Ну, дев'ять днів не пройшло, а вони вже злетілися, коршуни, блядь. На охоту, черті, приїхали, кажуть, післязавтра баню натопи, ми верньомся. Та хер вам!

— Ти думаєш, це він пожари робив? Вони?

— Та хер просциш тепер, хто це робив, але Серьога каже, що малому шо так, шо так тут не царювать, шо його опять закриють. Якщо не поїде, понімаєш? Мусор — він є мусор. Недарма ж він того прокурора нам сюди в баню хотів... Усі вони...

Лилекей зрозуміла: Ігор і Сергій. Лисий їй не потрібен, він — покупець, як приїхав, так і поїде. Що там вона казала про післязавтра?

— А куди вони на охоту?

— Та отут в урочище вони завжди їздять, там охотхазяйство, ще із Союзу. Хай би там і пострілялися, зарази.

От тільки ця ідея першою прийшла до Лилекей, за кілька секунд до того. Прийшла й залишилася. Наче малий паросток, вона потрохи напувалася й глибоко вночі виросла у гарний задум: ці чоловіки шо на полюванні, шо на риболовлі не працюють, а відпочивають. Вони п'ють. І цим треба скористатися.

Якось на пересилці вона їхала в «столипіні» у звіриному купе, куди назбирали всіх «неруських». Й одна доросла

жінка з північних гір, носата й броваста, розповідала, як її чоловік випадково на полюванні застрелив друга, як довго цим переймався й нарешті застрелився. Який це мало стосунок до її терміну — невідомо, не віриш — прийми за казку. Та раптом цей спогад з'явився маленьким гірським струмком, який спустився з глибин пам'яті та впав до річища її ідеї — вбити обох.

Пізно вночі, коли Анжеліка впоралася з коровами й пішла спати, сплив ще один струмочок — в одному Валентининому фільмі злий чоловік вбив міліціонера, приставивши тому пістолет до скроні, а потім вклав йому зброю до рук. І всі повірили, що той убив себе сам. А справжній вбивця був у рукавичках для миття посуду — це Лилекей пам'ятала добре.

Вона пішла на кухню, надибала в кухарчинім завалі такі само, сині, й забрала собі. Потім сіла під лампу, розібрала автомат — уже навчилася, якщо добре знаєш одну гвинтівку — знаєш їх усі. Знайшла у прибудові великий чохол з-під вудок Олега, все розмістила там, огорнувши пледом, перев'язала зверху, аби не дзеленчало, і винесла до задньої хвіртки, де заховала в куцах. Паспорт і гроші й так висіли на шиї. Все, тепер вона була готова — лишалося тільки дізнатися, де це вони полюють, та знайти причину зникнути завтра з хутора.

Причина знайшлася сама собою — Лилекей завжди вважала це добрим знаком, який свідчить, що вона все вирішила правильно й навіть місцеві духи її в цьому підтримують. Вона проспала, та й не дивно — ледь не до ранку збиралася, а коли вийшла надвір, то побачила, що Світлана вже тут. Значить, і Леся вже на кухні.

Дівчина сиділа на лавці з Андрієм і надиктовувала йому заяву до міліції. Все це відбувалося під наглядом всіх

собак та Анжеліки, яка не обминула тему подруг, що занадто довго сплять, і швидко навела приклад однієї дресувальниці, яка отак-от довго спала, а потім її тигр вкусив з похмілля.

Конак підбіг до Лилекей, з усіх сил розмахуючи куцим хвостом. Жінка зраділа й задумалася, чи не взяти собаку з собою, та вирішила, що це зайве — ще почне гавкати або побіжить за здобиччю, вона ж там має бути, у спеціальному місці, де п'яні чоловіки удають із себе мисливців? Нічого, зробить справу, Андрій лишиться господарем маєтку, й вона тут сидітиме стільки, скільки захоче. Гладитиме собаку, розмовлятиме з Анжелікою. Житиме.

Перемкнувшись із засудження Гюлі, Анжеліка повернулася до своєї попередньої тези — молоді не встигли вчора перевірити всі канали, а вона боялася, що наступна пожежа випалить всю пшеницю. Лилекей запропонувала допомогу — сказала, що давно хотіла якось пройтися, от заодно й перевірить, чи глибоко перекопані межі полів.

Анжеліка зраділа цьому — Світлану з Андрієм вона збирала в Миколаїв, де вони мали подати заяву й зустрітися з кореспондентом, що приходив на похорон. А тут ще й друга проблема вирішується. Карлиця за звичкою підскочила на лавці, чмокнула Гюлю у щоку від радощів і наказала йти до Олесі, бо та обіцяла заварити усім чаю, та, мабуть, «чеша сраку й сильно цим зайнята».

От там ріка задуму Лилекей і склалася остаточно — Андріївна, добра душа, розповіла, що шукане урочище розташоване далі біля річки, що оточує його з двох боків, а вода там така швидка, що звірі не можуть втекти. І ще важлива деталь — там був ліс, у якому Лилекей могла спокійно пересуватися, не боячись бути поміченою. І знову

все склалося — такий уже прекрасний ранок був, що в усіх людей все виходило.

Лилекей взяла велику тацю, устала її чашками й поперла до лавки, де для таких цілей завжди стояв широкий табурет, на який було зручно ставити попільничку й чашку. Світлана якраз наганяла Андрію за помилки у заяві, вона постійно це робила — на думку завгоспки, це свідчило про симпатію до хлопця, який у такій ролі ставав для дівчини своїм.

— Так, а шо мені делать? — спантеличено спитав Андрій, жуячи олівець.

— Козе приделать, — прокоментувала це карлиця, а Світлана виправила:

— Не делать — а робити!

Обидві задоволено переглянулися, і Лилекей стало якось тепліше — може, й справді вони знайшли Андрію наречену й тепер направлятимуть молодих, оминаючи гострі камені їхньої спільної річки?

А якщо в них діти підуть? Ця солодка мрія вистрелила в саме серце Лилекей, наче стріла з дідового лука. Уявна картина, у якій настає зима, а вони чіпляють Конака до санчат, саджають туди маленького хлопчика й наказують собаці провезти того швидко, але обережно, а потім удвох з Анжелікою дивляться на це... Ух, було так приємно навіть трохи про це помріяти.

Лилекей зусиллям волі відігнула від очей цю картину й повернулася до справи — спитала в Анжеліки, де лежить паперова карта, нехай накреслить на тій усі поля. Карлиця сходила до великої хати, повернулася й зробила все як треба. Якщо Леся не збрехала, їй треба потрапити у верхній лівий кут мапи, там річка робила поворот і якраз оминала такий собі півострів.

Молоді тим часом з'ясовували деталі справи: Світлана наголошувала, що міліція має повернути пістолет, і питала, чи підписував хтось їм акт про вилучення зброї. Ні, ніхто не підписував. Тому журналістка сіла щось нотувати, а Андрій почав пити чай та обпікся — малий любив ледь теплий.

— Гаряче? — з готовністю обізвалася Анжеліка й підморгнула Світлані. — Студи, дураче! Під носом вітер є?

— Ну, я тоді пішла, — підвелася Лилекей і поклала в кишеню пакет, у який відсипала собі тютюну в дорогу.

— Ти ба, пакован який зібрала, тобі ж там не до вчора ходити, — помітила це всюдисуща Анжеліка, але швидко перемкнулася на інструктаж молодих, яким наказувала знайти найбільшого начальника й погрожувати йому Києвом.

— Я пішла, — повторила Лилекей і рушила до городу.

— Піди-підди. Може, ще по полях, подивись, чи немає там чужих, бо цим молодяттам не до наших справ, їм лише б без нас десь... ет саме, — крикнула їй услід Анжеліка й засміялася, вкрай збентеживши Андрія зі Світланою.

Поспіхом, поки їй не наказали повернутися, вона дійшла до хвіртки, надибала в кущах важкий чохол, повісила його на плече й вийшла до полів. Усе знову було як колись — вона йде зі зброєю, йде далеко, йде допомагати своїм вижити у світі, де немає полярних вовків, але є люди, які дещо гірші за них.

Найпростіше було рухатися стежкою, що йшла вздовж берега — так вона і річку не загубить, і в низині не блукатиме. Вибравшись на крайній пагорб, Лилекей ще раз роздивилася карту й повернула ліворуч. Вона не знала, який у цієї мапи крок, та якщо правильно зрозуміла, йти їй кілька годин.

Ноги зовсім не ті, що були раніше, проте на таку відстань її має вистачити. Час від часу зупинялася, пила воду з пляшки, дивилася навколо й думала про свою справу. І що далі, то менш їй подобалася ідея, яку вона поцупила в давньої сусідки по звіриному купе.

По-перше, їй треба буде відокремити одного з них — Ігоря чи Сергія. Краще б останнього — буде йому і «замаж їбало», і баня теж буде. По-друге, їй буде потрібна гвинтівка другого, щоби зімітувати випадковий постріл — кулі в усіх різні, це вона знала з дитинства.

І автомат, який не стріляє чергами, їй стане в пригоді лише у тому разі, коли треба буде всіх їх покласти й тікати. А цього б дуже не хотілося — кидати все тут і пробиратися потягами додому? Тільки не зараз. Вона мала при собі паспорт, але моторошно ставало від самої думки про вокзали, потяги й автобуси. Дивно, а раніше ніби подобалося...

По-третє, вони можуть полювати з собаками. Що тоді робити? Стріляти собак не можна — кулі знайдуть. Різати? Труїти? Куди тоді ховати тіла? Сподіватися, що про собак забудуть? І що далі, то більше тих клятих питань з'являлося. Лилекей уже від них втомилася — ні, вона все ж таки помилилася, все було не так, як раніше, коли на плечі висіла своя зброя й десь чекав звір, який просто вмирав, отримавши свою кулю, — без дурних розслідувань, рукавиць і спроб чужого самогубства.

Вона зупинилася, затрясла головою й скерувала себе думати про інше — наприклад, про те, як вона удаватиме, що один з них (нехай це буде міліціонер, так приємніше) застрелився. З дитинства вона чула історії про те, як хтось стрілявся в тундрі — якщо в нього не було пістолета, тоді той зазвичай роззувався й натискав на гачок рушниці пальцем ноги.

Та тоді гвинтівки були довгі, тепер він може дістати й рукою. Хто з них вищий? Знову Сергій — молодець, довгі руки, підходиш. Отже, треба буде підібратися до нього, наприклад, сплячого й вистрелити вже з його гвинтівки у підборіддя, а потім всадити тіло біля стіни й неодмінно поміряти, чи дістає він пальцем до гачка. А якщо куля піде навиліт? А вона піде... А якщо хтось почує постріл?

А другий? Його десь у лісі зняти пострілом у живіт з тієї ж самої гвинтівки? І сподіватися, що нікого не буде поруч? Щось все це не складалося — те, що вночі здавалося простим, зранку ставало хитким і розпадалося на купу запитань, яких було що зірок на небі...

З усього виходило, що доведеться їй розібратися з ними по-старому, вбивши обох із засідки, зі свого автомата, потім його втопити й бігти звідси якомога швидше. Залізнична станція нижче за течією, не загубиться. Пройде мимо хутора, махне рукою на прощання — і все.

Уся радість, що накопичувалася зрання, включно з мрією про дитину Андрія і Світлани, зникла. Їй стало так ніяково, хоч плач, стара жінка, посеред чергового пагорба, з якого так далеко видно. Лилекей озирнулася на всі боки, заспокоїла себе тим, що вирішувати їй не зараз, а до місця ще треба дійти. І рушила знову на північ — куди, схоже, вели всі її шляхи.

Вона знайшла їхні будиночки десь після обіду, пройшовши від берега широкими тропами, що вели через ліс мимо дерев'яних веж і кабанячих шляхів, де, мабуть, полювали з «підходу». Якби їй зустріти обох чоловіків на цьому шляху, де, як відомо, один заганяє, а другий чекає, — це було б ідеально.

Десь за годину вона почула якісь голоси й прискорилася. Тут ліс закінчувався, і знайшовши пишні кущі, що росли

в крихітному вибалку, вона заповзла до них та, підібравшись до краю, опустила з лоба окуляри діда Сави й почала роздивлятися табір, який притулювся до узлісся.

Тут було кілька дерев'яних маленьких будиночків, справа від них стояли машини, й біла «нива» серед них — Лилекей ще з часів Аслама добре пам'ятала цю модель і не плутала її з іншими. Це навіть якось пов'язувало обох — покаравши одного власника «ниви», вона в певний спосіб мстилася й другому. Десь так.

Чоловіки сиділи за довгим столом під навісом, їх було восьмеро. Забагато. І як при цьому сподіватися, що Ігор із Сергієм полюватимуть удвох? Так, вони друзі, але хіба кинуть вони напризволяще того лисого? Він же покупець! Навпаки, вони триматимуться його.

Чоловіки пили, звичайно, а навколо столу бігав маленький песик й усіляко намагався звернути на себе увагу. Такого на кабана не візьмуть, якщо тут інших собак немає, то це їй на користь. Надія знову заворушилася десь під грудьми, та Лилекей вирішила поки її не слухатися. Буде все, як буде.

Мордатого прокурора серед них не було, проте лисий покупець сидів якраз до неї обличчям. Та ці двоє, вона їх звідси добре бачила... Вони нічого поганого особисто їй не зробили, і раніше Лилекей просто пішла б далі. Але за останні місяці все змінилося, стара жінка розслабилася — закрила давні борги й сподівалася трохи пожити в теплому місці, поруч із людьми, до яких звикла. Просто пожити.

Та пайка чомусь випадала з найгіршого хліба, цілком імовірно, що його перед тим спалили — у них хотіли забрати хороше місце, нажите й облаштоване. Хотіли забрати в неправильний спосіб, і тепер найсильнішій людині

в зграї доведеться розібратися з тими, хто зазіхає... Зазіхає на наше.

Вона зібрала автомат, поклала його поруч і задрімала на теплій землі, підклавши під голову чохол, аж раптом почувала рух і миттєво прокинулася — вони збиралися. Вечоріло. Вона не знала, як полюють на кабана, бачила тільки тих свиней, що тримали Дяченки, — на Півночі таких звірів не водилося.

Цілком ймовірно, що вони полюватимуть вночі, а це знову було їй на користь — у темряві вона зможе пересуватися непоміченою. От тільки зір... Зір був давно не той, і навіть окуляри не дадуть змоги їй вільно орієнтуватися в темному лісі. Про що вона тільки думала? Яке самогубство вона їм тут влаштує? Хіба що вистрелить собі в голову й піде нагору, на зустріч із Омрином, мамою і Юрою.

Декілька мисливців, серед яких не було жодного з потрібних Лилекей, підійшли до однієї з машин, відчинили багажник і почали діставати звідти щось велике й, судячи зі звуку, залізне. Якась сильна зброя? Ні, схоже, це капкани. Їй доводилося мати справу з такими штуками, але вона їх не любила — військовий карабін Мосіна був чесною зброєю, а ці штуки — для слабаків.

Їхня зграя, вдягнута в зелене, зібралася біля столу, випила ще по одній і вирушила до лісу тропою, на якій ледь могла вміститися невеличка машина. Деякі з них несли рушниці переломленими стволами на ліктях, деякі — ліхтарі на головах, бо так ще краще їх буде видно здалеку. Йшли, весело перемовляючись, — Ігор із Сергієм, як і передбачалося, трималися лисого й замикали невеличку колону.

Трохи вичекавши, аби хтось іще не вийшов з будинку, Лилекей важко підвелася, вдягнула Олесині рукавиці,

повісила автомат і чохол на плече та пішла за ними. Завдяки увімкненим ліхтарям можна було спокійно триматися позаду — не упустиш. Вони довго йшли тією тропою, потім звернули ліворуч і далі рушили ще вужчою доріжкою, обабіч якої були прориті глибокі канави.

Мабуть, і тут бояться пожежі. І що, між іншим, вона скаже Анжеліці про їхні канави на полях? Добре, це — найменша з її сьогоднішніх проблем, яку вона вирішить потім, якщо станеться диво і їй можна буде повернутися на хутір. Доріжка ще раз звернула наліво, і голоси стало майже не чути. Вона відстала? Ніби ні. Значить, вони говорять тихіше, бо вже розраховують зустріти свого звіра.

Лилекей підбралася й далі намагалася рухатися нишком — раптом хтось зупиниться посцяти й почує її. Ще кілька хвилин — і вони підійшли до дерев'яної бесідки з навісом, що стояла край лісу, а далі відкривалася велика галявина. Невже вони йшли так довго, щоби пити тут?

Та ні — чоловіки поклали частину припасів на стіл, закурили, а потім зібралися докупити й щось разом роздивлялися. Мабуть, старший їм показує місця на карті, де вони шукатимуть цих диких свиней. Лилекей знайшла дерево, що густо поросло зеленню, і сховалася за ним.

Вони про щось тихенько перемовлялися, потім дзеленькнули склом за столом — таки знову п'ють, це добре. Далі мисливці вийшли на галявину, розділилися на три групи й вирушили в різні боки. Вони несуть тільки рушниці — відмітила вона, отже, капкани лишили на столі. Одна група пішла майже назустріч їй, до лісу, інша — праворуч, а знайома їй трійця підійшла до протилежної від неї крайки галявини й зникла серед лісу.

Якщо вона правильно розуміла, саме вони тут — жада-ні гості, їм менше ходити, тому звіра будуть гнати на них. І гнати звідти, де сидить вона! Отже, їй треба змінити позицію — Лилекей обережно вийшла з-за дерева й пішла ліворуч так, щоби бесідка була між нею та цілями. Знайшла тут повалене дерево, під яким утворилася зручна щілина, сіла й думала, думала, думала.

Чекати їх тут? А яка з трьох груп повернеться першою? Вирушити до них лісом, огинаючи галявину зліва? Молода Лилекей так би й зробила. Вона б і підбралася до них непомітно. Хоча б спробувала. А сьогоднішню Лилекей почують, вони якраз чекають на кабанів, візьмуть і підстрелять стару бабку, яка чомусь вирішила, що вона розумніша за молодих і сильних чоловіків.

Все так, але вона точно полювала більше за всіх них разом узятих! Тож вірно, саме вона — розумніша. Давай, думай! Хто тут гості? Вони. Якщо захочуть ще випити, то придуть до бесідки. А вони захочуть — чекати довго, хтось не витримає. І хто саме тоді побіжить по горілку, щоби догодити покупцю? Хтось із наших друзів.

Це скидалося на правду — Лилекей все лишила під деревом й обережно підійшла до бесідки. Рушниць вони не лишили — не дурні. На столі стояло кілька пляшок горілки й газета з огірками, яйцями та порізаним салом, яке тут їли замість в'яленого м'яса. І поруч лежали чотири капкани, схожі на вовчі, які їй доводилося бачити в себе на Півночі.

Вона взяла два з них, поклала на вході до бесідки, почала зводити — важко. Пробувала ще і ще, впираючись з усіх сил. У голові застукало, дихати стало нічим, і якби зараз хтось вийшов з лісу, Лилекей підняла б руки. Та нарешті

впоралася з одним, посунула його в прохід і вирішила, що з неї досить.

Про всяк випадок другий капкан узяла з собою, лишати його складеним тут нерозумно — хтось побачить і схаменеться. Підійшла до свого дерева й залягла. Видно добре, але ще з пів години, і їй доведеться підбиратися ближче — буде занадто темно для влучного пострілу.

Та не довелося. Розрахунок виявився правильним — незабаром з протилежного краю лісу вийшла фігура й попрямувала до бесідки. Так, вони саме такі погані мисливці, як вона й сподівалася. Не було видно, хто саме йде — зелена пляма з рушницею на плечі неспішно рухалася сутінками, перетинаючи галявину, й майже відразу скрилася за бесідкою. Нічого, вхід до неї лише один, мимо не пройде.

Ось і він. Лилекей скривилася — це був лисий. Як казала Анжеліка, «його вдарила нетерплячка», цей вислів перекладу не потребував. Чоловік обійшов бесідку й попрямував до входу. Зойкнув метал, він закричав, зронив гвинтівку, впав і схопився за ногу, а Лилекей закусила губу. Що їй робити з лисим? Занадто швидко обравши цей варіант, вона сподівалася, що прийде хтось із нових боржників, а інших варіантів просто не розглядала.

Чи чують вони його крик? Мабуть, чують, якщо далеко не відійшли. Якби це був Сергій чи Ігор, вона б убила його з власної рушниці, а далі по ситуації — дивлячись, хто прийде першим. Лисий матюкався й підвивав, а вона знову думала, думала, думала, тримаючи його на прицілі.

Потім він почав шукати у кишенях, і тут же щось загорілося в його руках. Телефон! Вона так і не звикла до того, що сучасні люди можуть зв'язуватися без дроту, вона просто про це не подумала! Анжеліка часто казала, що

незабаром зв'язок буде і на хуторі, може, тут теж його поки немає? Та лисий вже кричав у трубку: «Серий, Серий, бігом, блядь, на точку, я в капкан вступив. Ногой на хуй!» — пояснив він, мабуть, відповідаючи на зустрічне питання, і Лилекей заплющила очі.

Все, ідея з несподіваними нещасними випадками остаточно закрилася. Виходить, їй треба вбивати їх тут, сподіваючись, що прибіжать тільки ці двоє. А потім бігти самій, бігти далеко, бігти туди, куди вона не хотіла. І не мала на це сил.

Але ж вона збиралася допомогти чужому хлопчику, раз уже своєму не допомогла. Вона так вирішила! Йому заважають колишні друзі батька, вона їх уб'є й зникне. Ніхто ніколи нічого не дізнається. Адесь там, дуже далеко, є дівчинка Лена, є хлопець Руслан. І є Америка, у якій людям дають хороший дім й сплячують гроші просто тому, що вони є. Невже вона не хоче спробувати?

Вона хотіла. Але з того часу багато чого змінилося, і її маленька Америка була неподалік — там не було зв'язку, хтось ночами підпалював поля із хлібом, а маленькі гроші доводилося ого як відробляти. Та їй там було добре, вперше за багато років добре. І вона вважала це місце своїм. Вже своїм.

Лилекей ледь втримувалася від сліз, коли Ігор із Сергієм прибігли лисому на поміч. Вони намагалися розтиснути той капкан, світили ліхтарями й були ледь не ідеальною мішенню — поклала б їх без проблем.

То що робити? Стріляти в обох? Але неподалік є люди — постріли почують. Вона не знає, куди потрапить і скільки часу піде на те, щоби вийняти з тіл кулі. А може, встигне? Приціл перемістився в пах міліціонеру, який стояв на колінах, — там і крові буде багато, швидко помре, і різати простіше, якщо витягати кулю.

А лисий? Доведеться вбивати і його. Ну що ж, не треба було приїздити до нас, вибач, якщо встигнеш. Праву руку звело від напруження, вона помотила нею в повітрі, все ще не наважуючись на рішення. І тут почула позаду якийсь шум — звідти до бесідки бігли люди. Лилекей підбрала ноги, щоби не стирчати з-під дерева, і побачила праворуч від себе проміння двох ліхтарів — ще одні мисливці бігли з лісу на допомогу.

І ситуація вирішилася сама собою — з усіма їй не впоратися. Коли ці двоє пробігли мимо до бесідки, вона відчула неабияке полегшення — долю цього подвійного полювання вирішив випадок. Вона намагалася, але місцеві лісові духи вирішили по-іншому. Що ж, вона з повагою ставиться до їхнього вибору. Лилекей тихенько підвелася й пішла вглиб лісу, слухаючи, як відстань потрохи з'їдає зойк того дурня, що вирішив випити горілки посеред полювання.

Коли вона вийшла на берег, була вже глибока ніч — широка стежка все ніяк не попадалася їй довелось довго блукати хащами, кілька разів спотикаючись і падаючи. Потім здалеку побачила фари машини, що неслася через ліс, і пішла до світла. Нарешті знайшла тропу і нею вийшла до річки, а далі вона вже знала куди.

Лилекей так втомилася, що вмитися було б дуже непогано, але берег тут високий, в темряві вона впаде, й що тоді? Ні, не зараз — вона зняла магазин, запхнула автомат до чохла, ледь закинула важкий вантаж на плече й рушила стежиною, що вела пагорбами вздовж берега. Часто ставала, бо ноги вже відмовлялися йти, і під час однієї з вимушених зупинок помітила, що за нею хтось іде.

Це був якийсь собака — тримаючись осторонь, він не реагував на шикання й знову наздоганяв її. От тільки цього

зараз не вистачало... Зібрати зброю й вистрелити? Вона крикнула кудись назад: «Відчепись! Уб'ю!» і пішла далі, час від часу поглядаючи собі за спину.

Вже думала, що той злякався й відстав, але, щойно навкруги посвітлішало, він показався знову. І це був вовк — старий, худий і слабенький. Вона б упоралася і ножем. Або ні.

— Амин єттик, — привіталася вона, дістала ніж і показала його вовку: значення здавалося їй зрозумілим. — Я дуже втомлена, але ти помреш першим. Обіцяю.

Вовк подивився навколо й вирішив, що в нього є невідкладні справи на березі. От і добре.

Вона ще кілька разів оберталася, та його вже не було видно. Але, коли вже до хутора було зовсім близько, її зустрів рибалка — старий чоловік у синій штормівці зі спінінгом на плечі.

— Здрасті, — сказав він й очманіло вилупився на дуже брудну бабусю, що ледь шкандибала стежкою, тримаючи важенький чохол з вудками на плечі, а в руці — величезний ніж.

— До свіданія, — відрізала вона й пішла далі, сподіваючись на те, що він відчепиться, бо рибалки завжди були балакучі — що на океанському березі, що на річковому. А вона вже за себе не відповідала, могла й убити просто тому, що не хоче говорити.

З останніх сил Лилекей ввалилася до подвір'я через задню хвіртку, яку можна було відчинити, просунувши руку в щілину. Зайшла, повернула осточортілий чохол у куці й зупинилася, важко дихаючи з присвистом. Сперлася на коліна й довго так стояла, намагаючись отямитися. Потім випрямилася й уперлася оком в баню, що стояла праворуч. Вона довго дивилася на неї, аж поки за будинками, біля будки, не загавкав скажений Будьоний.

Різне бувало — чого тільки за службу не доводилося бачити, але жодного разу не зустрічалося питання, якого не можна було б вирішити за допомогою курсантського ланцюжка. Всі десь вчилися, потім роз'їжджалися, але пам'ятали, де і з ким випивали в юнацтві, тому радо йшли назустріч колегам.

От, наприклад, попадається тобі заїжджий крадій, що народився в Кутаїсі, але має український паспорт. Яким вже макар ом його занесло до наших сіл — інше питання. Ловлять його на гарячому — приймають у чужій квартирі, оформлюють і передають тобі на слідство. Тут, у принципі, й роботи ніякої вже не передбачається — тільки пробити по базі: скільки ходок у нього, по якій статті раніше сидів. Якщо дуже хочеш втопити дурня — вішаєш на нього останні нерозкриті крадіжки в місті. Якщо він нормально поводиться — передаєш до суду тільки те, що є. І краями.

І тут починає працювати ланцюжок — родичі в Кутаїсі знаходять полковника, який вчився в Харкові з начальником тамтешнього обласного управління. Той — кум заступника херсонської податкової. А той, своєю чергою, їздить на полювання з нашим есбеушником, бо вчилися теж разом, в Одеському інституті МВС. У результаті есбеушник приїжджає вночі, свистить у вікно, після чого ти виводиш сонного собаку гуляти знову. Він і не хоче, а треба.

У кожного в цьому ланцюжку свій інтерес, і тобі спочатку пропонують просто допомогти, в залік майбутнього. Ти вдаєш, що пішов думати, сам вішаєш на туриста ще пару справ — ставки зростають. Минає пара тижнів, собака знову прокидається для примусового додаткового наряду на вигул,

і ти отримуєш наступну пропозицію — тисячу двісті доларів за тільки один доведений епізод, без зайвих ускладнень.

Людина ненадовго сідає, а далі вже не твоя проблема. Ти заносиш п'ятихатку начальнику і маєш гарний настрій у сім паперів. От тільки настрої чомусь не покращується — на те є свої причини, від яких останнім часом капітан Щербук уже порядком утомився.

Сьогодні зранку він прокинувся з чітким наміром більше не пити. У ніч на вчора, коли вони з Ігорем привезли до міської лікарні Артура з раною ноги, випито було забагато. Поки чекали в машині, розчавили ще пляшку коньяку, Ігор вже ледь розмовляв. Тому Сергій здав його дружині, а щоб відвезти Артура в Одесу на літак, посадив за кермо знайомого слідчого. Здихалися нарешті того пораненого, на зворотній дорозі колега не витримав і довелося його годувати у вірмен на трасі — горілкою й обіцянкою не забути при нагоді цю послугу. Так що вдома, коли вчора ввечері він туди нарешті доповз, була важка розмова з дружиною й обіцянка пригальмувати з бухлом.

Він навіть склав собі велику сумку, щоби зрання заїхати до спортклубу, який тримав один чоловік важкої долі, внаслідок своїх заліків він пускав міліціонерів до себе безплатно. Не всіх, зрозуміло, — від капітана й вище. Сергій навіть під'їхав до того клубу, подивився на нього у віконечко, сплюнув і подався на роботу.

І тепер сидів, думав про курсантський ланцюжок та з сумом споглядав за тим, як гість пише заднім числом чистосердечне зізнання у злочині. По двох додаткових випадках Сергій уже дав відбій, лишалася тільки перша справа. Той щось дуже довго морочився з кількома реченнями, аж язик висунув від поривання. Хоча що тут важкого —

перед тобою слідчий поклав зразок, треба просто переписати його власноруч і замінити дані на свої. Підпис, дата — все. Ні, воно щось роздивляється. Думає.

— Начальник, — підіймає голову, — а де у вас тут руки миють? — І дивиться на замащену від запопадливості п'ясть.

— Можна подумать, можна подумать, — похмуро відповів йому Сергій, — у камері у себе вже посциш, нічого тобі пристойну парашу оббризкувати. Давай пиши!

Гастролер зиркнув своїми чорними очима. А, ну-ну, дай, скажи ще щось, пограємось. Ні, втримався, пише далі. Сергій сумно видихнув і повернувся до своїх невеселих думок, в епіцентрі яких був незрозумілий йому хтось.

Пару місяців тому Ігор заїхав до нього на каву й розказав, що є двоє важливих людей, один у Дніпрі, другий у Києві, які хочуть десь у нашому районі знайти землю під великий готельний комплекс. Так, щоби біля річки й з гарним краєвидом. У планах готель, сплав, коні, екоферма, цілющі джерела. У нас їх немає, але для них це не проблема — де буде земля, там і знайдуть щось чисте й унікальне. Такого рівня люди, що викопують джерело й самі собі видадуть довідку про неповторну цілющість.

Ігор — хлопчина пролазливий, давно третєся з решалами, от десь щось підслухав і запропонував Сергію разом вмовити Олега Дяченка на продаж маєтку з полями. Там ще дід Тарас позабирав такі гарні наділи, що готель навіть з іподромом помістяться. Спокійно.

Якщо вони вирішать тут по паперах, то зайдуть до справи посередниками — можна на рівному місці відкусити до семи відсотків від загальної суми, по три з половиною на брата. У таку братську любов Сергій не вірив, і у відсотки

теж — Ігор там явно більше закладає. І якби все було чисто, капітан йому був би не потрібний. Тому погодився подумати, але за однієї умови — якщо Ігор його знайомить із цими людьми. Або ніяк.

Вони одразу зателефонували Олегу, напросилися з ним на п'янку з нагоди останнього загулу діда Тараса, ще раз оглянули краєвид — достойно. Як для цього ті пагорби й зростали. Потім поїхали до Києва, бо дніпровський компаньйон буцімто за кордоном. Або не хоче світитися — вирішив Сергій, це більше схоже на правду.

Їх зустрів на вокзалі міцний звірюган на «секвої» й повіз кудись далеко, на берег річки, де у великому ресторані для них було виділено окремий понтон. І пара номерів на березі, у сосновому лісі. Достойно зустріли, одним словом. Потім під'їхало ще п'ятеро, один за одного страшніший — у мастях, із залізними зубами й давно зламаними вухами.

Старший з них назвався Мулею, він старанно переглянув на мапі всі Олегові наділи, потім подивився фотографії, які Сергій надібав у редакції місцевої газети, і підтвердив умови. Більш як двісті сорок тисяч він не дасть, це — крайня цифра. Їхні — десять відсотків, якщо все проходить чисто. Якщо господар захоче щось їм дати від себе, то це його не стосується. Якщо вони зможуть збити ціну, половина зекономлених грошей — їхня.

Сергій тоді аж зопрів від підрахунків у голові. І не помилився ж — було не сім, а десять відсотків, Ігор тільки очима блимає — типу, десять так десять. У ролі контактної особи їм представили того самого Артура, після чого кавалькада джипів собі поїхала, а з ними лишився водій і побажання добре відпочити — до понеділка номери й стіл сплачені. Вони з Ігорем тоді встигли спробувати усі види

культурного відпочинку, враховуючи гідроцикли й дві зміни дівчат. Гарно посиділи.

І от що вони тоді насиділи: Ігор знав, що до Олега вже не вперше зверталися щодо продажу, та він усім відмовляв. Щоправда, до Майдану ціни були трохи інші — може, зараз він погодиться на двісті? Наступною мала бути думка про те, що Олегу зараз важко, може, йому і ста п'ятдесяти вистачить? Але Сергій не збирався озвучувати суму першим, а Ігор взагалі був слизький хлопчина — хрін його купиш, коли триндять, а коли жартує.

Прийшовши додому, вони почали кожен зі свого боку пробивати, що там з паперами на ділянки — на кого записано, до якого терміну оренда, чия земля під маєтком. Виходило ніби чисто, але потім Олег поплив по річці й уся їхня схема за ним. Сергій тоді думав — може, це Муля вирішив діяти окремо й більш радикально? З того боку відповідь була: умови такі ж самі, дійте, нам все одно.

Тоді що сталося з Олегом? У те, що він самотужки впав, Сергій не вірив. Може статися будь-що, тільки не це. Він розпитав домашніх — напередодні Тарасович не пив. Олег взагалі зранку не вживав, рибалив на тому місці все життя. І весь досвід слідчого Щербука казав, що цього не може бути.

Потім з'явився прокурор Васильченко й з'ясувалося, що він теж у курсі подій. Їхали після похорону, а той і каже: «Це Муля через вас сюди лижі наострив?» Сергій тоді перелякався, і було чого — тепер доведеться десять відсотків на трьох ділити. Так от чому новопризначена людина так радо відгукнулася на пропозицію з'їздити на чужий похорон!

Вони зустрілися ще раз, і прокурор гарантував зі свого боку зниження ціни — з цією метою до хутора навідався наркоконтроль, забрали тих доходяг, що Гриша там три-

мав, так буде простіше розмовляти з Андрієм. І трохи охолонувши, Сергій зрозумів, що все правильно — це батько був йому другом, він вірив, що Олега б не нажухав, а малий... Цим Ігор нехай переймається — його ж похресник! Малий хай отримає доляху й валить.

Тоді на зустрічі обговорили й резервний план, якщо щось піде криво. З цією метою він розшукав адресу Ірини Дяченко, колишньої дружини Олега, яка мала тепер інше прізвище й жила десь у Запоріжжі. Якщо малий почне вператися, нехай переписують маєток на Ірину, тоді Ігор поїде до неї й домовиться, а по паперах — то вже в прокурора голова болітиме, він свою справу зробив.

Тільки спокою все одно не було — спочатку Олег, потім цей капкан клятий... Пацани зранку зателефонували й сказали, що знайшли другий неподалік, у лісі, а він точно пам'ятав, що всі чотири лежали на столі. Хто ж тоді поставив його? Той, мабуть, хто й Олега втопив. І це бентежило капітана сильніше за всі інші проблеми. Хто ж цей могутній ворог, який чогось причепився до продажу маєтку й постійно заважав?

Його вчили спочатку знайти нульову точку справи, й він її шукав. Шукав попри те, що голова просто розривалася від шаленої суміші, яка до неї потрапляла останніми днями. «Коньячку б», — із сумом подумав Сергій і крикнув на підслідного: якщо той за хвилину не віддасть аркуш із зізнанням, висітиме на ньому все, що знайдеться по району з першого січня, включаючи овець, які зникли безвісти.

Викликавши конвоїра, він відіслав домушника геть й увімкнув комп'ютер. Думай, згадуй, шукай. Що тоді казав Олег, на горі? Що друг загинув десь у Кемеровському краї, що працював кимось на кар'єрі. І казав же, як того

звати, казав! А дехто так зрадив горілці, що не додумався записати. Тепер цей дехто шукатиме загадкову загибель десь навесні, десь бозна-де.

За годину пошуку по сторінках тамтешніх газет він знайшов чотири мокрі весняні справи — одну відкинув одразу, бо там жінку придушили. Ще одна відпала сама собою — там крякнув молодий пацан, він не міг бути старим товаришем Олега по Півночі. Лишалось дві — одного зарізали в гуртожитку, ще один упав п'яний з вишки. Обидва середніх років.

Другий випадок, звичайно, краще б класифікувати як «помер здуру», а не «загинув», хоча для дружини, навіть колишньої, все трагічне. Ще подумавши, Сергій відкинув паданка — той мав прізвище Сорокін, так само звали начальника слідчого відділу, якби подібне прозвучало — він би зреагував. Такого б він не забув.

Отже, лишався робітник залізорудного кар'єру О. Савін, 1965 року народження. Головний біль трохи відступив — так буває, коли робота тебе тримає в тонусі, — Щербук узяв один зі своїх мобільних телефонів і запустив у дію курсантський ланцюжок.

Спочатку набрав товариша у Сургуті, потім колишнього летьоху¹, якого тато дружини встроїв аж до Москви. Далі пішло легше — через п'яті руки він отримав особистий номер заступника начальника Таштагольського районного відділку, якогось Петра Валерійовича Сабітова, пообіцяв собі сто грамів коньяку (сто, не більше!) й почав набирати всі ці плюси, коди й решту цифр.

Петро Валерійович слухавку взяв одразу — ось вона, стара школа, але про Савіна нічого не знав. Тоді довелося

¹ Лейтенанта (*жарг.*).

посилатися на якогось всесильного Іллю Івановича, який керував там по області відділом внутрішніх розслідувань. Так Сергій нарешті отримав особистий номер слідчого, якій вів ту справу, — лейтенанта Годованюка.

Все, він на фінішній прямій! Капітан ледь втримався від того, щоби надибати в будь-якому з сусідніх кабінетів омріяний коньяк, і набрав ще один номер. Тепер уже останній. Гудки довелося слухати довго, але врешті-решт у слухавці пролунав украй незадоволений голос: «Старший лейтенант Годованюк. Слухаю».

«Приветствую», — весело відповів йому Сергій і витер з лоба холодний піт, що зазвичай виділяє з себе організм, якому не дають похмелитися тоді, коли це вкрай необхідно.

— Товаришу лейтенанте, я від Петр Валеріча, до вас, значить, відправив він. Це капітан Щербук, з України, Первомайський міськвідділ. У нас тут мокре, і є думка, що воно з вашою справою, так би мовити...

— Це з якою?

— Савін, підріз, із кар'єру, весною у вас було.

— Ну, було. — Голос не теплішав. — Так це через Інтерпол вам треба, я ж права не...

Та Сергій теж знав, як грається ця пісня, жоден Інтерпол тут ні до чого:

— Ми в міжнародний розшук поставимо, не питання. Знати б кого? Ілля Іванич, ваш, з області, сказав спитати, по-простому. Раптом там порожняки, чого ж тоді через Інтерпол, навіщо?

— Ладно, що у вас там?

— У нас підозра на вбивство, загинув старий друг цього вашого Савіна, черепно-мозкова — і в річку. І через місяць, може, більше, після вашого. Розумієш?

— Ну да, ну да...

— Так у вас там шо?

— У нас... — задумався старший лейтенант, мабуть, пригадував деталі справи, — у нас, значить, у передпокої кімнати гуртожитку, ножове.

— Знаряддя знайшли?

— Не-а. Ну, там щось велике, тесак якийсь або кухонний, не знайшли його.

— Якщо кухонний, це побутове.

— Так, скоріше за все.

— Так, а він? — не вгамовувався Щербук. — Пияк, загульний? Підозрювані були?

— Не-а. У свята, кажуть, без особливого. Сусідів опитали, ніхто нічого.

— Понятно. І причепити нікому?

— Ну, тут у нас контингент... Особливий, але нікого поки не знайшли.

— Взагалі нічого?

— Дідок з гуртожитку сказав, ніби йому з пошти рекомендованого листа приносили. Хто, не пам'ятає — п'яний був. Але пошта сама не знає. Загубили чи що...

— Значить, всяк?

— Всяк.

Сергій продиктував свій номер телефону на той випадок, якщо щось з'ясується, але вже розумів, що лєтьоха нічого зараз не запише. У нього знову нічого, окрім відчуття — щось тут є. Не буває таких збігів. Усе буває, а таких — ні.

Він ще посидів, подумав, потім таки пішов до суміжників, випросив пів чашки таврійського тризіркового, повернувся до свого кабінету й узяв до рук телефони. Службовий

він ніколи не вимикав, а в особистому й спеціальному зранку вимкнув сигнали. Не до того було.

І з'ясувалося, що йому двічі телефонував Ігор, а потім надіслав повідомлення: «Обід з V у III. 13». Штірліц, блін. Це означало, що він оговтався й уже домовився про зустріч із новим прокурором у ресторанчику «Вдали от жен», який вони завжди називали «У Зої», тому що з давніх часів цю шашличну тримала Зоя Сергіївна, спочатку працюючи там завідувачкою, а потім приватизувавши цей заклад.

Сергій відніс начальнику зізнання домушника, вирішив, що вистачить з того й чотирьох сотень, вислухав свою порцію лайна й поїхав на обід, сказавши черговому, що буде вже завтра. Дорогою пригадав, що за всі дні забув сісти й порахувати, скільки кому виходить при різних варіантах ціни за маєток, виматюкав себе відразу по кількох напрямках і прибув до Зої на пів години раніше.

Біля бару хлопнув стопар вірменського, замовив кави й збирався було порахувати розклад, як з'ясувалося, що обидва компаньйони вже на місці — сидять в окремій бесідці. Вони що, спеціально домовилися на годинку раніше, щоб щось вирішити без нього? Він відверто жалкував, що повівся на Ігореву замануху — вже вляпався, а прибутку поки не видно. Та стара звичка доводити справи до кінця не давала шансу зіскочити дорогою. Бо це не-пра-виль-но.

Ігор з Васильченком їли шурпу, гучно сьорбаючи. Серьoga завдяки дружині від цього давно відучився і став звертати увагу на такі речі — тьху, жлоби.

— Здорово, пацани, — привітався він так, ніби не помітив, що вони приїхали раніше, сів поруч.

— Здоров-здоров, — відповів прокурор, — мені отут якраз розказують, як ви поохотилися.

Його жирні губи розійшлися в радісній посмішці, а капітан подумав, що було б непогано вдіти обом по гарячій тарілці на голову.

— Да, було діло... Я ж кликав вас, Петре Миколаїчу... Повеселились. Знати б, хто там це все підмутив.

— Та хто, — ще більше зрадив Васильченко, — понажиралися, добре, хоч не пострілялися там.

Ігор хмикнув і промовчав — падло підлабузне.

— Та да, — вирішив не загострювати питання Сергій і відламав собі шматок лаваша, раз вони на нього перше не замовили. — Шо рішаємо? Малий вийшов, ми йому запропонували п'ятнашку плюс квартиру в Миколаєві, двушка, Ігорьоша її в двадцятку оцінив.

— Що за квартира? — швидко зацікавився прокурор, і тут вже Ігорю довелося встрягати:

— Та перепала по одному ділу, я її й так продаю, можна заодно... Він так швидше погодиться, він же там учиться.

— Ну-ну... Квартира, мабуть, десятка красна ціна, а ти й тут вирішив нагрітися?

— Та не, я подумав — він так швидше... А так буде де жити. На березі, кстаті.

— Ладно, — продовжив Сергій, — то вже таке. Тут головне, чи погодиться він? Тоді ми зсумуємо все в тридцять п'ять, а Мулі здаєм розклад? Він же з половини обіцяв.

— Це вже друге питання, — поважно вимовив Васильченко, витер рота долонею й нею ж провів по голові. Щербук уже почав жалкувати, що так мало випив на барі, але тут вийшла сама Зоя Сергіївна й поставила перед ними блюдо з шашликом, навколо якого були акуратно розкладені скибки запеченої картоплі.

Всі радісно накинулися на м'ясо, а прокурор продовжив:

— Спочатку треба, щоб Андрій цей ваш погодився й усе підписав. По замовниках будемо потім вже рахувати, як краще нам бути.

— Я думаю, що подітися йому особо нема куди, — підняв голову Сергій, — та пропоную малому накинуть чутка, а то... негарно.

Ігор тільки знизав плечима, а Васильченко не змовчав:

— Хочеш, зі своїх давай. Тільки там ще з реєстратором треба буде щось рішати, я не знаю, скільки він захоче. Треба ж всьо переписувати, і бистро.

— Давайте Андрію накинемо хоч п'ятірку.

— Ти погано почув? Можеш зі своїх додати, я не проти.

От же ж жирне падло, звідки його до нас перевели? І де вони тільки набирають їх до органів нагляду, всі як з одного інкубатора. Пономар був — товстий. Потім той, як його... На Карлсона схожий. Теж. Тепер цей... Дістати б зараз непомітно з-під піджака пістолет і стрельнути тобі в живіт, під столом. От би ти здивувався, правда? От би ти впав й харкав кров'ю. А тоді б стати над тобою і...

Сергій вичавив з себе посмішку, вмокнув картоплинку в майонез і запропонував:

— Ну, можемо разом заїхати туди. Завтра, наприклад, після обіду?

— Не, — протягнув Васильченко, — от ви вдвох і їдьте. Причому зараз. А я викличу до себе реєстратора того... Хай пообсирається спочатку. А потім видно буде... І цей... Ти казав, — повернувся він до Ігоря, — що можна переписати все на жінку його колишню. Де вона там живе?

— У Запоріжжі, — сумно відгукнувся Ігор, — тільки я її з дитинства ж... Там така жучка... Там хатою і п'ятнашкою

ми ніяк не відіб'ємся. З нею це не пролізе. Вона б і тоді хер шо віддала, але Тарас її прижав... Через ваших, до речі.

— Ну, добре. Я поїхав до себе. А ви рішайте там вже з сином цим. Бо справа по нарколигах іще лежить, я її поки притримаю. І цей... буде вийобуватися, скажіть, що я вже знаю, як його дід з батьком еті поля добирали. З голой жопою піде.

Васильченко встав, поляскав себе по животі й пішов до ресторації, звідки почулося, як він гучно дякує Зої Сергіївній за обід.

Ага, дякує воно... А розраховуватися їм — ще одне підтвердження старої істини, що прокурори за себе ніколи не платять. Навіть на цвинтарі. Де б йому, звичайно, опинитися якнайшвидше... Між іншим, ще одна причина жалкувати — хто поліз приручати нового районного прокурора? І хто кого врешті приручив й осідлав?

Вони лишили по сто гривень, доїли м'ясо, хоч і не лізло, і викинули на пальцях, на чийй машині їхати. Капітан обрав ножиці, розпорядник викинув каміння. Ну, воно й правильно — «нива» краще подолає ці байраки.

Ігор сказав, що, по-перше, треба заїхати до церкви, бо Гриша вже йому всю трубку віддзвонив — усе намагається розібратися зі своїми наркоманами. Вони, звичайно, знали про цю клініку, яка спершу при церкві була, а потім Олег уже погодився їх у себе тримати. Але Сергій вважав, що наркоманів нехай їхні батьки й тримають в себе, погано виховав — отримуй. Тут би живих врятувати, нема коли перейматися долею цих залежних, від яких уся дрібнота — крадіжки, розбій, розповсюдження.

Тому до Григорія заїхали, але навіть з машини не вийшли. Священник вибіг з церкви й почав було кричати:

— Серьoga, шо ж ти робиш? Андрія ледь не закрили!

Ага, знав би ти, попка, що насправді відбувається, ти б тут відразу дуба дав. І недалеко було б нести, між іншим.

— Не ори, — поморщився Щербук, бо голова знову почала боліти, — шо ти хочеш?

Святий отець помовчав, збираючись зі словами, і значно тихіше почав:

— Бог любить наркозалежних.

Але Сергій не дав проповіді набрати обертів:

— Бог? Бог хуйні не любить.

— Бог любить усіх. І їх теж.

— Ну, так і любіть їх у себе. Тільки з документами на утримання. Я знаю... Як диспансер!

— Єпархія не дозволяє.

— Тим більше. Короче, Гриша, не їби мозги. Андрюху випустили, я попросив, — незграбно збрехав Сергій, а Ігор цикнув на своєму сидінні, але так, щоби священник не почув. Капітан врубив задню передачу, щоби розвернутися, і додав: — Так шо кіпіш відставити. Діла там не буде.

Він здав задом до стіни церкви та подивився на довжелезного Григорія, який стояв, стискаючи кулаки:

— Поняв?

— Бог тебе простить. А я ні.

— Ну й хуй з тобою!

«Нива» аж підстрибнула, стартуючи — пил піднявся ледь не до хреста. Десь у ньому чорніла фігура священника, а машина вже повертала на дорогу. Злий Серьога погнав щодуху, Ігор вчепився в ручку й перелякано зойкав, а за хвилину закричав:

— Тормози, там люди!

І дійсно — попереду показалася якась парочка, що підіймалась нагору, взявшись за руки. Почувши машину,

дівчина відразу стрибнула на узбіччя, а хлопець тільки повертався. І це був Андрій Дяченко. Сергій гальмував, дівчина щось кричала, звертаючись до спадкоємця маєтку, і той нарешті ступив кілька кроків до неї. «Пронесло», — подумав Щербук, і вони проскочили повз пішоходів.

— Підвезем? — стиснутим голосом спитав Ігор, але Серьога вже вирішив, що розвертатися тут нема де, а чекати, поки ті підійдуть, він не хотів. Після розмови з цим придурастим священником нутро так і булькотіло, злоба поєдналася з головним болем й вони душили його з двох боків, наче гучна неприємна музика з репнутих колонок.

— Хай ідуть. Позажимаються ще. А хто це з ним?

— Та появилась тут одна. Журналістка.

— Та ладно?

— Точно! З Києва. Приїхала наче розбиратися. Я їх у Роймана бачив. Некролог замовляв там по одній. Дивлюсь, чешуть.

Тааак. Оце вже щось новеньке... Зовсім новеньке. Центральна преса їм тут ні до чого. От зовсім. І знову це не могло бути збігом, хтось же її сюди направив! Тільки щоби що? Знову привид могутнього ворога, який вирішив обламати їм легкий заробіток, з'явився перед капітаном. І знову його тіпало від остраху. Хто ж ти такий?

— Так а чого ти мовчав?

— Та ми якраз із Миколаїчем говорили за це, када ти приїхав.

— І шо вирішили?

— Та цей каже, що проб'є її по своїх. І що за це нехай у київських з дніпровськими голова болить. Ми зробимо все чисто.

Зроблять вони... Тільки от що? Ну навіщо він сюди вліз? Ну, заробляй собі спокійно, люди самі лаве несуть. Ні, захоті-

лося їй будинок поставити, щоби як в Англії. І давай-давай, ти ж чоловік, ріши щось. От тобі «щось» і повертається.

Машина пододала останній схил пагорба, вони виїхали до воріт хутора, і Серьoga посигналив та вийшов, не очікуючи швидкої відповіді з того боку, бо дуже нервово вони востаннє тут розпрощалися. І це треба було якось підрівняти. А для цього потрібні додаткові сили. Де ж їх взяти?

Знову, як неодноразово вже сьогодні бувало, капітан Щербук вичавив із себе посмішку й закричав за ворота:

— Анжеліка! Маркіза ангелів, пробач засранця, а? Ми по ділу.

І вона з'явилася, звичайно, разом із собаками, які в порівнянні з нею виглядали конями. Карлиця, як завжди, вперла руки в боки й дзвінко сказала:

— Приперлося воно... От када ти був нада, тебе не було. А тепер шото зачастив. Андрюхи нема, їдьте.

— Та ми його бачили по дорозі, сюда йде... З кралею зі своєю.

— То така краля, що тобі у сраці зразу дві різьби наріже, пойняв? Туди і обратно.

— Та поняв, поняв. Відчиняй. Я, от Ігор не дасть спиздіти, хотів тобі цвітів купить, шоб, значить, вибачитися. А не було. Вірмени точку закрили на виїзді.

— Вірмени йому закрили, — скептично відізвалася Анжеліка, але підійшла-таки до воріт і почала вовтузитися із засувом. Позаду неї вже стирчала та бабка, що прибилася до них нещодавно. Юля, чи як її там? Стояла й дивилася якимось важким нерухомим поглядом, слідкувати за ним чогось не хотілося.

Карлиця плечем налягла на ворота, відчинила їх і почала ногами відганяти з проїзду собак. Сергій загнав машину

у двір, поставив її на звичне місце, біля пташника — обіснуть, але це, як відомо, приводить до грошей.

Він вийшов, закурив, повернув на обличчя посмішку й дивився, як поважна господарка йде до нього.

— Значить, тебе ще не посадили за всі твої, ет саме? — почала карлиця свої звичайні витребеньки, і довелося їй підіграти.

— Та мене за що?

— А що, нема за що?

— Та нема! І вообще, чого боятися? У тюрмі страшно тільки перші десять років. А потім як по маслу.

Неприємна бабка Юля гучно хмикнула, так що Сергій перевів погляд на неї й уже не посміхався. Що ця косорила собі дозволяє? Він уже збирався дати їй відповідь, але Анжеліка втрутилася й тут:

— Я тебе той раз забула спитать, а нагадали — ти пістолет наш привіз?

— Який, блядь, пістолет?

— Той, що твої архаровці забрали в мене.

— Так ти ж, дурна баба, шмалять почала. Вони вообще повне право мали тебе тут положить. І ніхто б їм нічого за це.

— Ми тут на своїй землі. Он, в Америці, чув, люди можуть зі свого двора пулять усіх, хто зайшов.

— Тю, от ти странна, — Серьога удав крайній ступінь здивування, — тут же не Америка, тьотю. Тут незалежна ваша. Самі тут помаранчевий флаг вішали, їжте тепер.

— Ти мені ото зуби не заговарюй. Де наш ствол?

— У Караганде. Забудь. Начальник району його собі забрав. А звідти здачі немає.

— Акт тоді повинен бути. Вилучення, — пробуркотіла та Юля, і тут уже Серьога не втримався:

— Тебе, пиздося, хто вообщє питає? Шо ти лізеш куди не слід, а?

Впершись у неї оком, він намагався згадати — а коли ця баба-яга тут з'явилася? А чи не тоді, коли все почалося? Звідки вона насправді? Може, її сюди підіслав той, хто весь цей час, і вона йому стучить про...

— Андрій прийшов, — обірвала його думки Анжеліка, яка теж уже не посміхалася. І дійсно — за воротами стояли малий з цією журналісткою й дивилися на те, що відбувалося. Так, треба здавати назад, знову давити либу — він приїхав домовлятися, і зробити це можна тільки на позитиві. Сергій скривив обличчя, обігнав карлицю, яка смішно телепала до воріт, і відчинив їм сам.

— Андрій Олегович. — Він потиснув його долоню обома руками, наче член політбюро, який вітає генсека на Мавзолеї перед парадом. — І вам здрастуйте, люба дівчино... Як вас?

Вона нічого не відповіла й з кам'яним обличчям пройшла мимо, проте Андрій промовив: «Світлана» — й зачинив за собою ворота.

— Ми з Ігорем, — капітан вказав рукою на розпорядника, який так мовчки й стирчав біля машини, — приїхали ще минулого разу перетерти... За наші справи. Але криво пішло, признаю. Так що давай сядемо, посидимо... Спокійно, значить, обсудимо, як краще... вам буде.

Андрій нічого не відповів, але пішов до бокової тераси, отже, вони сядуть там. Щербук махнув рукою Ігорю — давай, мовляв, сюди. Вони всілися. Дорослі курили, молодь просто дивилася на стіл. Мовчанку порушила Анжеліка:

— Їсти будете?

— Ми не, спасибі, тіки пообідали, — відповів їй Сергій і відразу зрозумів, що відкрився, наче молодий боксер.

— Золупу собі з'їж. Я не в тебе питаюся, — з ходу відрізала карлиця.

Це вже було зовсім занадто, але... На кону стояли великі гроші. І він витримає. Нічого, потім віддача настигне цю циркову коросту, а поки...

— Анжела, ну досить, — сказав він, і тут вперше подав голос Ігор:

— От горілочки якби, від горілочки б не відмовились.

Анжеліка розвернулася до нього, очманівши від такого нахабства, але тут подав голос Андрій:

— Так, досить уже, дай нам борщу, цим горілки. Сала поріж.

Ти диви, як швидко він відчув себе дорослим!

Завгоспка надула губи й пішла до маленької хати, а Сергій витер піт і почав:

— Андрюха, таке діло: приїхав з Києва один чоловік, ми його привозили прошлий раз.

— Чув. А що за чоловік?

— Не знаю. Спільні знайомі є, кажуть — від серйозних людей, не сам по собі.

— Анжела говорила. Але це... несерйозна пропозиція. Тут жнива на носі... А він таке пропонує, що смішно...

— Кому смішно? — по можливості м'яко здивувався мільйонер. — Тобі? Які жнива? Ти що, розбираєшся на цьому? Батя, царство ему небесне, уже не справлявся. Він нам з Ігорем (розпорядник, відчувши, про що зараз брехатиметься, ствердно хитнув головою, на випередження) сказав тоді, при тобі, на річці, що треба продавати все це. Скинути цей хомут.

— А на ці гроші відкрити бізнес у гóроді, по торгівлі, — піддакнув Ігор. Блін, хоч би якось домовилися між собою: він збирався сказати про щось туристичне, про сплав якийсь, а тут магазин.

— Не знаю, при мені він про це не говорив.

— Говорив. Ми підняли людей... Серйозних людей. Вони оцінили ризики й...

— Послухайте, — встромилася до розмови дівчина, її голос був схожий на дитячий, і Сергій ледь не засміявся, але в останній момент стримався. — Тут відбувається класичне рейдерське захоплення, з підпалами, я про це напишу в газету й тоді...

— Що тоді? Яке захоплення? Поля палять сусіди, тут до ворожки не ходити. Тарас захапав чужі наділи, підмутив через сільраду. Уже ж горіло колись, правильно? Хтось віддуплився... Чи відкинувся весною, до річі, перевірити треба! І почав поля вам палити. І зі жнивими ви вже провтикали. А тут люди дають тобі квартиру, лаве добавлять, відкриєш пару кіосків у Миколаєві, посадиш он бабок своїх торгувати. І все, учись собі спокійно!

Анжеліка принесла каструлю борщу, сало й запотілу пляшку.

— Ну й ладно, — вирішив Сергій, витягнув зубами пробку, плеснув собі та Ігорю від душі й випив без тосту. Дівчина поклала долоні перед собою на стіл. Вони тремтіли.

— Послухайте, так не можна. Треба оцінити маєток, це — як мінімум. І вирішувати не вам, а господарю.

— Ну, по-перше, — Сергій закурив і поспокійнішав, — в права ще треба вступити. Я серйозно. Тут можуть довго це діло розглядати. Я без всякого...

— Ви погрожуєте? — збентежено спитала дівчина, намагаючись тримати себе в руках, але зачервоніле обличчя й нервовий голос казали про дещо інший настрій.

— Та я на вашому боці! — тут несподівано для себе він сказав правду. — Там же ще Іра є! А якщо вона претендуватиме? Дід же її тоді в обоз списав тоже криво. А якщо вона нормальних юристів знайде — тут все заарештують і справа зависне взагалі.

— А до чого тут мама? — витріщився на нього малий. — Її ж усього позбавили тоді.

— Це ти так думаєш. Я тобі просто обрисовую варіанти, при яких ти взагалі лісом ідеш, без грошей. А ці люди все беруть на себе, всі документи, а це від сільради і нотаріуса до податкової, держреєстру... Короче, повна жопа геморою.

— Ні, ви таки погрожуєте. Я це обов'язково опишу, — не здавалася Світлана, і знову настрої капітана хитнувся по синусоїді:

— Сlišте, помаранчеві! Ви мені тут Железняка не ісполняйте, да? От не треба мені про бандити сидітимуть у тюрмах і всю цю... Нашого інтересу тут вообще немає. Олег попросив — ми знайшли. І просто як друзі попереджаємо.

— Таких друзей... — почала було Анжеліка, яка принесла малосольних огірків і зеленої цибулі, але Андрій гупнув кулаком по столу:

— Та харош!

Цікаво, а він розуміє, що це Тарасів жест і вислів? Сергій дивився на малого й усоте подумав, що не треба було лізти до цієї справи. Як у тій пісні було — «Мне бы жизнь свою как киноплёнку»?

— Давайте всі заспокоїмося, — розтягуючи голосні, почав малий, — і почнемо спочатку. Значить, ви говорите,

що ферму з будинком треба продавати. Можливо. Але не за п'ятнадцять же тисяч!

— Ти що, не бачиш, — підскочила журналістка, — що вони тебе просто розводять. Що не треба нічого казати! Я напишу матеріал, і нехай тільки спробують! Зараз не ті вже часи! Я й до міністра дійду.

Чоловіки мовчки дивилися на неї, і, відчувши їхнє ставлення, дівчина вискнула:

— Все, я йду. Я все одно напишу, але ти, Андрюша, дурень! — і пішла, широко й рішуче мотіляючи руками у повітрі.

— Света! — окликнув її малий і навіть підвівся, але та вже витягнула засув і гупнула воротами. Анжеліка побігла туди, Андрій лишився.

— Ну шо, поговоримо нарешті нормально? — Ігор потягнувся за пляшкою й наповнив два стакани. Подивився на малого, той заперечливо відмахнувся — ні, він не буде.

— Значить, дивись. — Розпорядник говорив таким за-спокіливим тоном, ніби втішав удовицю. — Наше діло тут вообще сторона. Ми, в пам'ять про батьо твого, стільки років дружили ж... Привезли покупця, він на охоті в капкан попав, уже повезли звідси. Так ось, ми просто озвучуємо їхню пропозицію і пропонуємо до неї прислухатися. Пропозиція покращилася.

— На скільки?

— Вони оцінювали по номінальній вартості, зараз криза. Так шо квартира двокімнатна, на набережній, це двадцять п'ять, плюс п'ятнадцять наліком. Але! Чоловік сюди приїхав, чоловік з положенієм, шановний. Приїхав, подивився, йому все сподобалось, так шо вчора вже віддзвонились із Києва,

кажуть: по квартирі все в силі, а по грошах добавляють... Стільки ж. Тобто п'ятдесят п'ять, розумієш, на круг?

— Більше того, — Сергій вирішив, що Ігор має отримати сьогодні по печінці, і вирішив зробити це красиво, — Ігор ось вважає, що ти повинен зробити зустрічну пропозицію — сорок налом, плюс квартира. І квартиру зарахувати за двадцять, а то й п'ятнашка, а різницю наликом. І стій на своєму. А вони погодяться, правда? — подивився він на розпорядника, а той ледь не прокусив собі губу, але швидко оговтався, схопив шмат сала й прикусив уже його.

— І стаття Светина не допоможе?

— Тільки ускладнить. Ось я тебе бачив у Ройтмана... Шо, цей старий маланець тобі дуже допоміг?

— Ні... Обіцяв написати, а потім сказав, що після історії з наркетами цими громадська думка буде проти. Ще б, каже, клініка нормальна, а на ланцюгах, у сараї... А потім ще сказав, що тут щось планують будувати і краще не лізти.

Сергій ледь не похлинувся — ти диви, і це падло вже знає! Як би не довелось ще додатковими відсотками ділитися. Але сказав інше:

— Звичайно, він в отказ пішов. І правильно зробив — здоровіший буде. І він, дорогий мій, про наркоманів цих тобі спиздів! Суспільство якраз буде за, воно б усіх на ланцюги посадило, хто не вони. Це Ройтман прознав за людей цих і забздів. Відвалив.

— Блядь...

— Так я тобі скажу, і це ще не все! Я не знаю, в курсі ти чи ні, але Олег-то діда вашого усипив. Шо ти дивишся? Да, він нам всім тоді говорив, шо скіки можна Тарасу мучитися? А мене відвів убік, каже, думає про це. І хто-то

з ваших робітників почав за це пиздїть у селі. Уже чутки ходять... А якщо дійдуть? А якщо піднімуть тіло й аналіз, що там по крові? Тоді ж можуть вообщє все конфіскувать у пользу держави, як нажите внаслідок злочину.

Сергій здав свій останній козир, протер обличчя й струсив піт з долоні на землю. Андрій тер очі — спробуй перетрави таке... Все й одразу впало на цю дурну голову, і страшно уявити, що в ній зараз коїться...

Вони довго мовчали, потім Андрій відкинувся на спинку й подивився на них:

— А квартиру коли можна подивитися?

І це був фініш. Вони його дотиснули. Сергій налив собі, навіть не запропонувавши Ігорю, хильнув дозу в один ковток, крякнув і сказав малому:

— По квартирі в будь-який час. А по грошак... Я можу взяти службову машину, на мигалці, і поїхати з тобою, коли треба буде забрати гроші. Хочеш, відвезу тебе в банк, покладеш на себе? Щоб ти не переживав, поняв?

Син його старого друга хлюпнув носом і сказав:

— Спасибі, дядь Серьожа.

— Нема за шо, — відповів йому капітан і подумав, що от це — щира правда. Дійсно, нема за що дякувати.

— Пропоную це діло відмітити. — Ігор взявся за пляшку.

Підійшла Юля, принесла ще закусі, забрала брудні тарілки, подивилася на Андрія й спитала:

— Так а баню вам розпалювати сьогодні?

Той тільки знизав плечима, а Ігор радісно підтримав пропозицію:

— Да! Давно ж збирались. Правда?

— Та робіть що хочете. — Андрій встав. — Я до Светки пішов.

— Правильно, — Ігор тепер був за будь-яку ініціативу, — хороша дівочка! І видно, що тебе любить. Так що, ми тоді паримося, ждем тебе?

— Робіть що хочете, — повторив малий. — Хочете — партеся.

— Головне — ти не парся, — знайшовся Ігор, засміявся й пішов давати Анжеліці завдання розтоплювати баню. Андрій вийшов за ворота, а Сергій дивився у свій келих і думав про те, що багатьом людям, яких він знав, треба було б якось сісти разом за стіл і випити по повному стакану отрути.

12

Давно-давно, коли на пагорбі стояли лише сарай та мала хата, у якій жив Тарас із бабою й Олегом, а з живності були тільки кури й кілька свиней, весь простір на пласкій вершині займав город. А там, де він закінчувався та починався обрив, стояв туалет. Бігати до вітру було далеко, проте краєвид, який звідти відкривався, перебивав усі недоліки розташування.

Анжеліка розповідала, що Тарас так любив той туалет, що залишив його на місці, коли хутір почав розростатися. Тільки ретельно утеплив, щоб взимку не піддувало. Велику хату вже будували як слід — із санвузлами на кожному поверсі, навіть до малої провели все, що треба. А старий туалет дід лишив для себе — любив він тут засісти й дивитися на ріку, на ліс на іншому березі, а може, й на світ загалом.

Тепер від сторонніх очей його закривав свинарник і можна було його не цуратися. Після того як дід уже не вставав, туалет підхопила Анжеліка, трохи підлаштувала під себе, бо у звичному їй було незручно. Ото закурить там люльку

й може сидіти довго, особливо коли тепло — хороше місце, ще й зроблене на совість, завжди гріє душу й тіло.

А зараз, коли вже завгоспка прийняла Гюльчатай за свою, дала їй ключа й від святая святих. Тільки просила заздалегідь попереджати, щоби їхні графіки відвідування «кабінету» не перетиналися, а то, бува, вже налаштуешся на справу, а там зайнято. І ніби не діти вже давно, а навіть якось соромно стукатися й питати: «Ну що там?»

Сьогодні, щойно Серьога почав визвірятися на Лилекей, карлиця відіслала подругу якомога далі від міліцейського ока — на кухню. Треба було насипати всім борщу, нарізати закусь, а Леся Андріївна вже пішла. З того часу, як розбіглися робітники, готувати на чотирьох осіб, включаючи себе, їй було запаadlo — прийде, щось наварить і в обід іде собі.

А сьогодні вона ще й пішла переможницею, бо виграла в Анжеліки кіло цукерок «Ромашка» — отримала, зважила, підкинувши в руці, і гордо понесла додому себе з призом та власним паспортом у кишені. Спір-то як раз і стосувався паспорта — напередодні вийшла в них важка розмова про минуле.

Анжеліка після сніданку подивилася цікаву передачу по телевізору й приперлася на кухню розповідати, що бачила. А показали їй там заводи, поля, комбайни й величні космічні кораблі, на які вона після дитячого побачення з живим Гагаріним ледь не молилася. І почала завгоспка голосити — як їй шкода тієї країни.

У Лилекей власної думки з цього приводу якось не склалося — їй завжди не подобалося те, що відбувалося навколо, але, ймовірно, їй могло просто не щастити — така карта пішла, таку пайку видали. Проте Леся Андріївна завелася, наче ведмедиця навесні — все їй раніше було погано,

а тепер хоч можна жити. Й одним із підтверджень стала історія про те, що її родина раніше стояла в черзі на килим три роки, а тепер його можна купити за годину, були б гроші.

І що в неї навіть у паспорті збереглася відмітка «ковер куплен» з датою, яку тоді ставили людям, чия черга нарешті настала — щоб вони якийсь час не могли претендувати на ще один килим. Анжеліка підняла кухарку на сміх — кричала, що такого не може бути, що в її діда було на кожній стіні по килиму.

Ну, і забилися вони на кіло цукерок. Тому завгоспка тепер сама бігала з тацею, а кухарка вже була вдома, пила, мабуть, чай з десертом і дивилася по телевізору іншу програму, в якій розумні люди доводили, що тепер живеться значно краще, ніж тоді.

Лилекей за цей час навчилася доїти корів — Анжеліка радо скинула на неї тягар, бо ці тварюки були для неї завеликі. Зранку подоїла, здала діду Семену, який збирав їх по селу, пас весь день, а ввечері приводив. Потім погодувала курей і вже збиралася дати свиням, щоб відразу ї засісти поруч, на обриві, як тут приїхали ці нові боржники й решта позивів зникла сама собою.

Лише закінчивши з закуссю, вона нарешті пішла до свиней, а потім уже сіла в туалеті, закріпивши двері каменюкою, щоби раптом не закрився краєвид. Вона сиділа, курила й думала про воровку Леру, яка одного разу не вийшла з бані. Мабуть, колись красива була дівка — висока, струнка, з величезними чорними очима. Зона її швидко ушата-ла, як і всіх, але певна частина краси була при ній.

Лилекей тоді тільки перевели до «двійки», вона мовчала й вивчала навколишнє середовище. Лера керувала другим загonom, але тихо, через голову бригадирки — в чер-

воній зоні воровайки ходили під прицілом. І доцарювалася до того, що стали її охоронці брати з собою в баню для персоналу, що притулилася до художньої майстерні.

Вночі, коли начальство відсутнє, а черговий спить, вони відчиняли баню й гуляли там, обираючи собі на розвагу молодих зечок. Тим — зайва пайка й робота на кухні, тобі — все й одразу. Тільки от однієї ночі вони звідти не вийшли — чиясь добра рука підперла двері ломом.

Хтось казав, що в піч додали вугілля, інші божилися, що там було зачинено заслінку й два попки з Лерою просто вчаділи. Правди вже не дізнатися, але справа була гучна — начальника й двох заступників зняли з роботи, медичку взагалі заарештували, бо баня числилася за санчастиною. Баню закрили, на зону зайшла нова мітла — прислали іншого хазяїна, а Куклачову з Шумським підняли з вертухаїв до заступників. Десь із місяць вся зона раком стояла, та потім потрохи все затихло.

Коли суботами Анжеліка топила їм на двох, Лилекей ту історію згадала. Та відразу ж і забула, щоби тепер знов повернутися до неї. Вони ж хотіли баню й постійно питали про басейн — широкий кам'яний колодязь, до якого набирали воду з поливного шланга. І вони питимуть. Тож чому б цим злидням не вчадіти собі тихо й дати в такий спосіб усім спокій? А приїде той лисий покупець... Що ж, доведеться йому знову щось прищемити, тільки вже сильніше. Та й то — хто б на його місці хотів купити маєток, у якому всі гинуть?

Вона розуміла, що ризик є, не треба сидіти в тюрмі, щоби допетрати — в такому випадку буде слідство й нею зацікавляться. Навіть якщо вона заховає паспорт і твердитиме, що звати її Гюльчатай, нормальний слідчий почне пробивати по базі. А хороший слідчий може й піти далі. Так, країни

інші, але хто їх зна тих мусорів — раптом докопаються через відбитки пальців чи фото до справи подвійної вбивці Сатарової Лілії Іванівни?

Лишалось сподіватися, що хороших слідчих тримають десь далеко, у великих містах, де вони шукають справжніх злочинців. Тому ризик був, але він завжди є: вдома можна було нарватися на ведмедя, тут — зірватися з обриву, наприклад. Ось він — за два кроки.

Тому на виході з найкращого у світі туалету Лилекей вже не вагалася. Зайшла на кухню, дорізала їм редиски з солодкою цибулею, яку вона раніше ніколи не бачила. Поклала на тачку й пішла до тераси, де спитала в Андрія про баню. І вони схопили приманку, звичайно, — чоловіки завжди однакові. І якщо ти вже їх знаєш, упоратися з ними достатньо просто.

Анжеліка, звичайно, була проти. Вона сказала розпоряднику, що краще б він у себе вдома парився з тещею, той у відповідь наголосив, що це Андрій наказав, схопив у холодильник ще пляшку й пішов, радісний, як біч у день закриття сезону.

— Понапивалися, свині, — гиркнула карлиця, — одна баня їм на умі. Ти, кстаті, вже свиням давала?

— Да.

— А вбирала там?

— Ні ще.

— Добре. Піди тоді, пусти їм воду набиратися й піч розтопи. Потім за всіма свинями разом ввечері й приберем.

Лилекей посміхнулася й погладила маленьку по плечу — не боїсь, Анжела, твоя подруга про все подбає. Вона пішла до городу, притягнула звідти шланг і пустила воду в басейн. Зайшла до бані й подивилася на неї вже новим оком. Отже, так — вугілля в них не було, лишень дрова. Набрала товстих

поліняк, запхала в піч, підпалила й прослідкувала, аби зайнялися. Обрала міцну дровиняку, спробувала нею підперти двері — ніби стоїть, щілина в підлозі тримає. З усіх сил смикнула на себе — не рухається. Вже краще.

Широка заслінка стирчала з цегляної труби над піччю. Тут як у яранзі — небезпечно, коли дрова перегорять, вугілля відчервоніє й стане трохи синім. Тоді слід перекрити її повністю — дим набереться й піде до парної. Шкода, нема коли перевірити, треба було вчора про це подумати, ох, треба!

Якщо зробити все як слід, то обидва боржники вчадіють. Зненацька. Випадково. П'яні. Або просто спечуться там. Краще б, звичайно, перше, але й друге непогано. Тож готуйтеся, хлопчики, їжте, пийте, набувайтеся. Вам... Вона різко зупинилася — а якщо Андрій піде з ними?

Лилекей вдавила нігті в долоні — що ж ти, стара дура, не подумала про хлопчика, якого так хочеш захистити від південних вовків, які зазіхають на його дім?! Лилекей побігла до кухні — там сиділа сумна Анжеліка й курила, дивлячись у підлогу, а в очах стояли сльози.

— Що таке? — остаточно перелякалася подруга й бухнулася перед тією на коліна, аби зазирнути завгоспці в очі. — Що опять?

— Всьо, Гюля, — сказала Анжеліка й перевела погляд на мійку — не хотіла навіть в очі дивитися, — я пішла тарілки забирать, а Ігор каже, що вони по руках вдарили, що лисий той дає в два рази більше. Малий погодився, бляха...

— Продать?

— Да. Каже, падло, що вони вже домовилися, що нам з тобою треба збиратися на переїзд на Миколаєв. Який, нахер, Миколаєв, я тут хочу! Дід все це будував, батько теж, а цей...

— А де він?

— Та на село пішов, у Светки прощення просить. Вона воротами гупнула й правильно зробила!

— Так він в баню не піде? — спитала Лилекей про головне й отримала маленьким кулаком в око. Від несподіванки вона завалилася на бік, а карлиця зіскочила зі свого дитячого табурета й закричала:

— Яка, блядь, баня? Ти здуріла? Тут весь хутор по пізде пішов, а ти про баню?!

Лилекей була б рада сказати, що ніякого Ніколая не буде, та не можна було... Потім, якщо все вийде, Анжеліка й сама все зрозуміє. Потім... Головне зараз, що Андрій до бані не потрапить. Анжеліка розвернулася й пішла до себе, а Лилекей доповзла до стола й підвелася, чіпляючись за його ніжки. По дорозі зняла з вхідного главня свого ножа, якого поклала туди, щойно приїхали гості, і пішла до них — спитати, чи не треба чогось іще, та повідомити про те, що баню вже запущено, незабаром можна буде йти.

Ігор сидів сам — пив, курив і посміхався, а Сергій ходив біля машини й гучно кричав у слухавку, що буде тільки завтра й що він когось попереджав. Розпорядник вже так розслабився, що наказав зробити в баню багато чаю, знайти їм кілька рушників з простирадлами і все нести туди. Нічого-нічого, ти сьогодні нап'єшся чаю на повну, пихате падло.

Час іще був — вона взяла люльку й пішла до обриву, не хотіла курити на лавці поруч з ними, а в малій хаті Анжеліка — ще знову почне свої сльози ганяти по колу. Вона сиділа, дивилася на ріку й курила, спершись на стіну свинарника — було чути, як там вовтузяться свині, це якимось заспокоювало.

Сонце опустилося за хату, налетів вітер, і їй раптом стало холодно — закуталася в кофту й подумала про те, що

навіть тут літо може обдурити того, хто на нього занадто вже сподівається.

Доля чомусь не давала спокою, щоразу підкидуючи злих людей, яких не можна було просто оминати. Вона подивилася на розмиті крапки на п'ясті й вирішила, що обов'язково наведе їх потім, коли вже не треба буде сплачувати жодних боргів. Їй вже п'ятдесят четвертий рік, досить цих пригод. Хіба вона багато хоче? Просто жити тут, курити й пити міцний чай, сміятися з Анжеліки й давати свиням. Так, і прибирати за ними, хоч це й приваблює значно менше.

Якщо цей дурник помирится з дівчинкою, нехай у них народиться хлопчик. Вона називатиме його таємним ім'ям і взимку, тут же теж має бути зима, кататиме його отут, тільки лівіше, за парканом, там не такий крутий схил. Навчить Конака возити сани... Де, між іншим, він? Сидить, мабуть, десь біля тераси, на кістку напрошується. Ну, й ладно.

Все вийде — вона зробила все правильно й зараз зробить. Вона дбає про тих, кого любить, а злі люди... Вони — як білі вовки, що виходять з тундри, коли стає зовсім погано. І старший у родині має з ними розібратися. Має.

Лилекей витрусила люльку об стінку, підвелася й пішла, посміхаючись своїм думкам. Вона вимкнула воду, яка вже переливалася через верх, утворивши калюжу, і додала дров — баня майже прогрілася, можна ставити чайник.

Набрала у великій хаті простирадл, вибравши самі старі й некрасиві, заправила чаєм самовар у малій — Анжеліка з Нюсею дивилися в кімнаті телевізор, і до неї повернулася тільки собака. Залила окропом і потягнула самовар до передбанника. Все, тепер усе готове.

Ігор уже був порядно п'янений, він дрімав на терасі, підставивши спітнілу голову під останні промені сонця —

на цей бік воно ще добивало. Міліціонер сидів на підніжці своєї машини й продовжував говорити телефоном, підперши голову рукою з цигаркою в пальцях. Лилекей сказала їм, що вже можна йти, повторила ще раз, коли вони звернули на неї увагу, і вирушила в напрямку бані.

Вони прийшли мовчки, Ігор ніс пляшку й стакани, але між чоловіками відчувалося якесь напруження. Лилекей вирішила, що підбереться до дверей і послухає, що в них тут відбувається — їй було треба зрозуміти, скільки часу вони проведуть у парній, щоби в наступний їхній забіг зайти й зробити справу.

Вона ніколи в житті не носила годинника, в дитинстві розподіляла терміни на «зараз», «трохи згодом» і «потім», після школи робітничої молоді вже розбиралася в годинах і хвилинах. Зовсім скоро двері за цією парочкою зачиняться назавжди. Трохи згодом...

Зайшовши, вказала на самовар, що стояв на столику, і на простирадла, розкладені на дивані: «Все, партеся», — і пішла, зачинивши двері. Шкода, що тут замки тільки на хатах, було б значно простіше просто замкнути їх тут, а ключ викинути з обриву. Та баня була для родини, а від кого їм тут замикатися?

Лилекей обійшла калюжу біля вузького круглого басейну й наявно рушила кам'яною доріжкою, ніби до хати. Але перед нею повернула направо, обійшла сарай, що стояв поруч, потім протиснулася між ним і парканом. Підійшла до бані з боку задньої хвіртки, притислася до стіни — до вікна з цього боку було недалеко.

— Ти нахуя мене з хатою так підставив? — питав Ігор, і міліціонер не забарився з відповіддю:

— Щоб було дохуя! А ти нахера п'ятерик накинув?

— Тю, я ж на пробу.

— Не, ти спецом! Вирішив, блядь, шо найхитріший?

— Ладно, харош уже! Нормально все, підняли на трьох стіки, скіки й на двох не ждали. І не пий, тобі за руль.

— Ти зовсім охуїв, — підняв голос Сергій, — в обезьяннік захотів?

— В смислі?

— В хуїслі! Може, закрити тебе? І питання закрить, пока на сутках повисиш?

— А ти нахера про діда припиздів? Я там чуть не охуїв. Яка отрута, ти шо? Угомонись уже, все зробили, давай отдыхать по-людськи...

Лилекей слухала — що в них далі? Просто мовчать? Ні — ніби двері зачинилися. А що буде, якщо вони паритимуться окремо? І знову питання далекими зорями замаїоріли перед очима Лилекей — вона їх прогнала, потрусивши головою, але обережно, щоби раптом не вдаритися об стіну, за якою вони зараз і знаходяться — ще почують.

Вона стояла, рахувала час і намагалася заспокоїтися — вже нічого не змінити, роби все, як планувала, а далі буде видно. Краще он подивись, з якого боку зачиняються ці важкі зимові віконниці... Зовні? Прекрасно, коли вийдеш — не забудь зачинити їх. Двері у двір — теж, а то, не дай Бог, проб'ються до передбанника й відразу вікно висадять — весь дим-то відразу і вийде!

Вони сиділи там довго, значно довше за Лилекей з Анжелікою, й відразу вилетіли на подвір'я, ухнувши по черзі до басейну й здійнявши гору бризок, які долетіли аж сюди. Вона ледь встигла відскочити за ріг і стояла тепер там, хапаючись за серце, яке чомусь вирішило прискорити свій стук. Тихше, тихше, дурне!

Чоловіки вже не сварилися між собою, Лилекей від душі побажала їм випити горілки, запити чаєм і повертатися до парної. Ще позойкали й пішли. Трохи вичекавши, вона повернулася до вікна й почула, як міліціонер щось розповідає про якийсь красивий дім, що так подобається його дружині. Ігор щось відповідав, але не було чути, що саме, — мабуть, сидів далі від вікна.

— Давай по другій, — скерував Сергій, і Лилекей дуже сподівалася, що він про забіг, а не тост, бо це очікування вже порядком дратувало її, ніби не було за спиною довгих годин у тундрі, коли вона чекала на здобич. Усе не те, і ти вже не та.

Знову гупнули двері, і вона підбралася — пора. Про всяк випадок почекала біля невисоких сходів і зайшла до передбанника. Там уже було мокро — треба ступати обережно, бо ще впаде тут й усе полетить шкереберть. Вона підбрала те міцне поліно, що лишила під диваном, і притулила ним двері. Було б непогано перевірити, посмикати, та боязно — ще помітять.

Відчинила дверцята пічки, взявшись за ручку подолом спідниці. Вугілля ще червоніло, та нікуди воно не подінеться: тяги не буде, але воно вже не зупиниться. Стала навшпиньки, дотягнулася до заслінки й натиснула на неї. А не йде, зараза. Не йде. Лилекей ухопила стілець, поставила його до пічки, не боячись, що той займеться, і надавила двома руками на кляту заслінку. Та гучно скрипнула й подалася. Почули? Вона слухала, що відбувається в парній — там мовчали.

Надавила ще, і заслінка нарешті зайшла повністю, лишився тільки напівкруглий держак з отвором всередині. Все, от тепер — все. Вона обережно злізла, вхопила ще одне велике поліно й вийшла на вулицю. Піт котився, наче з хворої на лихоманку, вона важко дихала й ледь трималася на ногах.

Біля басейну стояв Конак і пив звідти воду. Він підняв до неї морду: «От ти де, я ж тебе шукаю!» — ніби сказав пес і радісно підбіг до неї.

— Ша, Конак, — відповіла йому Лилекей і почала тулити поліно до дверей. А його не вистачало — занадто коротке, ці дві сходинки заважали.

Ну хто тобі не давав придивитися до цього вчора? Чого ти не могла зважитися, про що ти там собі думала, коли треба було просто підійти й поміряти, яка дровиняка потрібна? Лом! От чим приперли двері тоді на зоні, от що їй було потрібно! Залізний лом!

Усіляке господарське знаряддя лежало в окремій коморі біля корівника, вона там кілька разів була, лома не бачила, але там може бути щось подібне — граблі, лопата! Щось залізне й міцне. Лилекей розвернулася до хати, ступила кілька кроків по доріжці, і тут Конак вирішив, що вони зараз гратимуться, і стрибнув перед нею.

Перечепившись через собаку, вона впала й жалісно закричала — улюблений ніж Лилекей, її вірний старий різак з ручкою з мамонтової кістки, що лежав у великій кишені хвартушка, при падінні встромився їй у стегно! Конак зрозумів, що в цій грі щось пішло не так, і на кілька кроків відбіг убік, немов вичікуючи, що буде далі. Десь там, за хатою, почувся стурбований голос Анжеліки, яка кричала: «Шо, блядь, там сталося?»

Лилекей перекотилася на спину, прикусила губу й витягнула ножа з ноги. Той був увесь у крові, вона навіть не хотіла дивитися на рану. Їй потрібно терміново знайти щось довге й міцне. Може, щось у теплиці, виламати якусь підпору? І тут вона почула, як у бані щось гупає.

Вони вже зрозуміли, що щось сталося, і намагаються пробитися з парної! Лилекей, Лилекей, що тобі заважало

взяти автомат і притулити його десь тут у траві? Про всяк випадок, а? Ти ж нещодавно заходила до великої хати по рушники, а він там нагорі й лежить — ти сама його поза-вчора вранці поставила до залізної шафи!

Вона виплюнула кров з прокушеної губи й поповзла до бані, на руках — ліва, права, ліва, права. Стегно було геть мокре, ніби знову обісцялася за машинкою, коли загін не встигає здати план і вас не випускають нікуди, а кульок ніхто з сусідок не дає, бо потрібен самим! Нога вже німіла, а Лилекей переповзла калюжу й дотягнулася рукою до сходів.

Підтягнулася до них, стала на ліве коліно й тут почула, яку бані щось сильно гупнуло й посипалося. Чим вони могли вибити двері? Лавкою? Лавку ти ж могла звідти прибрати, а подумати? А подумати про це ти хоча б могла? Лилекей сіла на сходи, притисла двері спиною, підбрала дровиняку й вперла її собі в живіт і в землю, охопивши поліно здоровою ногою, наче ногу чоловіка, який уже спить, а ти просто хочеш стати з ним на дотик ближчою.

У двері щось вдарило, з того боку хтось кричав і лупав, лупав, лупав. Щоразу вона намагалася втримати двері, та вже відчувала — не вийде. Але раптом удари припинилися — вона почала шукати очима ніж і зрозуміла, що він лишився лежати там, на доріжці. І тільки вона збиралася докорити себе цим, як у двері вистрелили. І ще, і ще, і ще.

Лилекей відкинуло зі сходів, вона гепнулася обличчям у калюжу, через неї перестрибнули голі чоловічі ноги, і вона ще встигла подумати, що міліціонерів без зброї не буває, а тих, хто про це не подумав, не шкода — самі винні. Вода зайшла до носа й рота — Лилекей зрозуміла, що не може ворушитися, і подумала, що це правильно — Омрин

лишився у воді, нехай і маму, яка цього припустилася, теж покриє вода. Так буде чесно, так буде правильно.

З чорноти з'явилася Анжеліка — карлиця тягла її кудись, вчепившись у мокру кофту. Десь за межею її погляду щось жевріло жовтим, перед очима було тільки темне небо та червоне скривлене обличчя Анжеліки, яка кричала:

— Зараз, сука, зараз! Давай, давай, допоможи мені. Давай! Ми поїдемо, ми помчимся, давай!

Ми поїдемо, погодилася Лилекей. Тільки не на оленях і не зранку. Ми поїдемо зараз, прямо зараз, вирушимо потягом нагору, в небесну Америку, де всім є де жити й можна нарешті бути зі своїми. І тим, хто все зробив правильно, випаде їхати в окремому купе на дві полиці, з гарною попутницею, а за вікнами буде світло й цікаво.

Анжеліка тягнула її далі, а з неба повільно спускалося щось біле й дрібне. «Сніг», — зрозуміла Лилекей і щиро зраділа. Нарешті сніг! І вона розкрила рота, аби спіймати перші сніжинки.

13

Згоріла тільки баня, й трохи сарай обпекло, але лише з одного боку. Пожежники знову не приїхали — коли Анжеліка відтягнула тіло Гюльчатай до тераси й побігла дзвонити спочатку до швидкої, а потім до них, там просто кинули слухавку. Може, вирішили, що з них на Вільному знущаються. Анжеліка навіть не виматюкала їх за це й побігла до Гюлі, та над нею вже собаки скиглили — пізно. Все пізно.

Замість швидкої приїхала опергрупа — мабуть, Серьога викликав, — він пробіг мимо завгоспки голий, з пістолетом

у руці, й вона досі вважала, що то був їхній пістолет. Стрибнув у машину, протаранив ворота й зник.

Міліціонери дочекалися, поки баня догорить, Анжеліка поливала її зі шланга й просила допомогти, та марно. Вони підійшли ближче тільки тоді, коли вдалося збити полум'я, витягли з передбанника тіло Ігоря й здали медикам, які дошкандибали до хутора тільки через кілька годин. Ті зафіксували дві смерті, забрали тіла й поїхали собі, такі злі, ніби це в них у домі щойно вбили двох людей.

Мусора лишилися до ранку й довго допитували Андрія, який прибіг зі Світланою десь опівночі. Дівчинка, молодець, показала їм корочку, тому нікого не били, а поводитися чемно — по подвір'ю не лазили, сиділи на лавочці й кидали собакам печиво, змагаючись, чия вище підстрибне.

Анжеліку допитали першою і довго не мучили. Вона сказала їм, що дивилася телевізор, аж раптом почула спочатку крики, а потім і постріли. Побігла туди, а назустріч п'яний слідчий Щербук, голий і з пістолетом. Убив жінку, що в них прибирала, підпалив баню, всередині якої закрив свого старого друга, похоронного розпорядника Романова, і поїхав як так і нада.

Старший їхній нічого на допиті не записував, тільки гмикав. Тоді якраз з'явився Андрій й опер перемикнувся на нього, наказавши Анжеліці пити більше води й не вигадувати дурниць. Ніби таке можна вигадати. А вона була така пририта всім цим, що навіть не знайшлася з гідною відповіддю, про що потім жалкувала.

З малоого довго пили кров, закінчили вже під ранок і поїхали, нікого з собою не забравши. Андрій сидів на терасі, пив десяту каву й дивився перед собою мертвими очима. Светка, хороша девучка, Анжеліку не кидала — сиділа з нею,

слухала й піддакувала тільки там, де треба. А коли зійшло сонце, вони вдвох пішли по маєтку, роздивлятися збитки.

Анжеліка, наче екскурсоводу зоопарку, йшла першою — розповідала, як усе було, й робила висновки:

— Добре, що паркан залізний. Теплиці он поплавило, диви, навіть страшно всередину заглядать. Але до будинків не дійшло, бач? От є таки Бог! Диви, добре, що корівник і птичник з того боку, а до свинарника ще грядки. І слава Богу.

Обійшли залишки бані, які ще порядно курилися — роздивлялися, заткнувши носи рукавами кофт. Світлана спитала, як вона гадає — що тут насправді сталося.

— Не знаю, — зізналася їй Анжеліка, у якої очі сльозилися: дим же по низу йде, якраз їй в обличчя, — я вже ні хера не знаю.

Малі тут не лишилися — пішли до Олесі. Ну, як пішли — Светка рушила, а цей дурник за нею поплентався.

— І нікому, дорогі мої, ми з вами не нада, — підбила під сумки Анжеліка, зібравши собак біля мисок. Воно б лягти, звичайно, слід давно, та худоба ж ні при чому — вона подоїла корів, здала їх Семену, щоб вони нарешті не верталися всі разом, нагодувала свиней, насипала курям і пішла до малої хати. Відчинила холодильник, довго дивилася на пляшки з дідовою, ще минулорічною самогонкою, та втрималася. Тільки не вистачає зараз і їй гавкнутися — все згорить, ще швидше за баню.

Трохи поплакала, перелякавши Ньюсю, яка встала з дивана й втекла у двір. Трохи поспала. В обід приїхала нова процесія — якісь експерти, навіть пожежник з ними був з червоною папкою. Ну, тут уже сил трохи з'явилося — вона добряче всипала і йому, і мамочці його туберкульозній, і батьку-бракоделу. Більше б поспала — і до дідів би дійшла.

Черговий мусор питав у неї тільки про те, що бачила власними очима, попередивши про відповідальність згідно з чинним законодавством.

— Сраку свою попередь, як срати піде, — порадила йому Анжеліка, але загалом казала правду. Цього разу за нею записували, дали в кінці підписати й поїхали.

Так вона й жила з собаками та худобою, чекаючи на молодих, які зазвичай приходили в обід і приносили щось поїсти. Олеся, зараза, так і не з'явилася, проте час від часу біля воріт виникали колишні робітники — Гуменні, Льошатракторист, комбайнер Рома-хромой, усе просилися зайти — подивитися на пожежу.

Раз таке діло, Анжеліка забила задню хвіртку цвяхами, спустила згори Олегів карабін і притулила його до лавки. Тільки очима на нього зиркне, як нікого вже й немає. Прекрасно, навіть собак не треба спускати. Знову приїжджав той пожежник, щось йому треба було підписати, та навіть злякався заходити — передав аркуш через решітку, яку Андрій ледь поставив на місце. Отримавши підпис, пожежник так швидко здригнув, ніби в нього десь щось горить і треба терміново врятувати залишки людства.

Ще пару разів приходив Григорій — слухав, сумував й усе згадував, як весело тут гулялося ще за діда. Він казав, що хутір все одно заберуть, що все вирішено, і звав до себе — він, попри заборону свого начальства, збирався відкрити палату для наркохворих і кликав Анжеліку туди завідувачкою. Обіцяв стіл, окрему кімнату й п'ятсот гривень, але де там!

— Від тебе не то шо паства — наркомани забіжать, — сміялася Анжеліка, але всередині їй було холодно. Вона так звикла до Гюльчатай, так звикла... Як, вона казала, її

звати? Лелека чи щось таке. Відлетіла наша Лелека, час і їй кудись збиратися.

А потім, зовсім зранку, ще тільки Будьоний дав сигнал півню Дзьобі, що час вже кукурікати, до воріт під'їхало кілька великих машин й звідти висипали такі суворі чоловіки, що Анжеліка, перш ніж спитати, хто такі, собак по-прив'язувала, аби не постріляли.

Наперед вийшов той лисий, з перев'язаною ногою та чорною паличкою. Й Анжеліка все зрозуміла. Для порядку вона сказала, що їм треба знайти в селі велику двоповерхову хату з червоної цегли й білими рамами вікон — там спить господар, але відразу по тому пішла збирати речі.

Там і збирати-то нема чого — одна сумка, пара залізних круглих коробок з фотографіями й скатка старих афіш, де вона в куточку стоїть, але ж стоїть! Вона віднесла від гріха подалі ту гвинтівку — замкнула її в сейфі, розцілувала всі фото в дідовій спальні й тричі перехрестилася на святу Варвару над главнем.

Машина приїхала, звідти вийшли перелякані Андрій зі Світланою, знову з'явився той лисий, а його суворі хлопці зняли ворота й викинули їх подалі. Анжела мовчала, як риба об лід. Мовчала, коли лисий наказав показати наслідки пожежі — відвела, показала. Мовчала, коли попросив кави, і побільше. Хоч попросив, не наказав.

І знову малий зі Светкою сиділи на терасі, і знову на товар був купець. Анжеліка так злякалася, що навіть не попросила нікого з тих похмурих хлопців допомогти з тачею. Приперла, дала дівці, хай вже висока поставить усе як треба. Сперлася на велику хату й лишилася — лисий тільки покосився, нічого на це не сказав, посьорбав з чашки, додав цукру й почав:

— Значить, ваші... посередники... По них відбій, справу ведемо напряму. Наша пропозиція, у світлі ваших останніх подій, сто п'ять тисяч. Але! Питання квартири знято. Тільки сто п'ять.

— Так він же ще не вступив у права успадкування, — тихо сказала Світлана, трохи висунувшись уперед. А малий мовчав, дивився на руки. От молодець дівка, що є — то є. Не пропаде наш бовдур, якщо буде її слухатися.

— А Андрій Олегович вступить у права успадкування сьогодні ж. Деталі вас не обходять, нам треба закрити все швидко. Якщо ми домовимося, звичайно...

— А якщо ні? — Світлана подивилася на лисого з викликом. — Якщо я оприлюдню цю історію, з усіма...

— Не вийде, — м'яко, але впевнено заперечив той. — Пан Соколов уже в курсі подій, сюди незабаром зайдуть іноземні інвестиції, тоді приїдете і буде про що писати.

— Сто п'ять тисяч чого? — спитав Андрій, і обидві присутні жінки подивилися на нього із жалем — куди ти лізеш?

— Умовних, скажемо так, одиниць, — відповів лисий з посмішкою, випив з чашки й різко ворухнув кутиками рота, ніби дорогий розчинний «Якобс» йому не до смаку.

— А якщо сто п'ятнадцять? — Малий вже просто не приховував своєї дурості, і завгоспка підняла очі, щоби цього не бачити.

— Ні. Сто п'ять — наша фінальна пропозиція. З усім — техніка, земля, оренда, договори з контрагентами. Ви вступаєте в права успадкування сьогодні. Їдете з супровідниками до Миколаєва. Просто зараз у банку «Південний» підписуєте всі папери у нотаріуса. Отримуєте в окремій кімнаті сто п'ять тисяч готівкою. Хочете — забираєте з собою. Хочете — там же кладете на рахунок. Нам збіги там... всякі... не потрібні.

— А люди?

— Персонал?

— Так.

— Це вирішуватиметься потім, потрібні фахівці з персоналу. Хоча, до передачі справ, якщо залишиться ваш представник... — Він повернувся до Анжеліки, вона посміхнулася у відповідь і повільно захитала головою. Паралельно землі, що завжди означало — ні, дорогенький, давай далі без мене.

Лисий хмикнув і перевів погляд на останнього Дяченка:

— Вирішувати вам, але це потрібно зараз.

Світлана посунулася ближче до малого, зашепотіла щось тому у вухо — він послухав, а потім повторив за Анжелікою давній, як навколишні пагорби, жест — ні. Але він адресувався тільки дівчині. Андрій сумно подивився навколо й через силу промовив:

— Добре, я згоден. Але потрібно тут... Зібрати родинні справи. Фотографії, ікони. Бабусині прикраси ще.

— Звичайно.

— Документи я вам винесу.

— Документи нам не потрібні. Ви все підпишете в банку.

— Як це?

— А отак, — широко посміхнувся лисий і знову взявся за чашку.

— Худобу тільки ж нагодуйте, — не втрималася Анжеліка, й усі присутні з подивом повернулися до неї. — Ну, корови зараз на вигулi. Їх Семен приведе... Під вечір. За свинями не прибрано. А ще ж їх годувать треба.

— Ми розберемося, — ввічливо відповів їй покупець, але ані в його погляді, ані в тоні голосу усмішки вже не було. Ну й хер з тобою — Анжеліка пішла до себе по речі,

як ти ба — за відсутніми воротами стоїть перелякана Леся, тримає якийсь кульок у руках.

— Шо таке? Храбрих слонів укололи й дали вольну? — задириливо поцікавилася в неї Анжеліка й підійшла.

— Шо там? Кажуть — продали нас?

— Ага... Особенно вас. Шо хотіла?

— Та цукерки ті твої думала вернуть, — протягнула кульок Андріївна.

— Шо, збрехала-таки, падла, за ковьор?

— Та хрін там! Ні... Не збрехала. Хоч, на церкву. — Вона повернулася до воріт спиною й швидко перехрестилася в напрямку Гришиного храму.

— Ладно, вірю. Так а нашо мені оті конфети?

— Та Светка ото так збиралася, як зовсім. Розрахувалася. Я думала, може, й ти... з ними...

— От нема їм чого, окрім мене, носить, — заржала Анжеліка, але цукерки взяла. Постояла, подумала:

— Ану, йди сюди.

— Ти шо? — злякалася Олеся, але зайшла.

— Слиште, покупці, — гучно звернулася Анжела до тераси, — тут є сотрудниця, допоможе вам. Свиням дасть...

— Свиням? — роздратовано перепитала Олеся, але вже пішла до тераси.

— Свиням, — відповіла їй в спину колишня завгоспка і, раптом щось згадавши, додала: — Стой.

— Шо? — обернулася кухарка.

— За собаками — глаз да глаз, дивись мені, пойняла?

Андріївна з переляку тільки ствердно похитала своєю дурною башкою, а заспокоєна карлиця пішла по речі.

Андрій зі Світланою спустилися, навантажені скарбами у наволочках. Малий подивився на дідові «жигулі» й піді-

йшов до батькового «нісана», який стояв за курятником, завів його, відчинив багажник і почав складати туди пакунки.

— Чуєш, малий, — звернулася до нього Анжеліка, — я з вами.

Той повернувся з таким само виразом обличчя, який кілька хвилин тому був у кухарки.

— Та не бзди — до Ніколаєва, — Анжеліка розсіялася гучніше, ніж планувала, і перекинула з руки в руку сумку, бо та була важка.

Незабаром вони вирушили, пропустивши вперед одну з великих чорних машин. Анжеліка підвелася на задньому сидінні на ноги, повернулася до хутора, перехрестила спочатку його, а потім і себе, хоч хреста не було ані на ній, ані над ним.

Вони їхали мовчки, провівши очима церкву праворуч, Анжела вирішила, що не може втримати в собі весь біль:

— Чуєш, Светка? Ти знаєш, от що дивно — Бог то є, то його нема! Добре, що Ігор вчадів, те ще падло. А от цей підор лисий собі в урочищі всі ноги разом з головою чому в капкан не засунув, га? От на це Бога на хватило!

Світлана тільки обернулася до неї й нічого не відповіла. Через кілька хвилин вона подивилася на Андрія, погладила його по тій руці, що лежала на ручці коробки передач, і сказала:

— Ну, може, воно й на краще. Якщо не кинуть. Але я їм не дам... Я от зараз думаю — може, ти в Київ переведешся? Я можу в декана спитати, він мені завжди допомагав. Поясню ситуацію...

— Послухай дівчину, — крикнула ззаду Анжеліка, яка уважно прислухалася до цієї пропозиції.

— І зроби навпаки? — посміхнувся Андрій, впіймавши її погляд.

— І зроби як вона каже, дятел! — з готовністю обізвалася Анжеліка й довго сміялася, бо сила справжніх жартів — у тому, що ти їх добре знаєш, але вони іноді так влучно перевертаються, що стають ще смішнішими!

Вона підклала собі під сідниці подушку, яку знайшла за сидінням, і дивилася навколо, раптом помічаючи те, що ховалося від неї за стінами хутора — штучні озера, вітряки та інші наявні ознаки того, що життя навколо змінюється. От тільки дороги лишилися такими, якими й були тоді, коли вона їхала тут уперше...

Світлана розбудила її, обережно смикнувши за коліно, і сказала:

— Під'їжджаємо вже. Миколаїв. Я так думаю... Анжеліко... Як вас по батькові?

— Та Петровна.

— Так я оце думаю, Анжеліко Петрівно, — може, ви з нами? Я вам і в Києві знайду роботу... Там теж є де... впертись.

Ні, що не кажіть, а в кореспондентці вона не помилилася — хороша дівчука, хороша! Тільки б наш охламон це розумів...

— Ні, рідні мої, мені десь на вокзал, — відповіла Анжеліка й потягнулася, бо затерпло усе наявне спорядження. — Я тут була колись, тільки вже не помню, де він.

Вокзал знайшовся не одразу — вони довго їхали вулицями, Світлана встигла записати телефон на аркуші маленького блокнота й втулила-таки їй, попри м'який спротив. Ну, нічого, маленький папірець вантажу не переважить. Заїхали на велику площу, попереду вже стирчала характерна споруда, й Анжеліка пообіцяла собі не заплакати. Бо є речі, яких дорослі собі не дозволяють, навіть якщо вони ледве дістають дітям до пояса.

Вона вийшла, Андрій подав речі, а Светка, звичайно, запропонувала допомогу — квиток узяти, сумку потримати.

— Не, мала, ти шо! Я ж усе життя в дорозі. Ти знаєш, де я була? — викрутилася Анжеліка. — Дивіться, не проїбать гроші! — наголосила вона. І додала: — Я вас ще наберу, ще здригнетесь, — й одразу рушила до вокзалу, поки соплі не взяли верх над розумом. Почула за спиною, як завелася їхня машина, а друга, що їх супроводжувала всю дорогу, і не глухла. Вони рушили — рушила й вона, ледь стримуючись, щоб не озирнутися.

Анжеліка зайшла до вокзалу й одразу цикнула на безногого діда-жебрака, який, мабуть, працював тут ветераном і прискіпливо подивився на неї зі свого козирного місця під великим годинником — вирішив, дурень, що конкуренція приїхала.

— Не бзди, Георгій Жуков, — сказала йому вона й стала в найменшу чергу до кас.

Пересуваючи речі маленькими ногами, вона дивилася навколо й думала, куди ж їй тепер їхати. Старі й нові мрії білися в голові, змагаючись за найвигідніший ракурс, а вона стежила за речами, бо мало лі шо. От тільки коли настала її черга, з'ясувалося, що віконце для неї зависоке.

— Тьху ти, блядь, — не втрималася Анжеліка, вгледіла відро зі шваброю біля стіни, вказівним пальчиком подала знак жінці з дитиною, яка займала за нею, щоби та почекала, узяла відро й поставила під касою.

— Чуєш, сеструха! — сказала вона касирці, напрочуд легко втримуючи рівновагу на хиткій підставці. — Мені, ет саме, на самий дальній, будь добра! Тільки диви, верхні полки не пропонують, — додала, а тоді засміялася й озирнулася навколо, щоби перевірити, чи всі тут розуміють, що саме відбувається.

ТИТРИ

Дякую мамі, Євгенії Сидоренко, за все в цілому й окремо за пораду прочитати роман Олега Куваєва «Територія».

Дякую родині за те, що витримує мої хобі.

Дякую Завену Баблюяну за підтримку.

Дякую Івану Лопатченку й КСД за те, що взялися за цю книжку. Окремо — редакторам, які витерплювали всі мої примхи.

Дякую консультантам: Михайлу Тукмачову, Олександру Мартиненку, Яну Фрейдману, Юрію Борщевському, Катерині Дерев'янку, Анатолію Єрисову та всім, кого я розпитував про Чукотку та зону.

А тепер про головну подяку. На початку вісімдесятих мій тато, Аркадій Сидоренко, відпрацював пару сезонів у стройотряді на Чукотці. Звідти він привіз гроші, червону рибу кету й купу цікавих історій, які я слухав з роззявленим ротом. В одній з них ішлося про жінку-чукчу, заслужену мисливицю, єдиний син якої загинув під час морського промислу — упав з човна, а земляки добили хлопця, бо вірили, що цього захотіли їхні боги. І тоді мисливиця почала мститися, убиваючи всіх учасників того полювання. По одному. З переляку місцева влада навіть зупинила роботи на летовищі, де мій тато тоді заливав бетоном злітно-посадкову смугу. Що зрештою сталося з месницею,

батько не знав, але в такому вестерні фінал міг лишитися й відкритим.

Час минув, якісь історії згодом забулися, але тільки не ця...

Кілька років тому тато тяжко захворів. Щоб якось його відволікти від страшного діагнозу, я згадав цю історію й вирішив зробити з неї сценарій мінісеріалу, в якому давні борги приведуть героїню кудись неподалік нас. Такий собі діагональний вестерн — з північного сходу аж на південний захід. Батько згадував якісь деталі: мошку, чукчів, евражок, ікру, золото, дагестанців — а я все записував.

А за кілька місяців тато пішов.

Лишилися нотатки, з яких я й вирішив скласти цю історію. Так завжди буває — просто починаєш думати, заповнюючи порожнечу, збираєш інформацію, а потім уже закохуєшся в героя й він тебе не відпускає, аж поки не розкажеш усе, до кінця.

І це буде перша з моїх книг, яку тато не прочитає першим, іще в чернетках. Та вона все одно для нього. На добру згадку про історії, які ми чуємо в дитинстві. Чуємо від батька, який нарешті повернувся додому.

09.02.2021

P. S. Оскільки я задумував це як сценарій, то в ньому була й сцена після фінальних титрів: північ, на великій кризі самка моржа пестить морженя. І їм сяє сонце.

В ЗТМ

Літературно-художнє видання

Ф033І
Чорний хліб
Роман

Головний редактор *С. І. Мозгова*
Відповідальний за випуск *О. В. Приходченко*
Редактор *І. М. Давидко*
Художній редактор *В. О. Трубчанінов*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *О. Є. Шишацький*

Підписано до друку 15.02.2021. Формат 84x108/32.
Друк офсетний. Гарнітура «Literaturna». Ум. друк. арк. 15,12.
Наклад 2000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». Св. № ДК65 від 26.05.2000
61001, м. Харків, вул. Б. Хмельницького, буд. 24. E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р. www.unisoft.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

UNISOFT

Фоззі

К12 Чорний хліб : роман / Фоззі. — Харків : Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. — 288 с.

ISBN 978-617-12-8815-7 (PDF)

Це історія маленької жінки, якій довелося розбиратися з викликами долі по-чоловічому. Її єдиного сина, Омрина, вбили одноплемінники, свої. Поки він тонув, вони забивали його баграми, бо забирати в морських духів їхню здобич — погана прикмета. Але ще гірше — забрати в матері її дитину. Тому слід поквитатися з винними. З тими, хто правив те жорстоке дійство, і з тими, хто мовчки спостерігав. Поквитатися так, як заведено в її народу, коли за певних обставин люди — це неначе ще одна здобич. Свої чи чужі — однаково. Для когось це називатиметься помстою. Для неї — справедливістю.

УДК 821.161.2